

બાળગીત સંગ્રહ.

I - ભાગ નં. 2
1924 - 1924

સંપાદક અને પ્રકાશક,

૧૯/૧૧/૨૬

ભાઈચંદ પૂજારી શાહ.

હરભરતર, તાલુકા સુલ, જિલ્લા-ગાંધીધામ.

શાપિતવર્ષિત પ્રથમ આવૃત્તિ.

પ્રથમ-૧૯૨૫.

સેપ્ટેમ્બર ૧૯૨૦.

સને ૧૯૨૨.

આ પુસ્તક સને ૧૯૩૬ નાં ૨૫ માં જિલ્લા પ્રમાણે રજીસ્ટર
કરાવી સર્વે હકુ કરવાને રજીસ્ટર સમ્પન્ન છે.

અમદાવાદ માં "દાદાચંદ બેનરજી" પ્રિન્ટર
પ્રેસમાં પ્રેસ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રિન્ટર ઈ. બેનરજી.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

ગીત સંખ્યા. પૃષ્ઠ.

૧. શિક્ષકશિક્ષા.	૧-૨૧	૭૮
૨. માતૃશૈક્ષણિક-કાર્ય (સંસ્કૃત-શિક્ષક ૧-૮; ગુજરાત વિષય ૧-૫.)	૧૩	૧-૧૬
૩. આચાર, સાધના, શિક્ષક અને શિષ્યનાં કર્તવ્યો. (આચાર-ગ્રંથ ૧-૨; ગીત ૩-૭; સાધના નં. ૧-૩; શિક્ષક નં. ૧-૬, શિષ્ય ૧.)	૧૮	૧૬-૨૯
૪. અભ્યસુતિ (ગીત ૧-૫, ૬, ૧-૬ અને ૮ થી ૪૪; ગ્રંથ ૭)...	૫૫	૨૬-૫૭
૫. સત્સંસ્કૃતિ સ્તુતિ	૫	૫૭-૧૦
૬. સત્સંસ્કૃતિ	૬	૬૦-૬૩
૭. નીતિ-બોધ	૭૬	૬૩-૧૧૦
અ સામાન્ય નીતિ-બોધ સંબંધી ગીતો ૫૫ પૃષ્ઠ ૬૩-૬૬ (૧) ગુરુભક્તિ ૧-૩; ૨ માતૃપિતૃભક્તિ ૧-૪; ૩ અંકુરેષુ ૧; ૪ વિદ્યા-જ્ઞાન ૧-૮ થી ૧૦ એ ૬; ૫ જીવનના અર્થદર્શ, કર્તવ્ય, બોધ ૧-૧૭; ૧૬-૩૭ એ ૧૮; ૩૮ પૃષ્ઠ ૧૩૦.		
બ. બાળાઓ માટે નીતિ-બોધ-સંસ મર્યાદા અને ગીતો ૨૧ પૃષ્ઠ ૬૧-૧૧૦ બાળાની ભણવા મૂકવાને ઉત્તુકતા નં. ૬ પૃષ્ઠ-૭૧; ગૃહિણીનાં ગુણ નં. ૧; પતિની મૂર્તિ નં. ૨; જીવનભાવ નં. ૩; શિક્ષક-કન્યાનો નં. ૪; કુમારીનો નં. ૧૬ એ ૭; શ્રીકૃષ્ણ નં. ૫, મહાતા મહાકવિની આવશ્યકતા નં. ૬; મંગળમાની આરતી નં. ૭, રત્નેશ્વર નં. ૮, રંગપંચમી નં. ૯, દીવાળી નં. ૧૦, દશહરા તદિ ગાવા વિષય નં. ૧૧, કુમાર્યા અને કુમાર્યા નં. ૧૨, સંપત્તિ સાસરે નં. ૧૩-૧૪, સાતવાર નં. ૧૫, સપ્તમીનું સમિલન નં. ૧૭, સાસરે જતી બેનને શિષ્યામણુ નં. ૧૮, બાળાઓને શિષ્યામણુ નં. ૧૯-૨૦.		
૭. પદાભિપ્રાય	૭૩	૧૧૧-૧૩૧
૮. સંવાદો (૬)	૬	૧૩૧-૧૪૮
૯. ઉપદેશો નં. ૭વાચક-કસરત-શિક્ષક.	૪	૧૪૯-૧૫૧
૧૦. ભૂમિચિત્ર-૧ બુદ્ધિશીલ ગ્રંથ ૧૫૨-૧૫૫; ૨ પુસ્તકની મુસાફરી ૧૫૫-૧૭૩; ૩ ગુરુરાત્રીની મુસાફરી ૧૭૪-૧૭૬	૩	૧૫૨-૧૭૬
૧૧. આવકાર-રવાણા-આરંભચન-સંબંધી. (૨૬+૫૫)	૩૭	૧૭૫-૧૮૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૪૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગાંધીજી સંગ્રહ

વિષય મ : ૬૪૫૬ : ૪ : ૧૨

બાળગીત સંગ્રહ.

I

ભાગ ૨ નો.

૧૯૨૫

સંયોજક અને પ્રકાશક,

ભાઈચંદ પૂજાદાસ શાહ.

હોડમાસ્તર, તાલુકા રૂકૂલ, હોશોળા-મહીકાંઠા.

શોધિતવર્ધિત પ્રથમાવૃત્તિ. પ્રત-૧૧૨૫.

સંવત્ ૧૯૮૦. સને ૧૯૨૪.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર
કરાવી સર્વ હક કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અમદાવાદ ધી “ હાથમંડ બુચિલિ ” પ્રિન્ટિંગ
પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

કિંમત રૂ. ૦-૧૨-૦.

૪૫૨: ૮-: ૨૨

શુદ્ધિપત્રકાત વિધાપાઠ અમદાવાદ ૧૧૨૪૬
ગુજરાતી કોપીરાઇટ-સમ્રહ

પ્ર.ક્ર.	લીટી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૮; ૫૨	૧;૧૧	કુંપરી; કપડ	કુંપરી; કપડ
૨૪	૨૦;૨૧	નરતા;૧ કુત્તનેશ	નરતા;૩ કુત્તનેશ
૨૪ ની કુટનોટમાં છેવટે "૩ શ્રેષ્ઠતા, ૪ ધૂતાને નમતા નહિ" એ શબ્દો વધારો.			
૨૪	૨૫	કુટનોટ બાધી	કાઠી નાખો.
૬૩-૬૪;૬૮	૧૮-૮;૪	ગુરુ; રૂપ;	ગુરુ; રૂપ
૬૮;૬૯	૭;૧૩	ચિહ્નીન; કાચ	ચિહ્નીન; કાચ
૭૬	૧૦	વિનયાધીનતા	વિનયાધીનતા
૮૭;૧૭૧	૧૫;૧૧	સંગ્રામનો; ઇન્જિનમાં	સંગ્રામનો; ઇન્જિનમાં
૧૩૯	૩	સહસ્રરશ્મિ	સહસ્રરશ્મિ
૧૬૪;૧૭૧	૯;૨૧	રજપુર;કરે	રજપુત; કરે
૧૬૯	૧૪ ને ૧૫ વચ્ચે	"ચુરોપ"	એ શબ્દ મૂકો
૧૭૨	૨૨	પારા ગોનીયા	પાટાગોનીયા
૫;૧૦	૧૨;૧૦	જન્મ-માતૃ-ભૂમિ	જન્મ-માતૃ-ભૂમિ
૧૦;૨૪	૭;૧૧	મંદિર;ભક્તિ	મંદિર;ભક્તિ
૬૪;૭૭;૧૦૯	૨૨;૧૧;૬	રહિત;હાર;પાત	રહિત;હરિ;પતિ
૧૧૦;૧૨૬;૧૩૮	૧૫;૧૩;૧	કાંદ; દલ;વિશ્વના	કદિ;દિલ;વિશ્વના
૭૬;૯૮	૨૦;૫	ધનાશ્રી;રંગપંચમા	ધનાશ્રી; રંગપંચમી
૧૮;૨૫;૨૩	૧૫;૧૭;૧૬	શક્ષક સંવત	શિક્ષક; સંવત્
૨૬;૧૭૧;૧૭૮	૧૦;૨૬;૧૮	આપધ,પહેા;સા	આપધ; પહેા; સા.
૪૬;૧૨૧	૬;૩	આવ;અને	આવે; અને
૧૨૬;૧૬૧	૧૩;૨૪	જમલ;જણાવ	જમલે;જણાવે
૯૮;૧૪૦	૩;૨૫	આંસુનાં; પીયથથી	આંસુના; પીયૂષથી
૧૫૪;૧૮૬	૨૨;૨૧	પૂવ;પધાયા	પૂવ; પધાર્યા.
૧૭૮	૧૫	શ્વરસ્તુતિ	ઈશ્વરસ્તુતિ.

મહેરબાન મહારાજ કુમાર શ્રી ભવાનીસિંહજી સાહેબ-દાંતા-
ભવાનગઢ-(મહીકાંઠા.)

અર્પણ-પત્રિકા.

અનેક સદ્ગુણાલંકૃત શ્રીમાન,

નેકનામદાર મહારાજ કુમાર શ્રી ભવાનસિંહજી સા. બહાદુર.

સંસ્થાન હાંતા-ભવાનગઢ.

આપ નામદારે આધુનિક પરિવર્તનના સમયમાં ઉચ્ચ કેળવણી ઉત્કૃષ્ટ પ્રવૃત્તાથી અને ખરા જીવનથી મેચો કૉલેજમાં સંપાદન કરી છે, અને હવે ઉત્સાહભરે રાજ્યકાર્યની ધુરા ધારી છે. તે દરમિયાન પ્રજાવર્ગને અનેક પ્રકારે સુખી કરવાની તેમજ આધુનિક સમયના અંગ્રે થવા જોઈતા અનેક સુધારા દાખલ કરવા માટેની મહત્વાકાંક્ષા માટે આપને ધન્યવાદ ઘટે છે.

પ્રજાના અબ્યુદયાર્થે કેળવણીના વિસ્તારની જરૂર છે એવી આપ નામદારની દૃઢ માન્યતાને લીધે, કેળવણી વધે તે હેતુથી સતત કાળજી રાખી પ્રયત્નશીલ રહો છો. પૂર્વે થઈ ગયેલા પૂજ્ય ચીરમ-રણીય પ્રજાપાળક રાજ્યકર્તાઓને અનુસરી પ્રજામાં અબ્યુદય માટે કરના જોગ કમી કરી, ધાર્મિક, આર્થિક અને ઔદ્યોગિક ઉન્નતિ પ્રવૃત્તિ, પ્રજાજનોને પ્રેમભાવનાથી જુઓ છો, તેથી પ્રજા આપને ખરા જીવનથી ચહાય છે. આપ શ્રીની કીર્તિ મહીકાંઠા અને બહાર સર્વત્ર પ્રસરેલી છે. આપના આદર્શરૂપ ઉચ્ચાભિલાષી સદ્ગુણોથી મહીકાંઠાને મગર થવા જેવું છે. એવા ઉત્તમ સદ્ગુણોથી વિભુષિત, દર્શાતરૂપ, બાહોશ શ્રીમાનશ્રી મહારાજ કુમાર શ્રીની ઉજ્જવળ કીર્તિથી આકર્ષાઈ આપના ચરણમાં આ લઘુ ગ્રંથ પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

આપ નામદારશ્રીનો સેવક,

બાઈચંદ પૂજાદાસ શાહ.

હેડમાસ્ટર, તાલુકા સ્કૂલ, હોલોડા-મહીકાંઠા.

પ્રસ્તાવના.

શિક્ષક તરીકેના લાંબા અનુભવથી મને સમજાયું છે કે-આવાં ગીતો બાળકેળવણીમાં ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. બાળકો આવાં ગીતો કે જેમાં સરળ રાગ રાગણી હોય, તે સહેલાઈથી સમજી, મુખ-પાઠ કરે છે, ગાય છે, અને તે મધુર રાગથી ગવાતું સાંભળવા અતિ ઉત્સુક હોય છે. તે દ્વારા તેમનાં કુમળાં મન ઉપર સંગીતના આનંદ સાથે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે ધ્વનિસ્તુતિ, રાગસ્તુતિ, અને નીતિની ઉંડી-સર્જીક-વજ્રરોપ છાપ પડે છે, અને સાથે સાથે નીતિશિક્ષણ પણ મળે છે; તેથી આવાં બોધદાયક ગીતો શાળાઓ-કોલેજો-વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને જનસમાજમાં છૂટથી વંચાતાં અને ગવાતાં થાય એ ઇચ્છવા જેવું છે, આ ઉદ્દેશથી આકર્ષક, બોધદાયક, નીતિ અને આદર્શ સદ્ગુણોના પ્રતિધોષ પાડે તેવાં રસમય ગીતો ચૂંટી કાઢી, મિત્રો તરફથી મેળવી, વાનગી તરીકે જનસમાજ અને કેળવણીના હિતચિંતક ચાલકો સમક્ષ મૂકવાની ઉત્કટ ઇચ્છાથી પ્રેરાઈ પ્રથમ મેં બાળગીત સંગ્રહ પ્રગટ કરેલું જે શાળાપયોગી-લોકોપયોગી નીવડયાથી તે મુખ્ય ઇલાકો, કાઠિયાવાડ એજન્સિસ, અને વડોદરા રાજ્યમાં ઇનામ-લાય-બેરિ માટે મંજુર થયું છે; તેથી આ દ્વિતીય સંગ્રહ બાળકો-ઉચ્ચ કોટીના શાળા-કોલેજોના વિદ્યાર્થીઓ-શિક્ષકો વગેરેને પણ ઉપયોગી થઈ પડે, તે ઉદ્દેશથી પદ સાથે ઉપયોગી ગદ્ય લેખો પણ ઉમેરી ખાસ કાળજીપૂર્વક સંકલના કરી છે, અને આ ચર્ચિત પ્રયાસ જનસેવામાં અર્પણ કરવાનું ઇચ્છ્યું છે.

શાળાનું દરોજનું કામ શરૂ કરતાં પહેલાં પ્રારંભમાં આવાં ગીતો ગવરાવી, પછી અભ્યાસ શરૂ કરવામાં આવે છે, એવો પ્રથા હાલમાં ચાલુ છે. અનુભવથી જણાયું છે કે આથી બાળકોને ઘણો આનંદ થાય છે, અને તેની ઉંડી છાપ પડે છે.

શાળાઓ અને કોલેજોમાં થતા ઇનામ કે અન્ય સમારંભ પ્રસંગે વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓ તથા સંભાવિત સભ્યજનોને નિમંત્રે છે, અને તે પ્રસંગ અતિ-આનંદમય નીવડે તેવો કાર્યક્રમ ગોઠવાય છે, આવો પ્રથા કેટલાંક વર્ષથી આધુનિક કેળવણીના વૃદ્ધિંગત પામતા જમાનામાં પ્રચલિત થતો જાય છે; અને સારી ગણ્યાતી શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં આ પ્રથા દિન પ્રતિદિન પૂર ભભકા સહિત ઉજવાય છે, અને આવી આવશ્યકતાને પ્રાધાન્ય અપાય છે. સુધ-રેલા દેશોમાં આવા પ્રસંગાનુસાર સમારંભોમાં આનંદ-અમોહ આપવા અને રસ લાવવા માટે ગુરુભક્તિ, ન્યાય, સત્ય, પરાંપકાર, દયા, ટેક, દેશપ્રેમ, વગેરે ઉત્તમ નીતિમય સત્ત્વોનું તારતમ્ય ઉત્તમ બોધ સાથે હાર્દિક આનંદ-ગમ્મત આપી સચોટ અસર કરે-હિંદી છાપ પાડે-હસાવે; તેવા હેતુ પુરઃસર ખાસ ચૂંટી કાઢેલાં ગીતો-ગરબા, બાળ-બાળાઓ ગાઈ બતાવી સમાજજનોનાં મન રંજન કરે છે, આથી શ્રોતાજનો ઉપર ધણી સારી અસર થાય છે, તેથી દીન પ્રતિદીન જનસમાજમાં તેની ઉપયોગીતા વૃદ્ધિંગત પામતી જાય છે.

આવાં ભિન્ન ભિન્ન નીતિમય રસમય ગીતો આવપૂર્વક ગવાતાં સાંભળવાથી ઝોર આનંદ આપે છે, અને વાંચવાથી નિવૃત્તિમાં વિનોદ સાથે બોધ બક્ષે છે, તેથી આવું બાળસાહિત્ય બાળકેળવણીની લાગણી જેમના હૃદયમાં રમી રહી છે એવા સભ્ય શિક્ષકો અને સજ્જનો તરફથી ધણું ઉપરિચિત થવાની આવશ્યકતા છે.

આ સંગ્રહમાં ૨૪૮ ગીતો અને ૫ ગદ્ય લેખોનો સંગ્રહ છે. ગુજરાતશાળાપત્રમાં પ્રગટ થએલાં ગીતો લેરાની મંજુરી મે. એડિટર કેપુશ્વર અમરદેયર બાલા સાહેબે આપી છે, તેમજ ઉત્સાહી અને રિટાયર્ડ તાલુકા માસ્તરો શ્રીયુત ગિરિજશંકર કરુણાશંકર ભટ્ટ, જગજીવન કાલિદાસ પાઠક; સ્વર્ગસ્થ પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ, બાલુભાઈ

સ્તનચંદ્ર શાહ, અને 'ખડાયતામિત્ર'ના એડિટર શ્રીયુત કેશવ હર-
ઓવિન્દ શેઠે ધણી ગીતો પૂરાં પાડ્યાં છે. તેમજ વિદ્યાવિભૂષિત ગુર્જર-
રત્નોનાં છટાં છવાયાં લખાયેલાં ગીતો અને ફકરા દાખલ કર્યાં છે.
તેમનાં મુખ્યારક નામો લેખ નીચે દર્શાવ્યાં છે, તેથી તે પુનઃ નહિ
ઉલ્લેખતાં આ સ્થળે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માની વિરમું છું.

કેટલાંક મળેલાં ગીતો સુધારી વધારી ઉપયોગી થઈ પડે તેવા
રૂપમાં મૂક્યાં છે. હવે પછી અનુભવી શિક્ષકો, હિતચિંતકો, આ
સંગ્રહને લગતું ઉપયોગી સાહિત્ય મોકલશે કે યોગ્ય સૂચના કરશે, તો
તે સ્વીકારી આભારી થઈશ.

મને શ્રદ્ધા છે કે—આ સંગ્રહ નાનાં બાળકો અને ઉચ્ચ કોટીના
બાળકો—શિક્ષકોને ઉપયોગી નીવડશે, અને મારો શ્રમ સાર્થક થશે,
તેમજ જનસમાજ તરફથી મને યોગ્ય ઉત્તેજન મળશે. એજ અસ્તુ!

હલોહા.

ભાઈચંદ પૂજારીશાહ.

મકરસંક્રાન્તિ.

}

હેડમાસ્ટર, તાલુકાસ્કૂલ હલોહા—મહીકાંઠા.

એકજ નાથ. (ભેરવી.)

મન એકથી મિલાવો—

ચાહે રામ રહીમ મૂર્તિ અંતર કૃષ્ણની લાવો;	મન૦
સુરદાસે ભજ્યા તે રૂપામ સુંદરવર,	
પ્રહ્લાદે સ્મર્યા શ્રી રામ રહુવર,	
બિન્ન સ્વરૂપે શક્તિ એકજ પરમપદે ઝુકાવો;	મન૦
ઝાઝા દેવ ચરણુરજ ચુમતાં,	
બૂખ્યો રહે મહેમાન ભટકતાં,	
ધ્રુવતારક સમ એક ટેકથી એકજ નાથ રિઝાવો;	મન૦

॥ तैत्तिरीयोपनिषद्नी अनुशास्ति ॥—शिक्षाशिक्षा.

१ सत्यं वद

२ धर्मं चर

३ स्वाध्यायाग्ना प्रमदः

४ आचार्याय प्रियं धनमाहुत्य प्रजा-

तर्तुं मा व्यवच्छेदसीः

५ सत्यान्न प्रमदितव्यम्

६ धर्मान्न प्रमदितव्यम्

७ कुशलान्न प्रमदितव्यम्

८ भूर्यै न प्रमदितव्यम्

[तव्यम्

९ स्वाध्याय-प्रवचनाभ्यां न प्रमदि-

१० देवपितृकायाभ्यां न प्रमदितव्यम्

११ मातृदेवो भव

१२ पितृदेवो भव

१३ आचार्यदेवो भव

१४ अतिथिदेवो भव

१५ यानि अन्नवसानि कर्माणि तानि

त्वयोपास्थानि नो इतराणि

१६ यानि अस्माकं सुचरितानि तानि

त्वयोपास्थानि नो इतराणि

१ सायुं भोक्ष.

२ धर्मं ब्राह्म.

३ अणुवाभां व्याणस न कर.

४ गुरुने हृष्ट धन आपीने (संतोष प्रभाक्षने)

संसारधर्मेना त्याग न कर.

५ सत्यं अष्ट न यवुं (असतुं नहि).

६ धर्मं अष्ट न यवुं.

७ गान्नी तरर प्रमाद न करवो.

८ स्वहित (सायाहितनां ओटसे कम्पायुनां)

कार्यमां गाक्ष न यवुं.

९ अणुवा-अणुवाभां प्रमाद न करवो.

१० देव अने पितृनां कामां प्रमाद न करवो.

११ मा नेने देव छे ओवो या.

१२ पिता नेने देव छे ओवो या.

१३ गुरु नेने देव छे ओवो या.

१४ अतिथि नेने देव छे ओवो या.

१५ ने सारां क्षो (छे) ते तं करवां. न

करवां भीष्मं. (भीष्मं क्षो करवां नहि).

१६ ने अभारां सारां (क्षम ह्येय) ते तं

करवां. भीष्मं न करवां.

૧૭ યે કે ચાસ્મચ્છૈયાંસો બ્રાહ્મણાઃ
તેષાં ત્વયાડસનેન પ્રશ્વસિતવ્યમ્

૧૮ બ્રહ્મયા દેયમ્

૧૯ અબ્રહ્મયાડદેયમ્

૨૦ શ્રિયા દેયમ્

૨૧ દ્રિયા દેયમ્

૨૨ મિયાદેયમ્

૨૩ સંવિદા દેયમ્

૨૪ અથ યદિ તે કર્મવિચિકિત્સા વા
સુત્તિવિકિત્સા વા સ્યાત્

યે તત્ર બ્રાહ્મણાઃ સમ્મર્શિનઃ યુક્તાઃ

આયુક્તાઃ અલૂક્ષાઃ ધર્મકામાઃ

સ્યુઃ યથા તે તત્ર વર્તેરન

તથા તત્ર વર્તેથાઃ

૨૫ અયાભ્યારવ્યતેષુ

યે તત્ર બ્રાહ્મણાઃ સમ્મર્શિનઃયુક્તાઃ

આયુક્તાઃ અલૂક્ષાઃ ધર્મકામાઃ

સ્યુઃ યથા તે તેષુ વર્તેરન તથા તેષુ વર્તેથાઃ

૨૬ યથ આદેશઃ, પથ ઉપદેશઃ, પથા વેદો-૨૬

પનિષત્. પતદનુશાસનમ્.

પથં ઉપાસિતવ્યમ્ પથં ઉચ પતત્ ઉપાસ્યમ્. આમ ઉપાસવું. આમ ૭ આ ઉપાસ્ય છે.

૧૭ ને કોઈ અમારાથી શ્રેય બ્રાહ્મણો (હોય)

તેઓને તારે આસન આપવું*

૧૮ બ્રહ્મથી (દાન) આપવું.

૧૯ અબ્રહ્મથી ન આપવું.

૨૦ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે આપવું.

૨૧ (કોઈ) લગ્નથી (પથ) આપવું.

૨૨ (શાસ્ત્રની આજ્ઞાના) બધી (પથ) દેવું.

૨૩ દેશ, કાળ અને પાત્રના યાનથી આપવું.

૨૪ હવે જો તને કર્મમાં શંકા (થાય) કે

કુલાચારમાં શંકા થાય (તો)

જે ત્યાં બ્રાહ્મણો વિચારશીલ જોડાઓલા

સ્વતંત્ર અક્રોધી ધર્મની પ્રજાવાળા

હોય જેમ તેઓ ત્યાં વર્તેતા હોય

તેવી રીતે તારે પણ ત્યાં વર્તવું.

૨૫ હવે પાતકાદિની શંકામાં—

જે ત્યાં બ્રાહ્મણો વિચારશીલ જોડાઓલા

સ્વતંત્ર અક્રોધી ધર્મની પ્રજાવાળા હોય

જેમ તેઓ તેમાં વર્તે તેમ તેમાં તારે વર્તવું.

૨૬ આ શાસ્ત્રા, આ ઉપદેશ, આ વેદનો

સાર, અને આ મુશ્કિરની આજ્ઞા છે.

આમ ઉપાસવું. આમ ૭ આ ઉપાસ્ય છે.

* અથવા તેઓના આસન ઉપર તારે ન બેસવું.

બાળગીત સંગ્રહ.

ભાગ ૨ જો.

(શિક્ષકો અને ઉચ્ચકોટીના વિદ્યાર્થીઓ માટે.)

૧. માતૃભૂમિ વન્દન.

નન્દનવનશો દેશ.

નન્દનવનશો દેશ, સખીરી ! નન્દનવનશો દેશ;
વન્દન ચોખ્ય પ્રદેશ, સખીરી ! નન્દનવનશો દેશ;
અક્ષતેજભર અક્ષવેદો, જ્યાં અક્ષતણે! ઊપદેશ;
અક્ષનાદથી રાસ રમે જ્યાં અક્ષા, વિષ્ણુ, મહેશ;
દિવ્ય એ નન્દનવનશો દેશ.

—નન્દન

ત્રિવિધતાપહર તપે તપોવનસમ અમ દેશ હમેશ;
તિમિર વિદારક રવિ-દીપનો અખંડ જ્યાં ઉજ્જેશ;
અચક્ષ એ નન્દનવનશો દેશ.

—નન્દન

પતિતપાવન, પરમ પુણ્યનો જ્યાં ભંડાર વિશેષ;
યશ્ય હીર્તન ગુણ આય શ્વારદા, સહસ્રકૃષ્ણાએ શેષ;
પુત્રીત એ નન્દનવનશો દેશ.

—નન્દન

અમર સૌર્યનું વીરક્ષેત્ર, જ્યાં આત્મબલિ ઉદેશ;
જયદંકારી નિહર આર્યના ભક્તે ભિન્ન હો વેશ:
એક પણ નન્દનવનશો દેશ.

—નન્દન

ધર્મ, પ્રેમ ને સત્ય, જ્ઞાનનો પુરાણ પિતૃદેશ;
રક્ષિત ગિરિ-રત્નાકર, ઋતુથી: રક્ષક જ્યાં પરમેશ:
હિન્દ એ નન્દનવનશો દેશ.

—નન્દન

ધામ, ધરા, વન, ઉપવન, ફળફૂલ રમ્ય: નિવારક કંથેશ;
અજ, હવા, જળ, જીવન પોષક, મલિનતા નહિ લેશ:
પરમ એ હિન્દ આપણો દેશ.

—નન્દન

અખૂટ રત્ન અધ્યાત્મ ખજાને ન્યાલ થએલ નરેશ;
“જયદંકો અહીં ગગન ગજવશે” એ ઇશ્વર આદેશ:
પ્રવાસી! પધારશો એ દેશ:
આર્યને હજજવલ ભારત દેશ:

—નન્દન

કેશવ હૃદય શેઠ.

૨. ભરતભૂમિ.

રુચિરા છંદ.

ધન ને ધાન્યતણા ઢગલાથી જે ભૂમિ રહી સદા શોભી.
પુષ્પ પત્રથી લચી રહેલી, જેતાં રહે મનડું લોભી;
જેની સ્મૃતિ છે પુનિત પાવની, સુખ સંપત્તિ જ્યાં દિસે ધણી.

કવે કવિજન કોડે જેને સકળ વિશ્વની શીરામણી !
 એવી ભૂમિ શોધે ન સાંપડે, વંદું તારાં ચરણ ચૂમી.
 મહીમંડલની મહારાણી સમ જય જય મારી ભરતભૂમિ. ૧

ક્યાં છે આવી મિરિએણીઓ મગને વાતો કરી રહી ?
 ક્યાં છે આવી સુંદર સરિતાઓ અમઝમ રવથી વહી જતી ?
 ક્યાં છે આવું નીલ ગગન તલ ? ક્યાં છે આવી રમ્યભૂમિ ?
 ક્યાં છે આવી શરય પંક્તિ જે પવન લહરીએ રહી ઝૂકી ?
 આવી ભૂમિ શોધે ન સાંપડે, વંદું તારાં ચરણ ચૂમી.

મહીમંડલની મહારાણી સમ જય જય મારી ભરતભૂમિ. ૨

કઈ ભૂમિમાં ચળકે આવો રાત્રિ સમયે ધવલ શશિ ?
 સૂર્ય, ગ્રહો ને મધુર તારકો આવાં ઓપે કઈ ભૂમિ ?
 આવી મેઘ ધટામાં ચપળા કઈ ભૂમિમાં ખેલી રહી ?
 કલ કલ રવ કરતાં પંખીગણ આવાં શોભે કઈ ભૂમિ ?
 આવી ભૂમિ સ્વપ્ને ન સાંપડે વંદું તારાં ચરણ ચૂમી,
 મહીમંડલની મહારાણી સમ જય જય મારી ભરતભૂમિ. ૩

હશે કહો ક્યાં કુસુમ ગુચ્છને ભારે નમતી લલિત લતા ?
 ક્યાં કુસુમોને પુંજે પુંજ, અસિગણ ગુંજ સ્વર ભરતા ?
 ક્યાં કુંજોમાં કિલકિલ રવથી પંખી મધુર નિનાદ ભરે ?
 ક્યાં તરુની ચિતળ છાયામાં પરુ પંખી વિશ્રામ કરે ?
 આવી ભૂમિ શોધે ન સાંપડે વંદું તારાં ચરણ ચૂમી,
 મહીમંડલની મહારાણી સમ જય જય મારી ભરતભૂમિ. ૪

તવ અગણિત ઉપકારો જનનિ ! નિશ્ચિત મારે હૃદય વસો,
 તમ ચરણો મમ વક્ષઃ સ્થળથી જનનિ કદિ ના દૂર ખસો;
 મુખે ખાઉં તુજ કીર્તિમાન મા ! સુણું સદા તુજ યશ અવણે,

જન્મ જન્મ હોળે તુજથી મા, થળે મરણ પણ તુજ ચરણે,
આવી ભૂમિ શોધે ન સાંપડે, વંદું તારાં ચરણ ચૂમી;
મહીમંડલની મહારાણી સમ, જય જય મારી જન્મભૂમી. ૫
ધોરખંડર. શ્રીકૃત જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૩.

મારી ભરતભૂમિ !

રૂપાળી, રઢીયાળી, મણાળી, સુશીલ પ્રુનિત !

તારા ચરણ ચૂમી,

આનંદે વંદું જય જય હરદમ નિત્ય !

દુનિયામાં દેશ અનેકજ છે;

સૌ સૌમાં કંઈક વિશેષજ છે !

પણ તુંતો અલૌકિક એકજ છે !

મારી ભરતભૂમિ—

કેણુ આવે હિમાલયની હારે ?

કોહીનુરે અન્ય હીરા હારે;

વણુ શેલડી સરસ સાકર ક્યાં રે

મારી ભરતભૂમિ—

સ્થળ સ્થળ સોહો,

નવરંગી રમણી મનકાં મોહો

જણે વાડી વિશ્વંભરની હોએ—

મારી ભરતભૂમિ—

સાથે વિશ્વંભરવાની તું ઝાઝી;

સમૃદ્ધિ સ્વાભાવિક બધી સાજી,

તને પ્રભુએ કરી પ્રિય પ્રમુખાજી,—

મારી હરતભૂમિ—

ઝીઝો પણ અળળા જે બાકી,

તેણે દેશબક્તિ સળળા દાખી;

હતિદાસ જ છે એનો સાખી—

મારી હરતભૂમિ—

તારાં કાર્ય ત્યારે મવને બાળ્યાં,

મહાશિળ નિર્મળ બુદ્ધિવાળાં;

અહા ! “ દેવાં કમાડે પડે ન તાળાં, ”

મારી હરતભૂમિ—

સેવું નિલ પુનિત તવ રજ ચૂમી,

ધન્ય ભાગ્ય નવલનાં તું જન્મભૂમ;

તારી ભક્તિ રગેરમ રહીજ ધુમી,

મારી હરતભૂમિ—

સ્વં નવલરામ.

૪. માતા અને માતૃભૂમિ.

(વસંતતિલકા.)

જે માવડી ઉદરથી નવ જન્મ પામ્યો,

જે ભૂમિના રસકસે તનબ્યાધિ વામ્યો;

જે સ્વર્ગથી અધિક પૂજ્યવતી ગણાય,

તે માતના ચરણમાં નમું આણી બહાલ.

સીતારામ જે. શર્મા.

ઉદર-પેટે. નવ-નવો. ભૂમિ-જગા. તનબ્યાધિ-શરીરના રોગ.
વામ્યો-શમ્યો, ઘટ્યો. ચરણ-પગ.

૫. સ્વદેશ ઉપર મમતા રાખવા વિષે.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો રયામને—એ રાગ.)

સ્વદેશની મમતા મનથી નવ મૂકીએ, સોએ સો કઠી સંકટ આવે શિથ જો;
ચૂરા થઈ પડિયે પણ ચિત નવ ચૂકીયે, સ્વદેશનું શુભ ચિંતવીયે દિનનિશ જો.
જન જાતિનો દેહ ધર્યો જે દેશમાં, તે ભૂમિને ગણિયે માતા તુલ્ય જો;
હોડે ધરીયે હેત વિશેષ હમેશમાં, ઉત્તમ ગણિયે અન્તર મહાં અમૂલ્ય જો.
સદૈવ કરીયે યત્ન સ્વદેશ સુધારવા, કામ પડે તો કરીએ તન કુર્યાન જો;
વળી શ્રમ કરીયે ત્યાં ઉદ્યોગ વધારવા, સ્વદેશ તરતો કરવા ધરીયે તન જો,
સંપ વધે સૌ જનને જેમ સ્વદેશમાં, એવા એવા કરીયે અધિક ઉપાય જો;
કષ્ટ ન પામે કોઈ કુસંપ કલેશમાં, સંપી જંપીને સૌ સુખીયાં થાય જો.
સ્વદેશમાં જે કોઈ કુસંપ કરાવશે, નિશ્ચે જાણો પાપી તેનું નામ જો;
અનેક જનને અતિ સંકટ ઉપજાવશે, દુર્જન તેને કહે છે કલપતરામ જો.

૬. સ્વદેશ.

(ગઝલ.)

સંસાર ભર મેં ઉઝા, પ્યારા ચુકટ હમારા;
માનો પડા મગન હૈ, ઉસ્કા લિયે સહારા.
યહ હૈ પ્રમાણુ ઉસ્કા, યે હમ બડે જગતમેં;
હોવે ન અખ ભલે હી, અચ્છા સમય હમારા.
ભગવાનને યહોં હી, અવતાર સખ લિયે હૈં;
સુનતા ન હો ભલેહી, વહ આજ દુઃખ હમારા.
અમુર્તુન વ હીભ કે સમ, વીર ઇસ જગહમેં;
હે કાયરોં મેં યદપિ, અખ નામ હા ! હમારા.
નારદ, વસિષ્ઠ આદિક, કા જન્મથલ યહી હૈં;
યદપિ અસભ્ય-જગમેં, આજે હૈ પગ હમારા.

પર અબસે દિખ પડેગા, યહ પૂર્વ, પૂર્વ કે સમ;
જગ જ્ઞાન રવિકી કિરણે, ખાવેંગી તમ હમારા.

x

x

x

x

અસ અગ વિનય હમારા, તુમસે પ્રભો! યહી હૈ;
ઉન્નતિ કે માર્ગ મેં યહ, ભારત બઢે હમારા.

(ખાલ સખા)

૭. “હમેતો ભારતના સંતાન.”

હમે તો ભારતના સંતાન, હમારે દિલે દેશ અભિમાન;
હમેને એક હૃદય છે જાણુ, હમારા દેશ તારું કમ્પાણુ.

—હમે તો ભારતના સંતાન—

જગતજુલાપર જુલે હમારો, પ્રથમ દિવસ આ દેશ;
વિશ્વવાડીમાં એક ગણાતો, અનુપમ હિંદ વિશેષ.

—હમે તો ભારતના સંતાન—

નભમંડળ જ્યાં બહે રાજે ત્યાં શશિ એક પંકાય;
દેશ હમારો ત્યમ અવનિપર શશિ સમેલે ખાય,

—હમે તો ભારતના સંતાન—

ધર્મ નીતિ કર્તવ્ય લેખથી આર્યજીવન સચવાય;
ઉન્નતિ શાથી આર્ય વિરલા, સ્વતંત્રતાને ચલાય.

—હમે તો ભારતના સંતાન—

દેશ ઉદ્ધારણુ કારણુ સૌજન સ્વાર્થ સિદ્ધિ દૂર કરો;
સ્નેહીજનો કરી હુન્નર—સેવન દેશદુઝો પરહરો.

—હમે તો ભારતના સંતાન—

ધનપ્રભાદ.

૮. માડીની ઝુંપડી.

દુઃખીયાનો વિસામો રે, માડી તારી ઝુંપડી,
રણુવગડાનો જાંયો રે, આંધળીઆની લાકડી.

કુંજ નિકુંજે લચી વલ્લરી,^૧ નિર્ઝરીઆ^૨ સંતાપ.

અમલ^૩ કમલ દલપર પંખીડાં, બ્રહ્મલીલાને માપ.

રઢિઆળી ઝે વાડી રે, સોહવતી^૪ જે ઝુંપડી,

આળે ખાચા ધાતી રે, નિર્જન રણુમાં ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

ધર્મ કર્મ રસ કસ હુંડાયાં, ધર ધર વખરી^૫ હીર,

છતી સંતતિ સત્તવ હુંડાયું ખેંચાયાં તુજ ચીર;

હુંડાતી ઝા માડી રે, ખાલી તારી ઝુંપડી;

ખાલી તોયે મહારી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

ધન સ્ત્રી ખેતર મુઠવીયાં, કવ ઝેયો ચોપાસ,

રાતી વિભુની આંખડી દેતી પંખીડાં પામે ત્રાસ,

તેને સ્હેડે સહાતી^૬ રે, માડી તારી ઝુંપડી;

પોષણીઆં શી પાતી રે, આછી નડી રાખડી—દુઃખિયાં.

વન^૭ વિંટપાં સિંચાણે સધળાં, અવશ્ય પડ્યાં તુજ બાળ.

કામ ક્યોને હડધુત કરીને રણુવગડે દે માર;

અંકે^૮ લેવા ધાતી રે, તેને માતા રાંકડી,

શીળી જાંયે ધાતી રે, માડી તારી ઝુંપડી—દુઃખિયાં.

કણુ કણુ કાજે વન વન^૯ વિંકે તુજ બાલુકાં પાંખ,

પણુ મુખદુઃખનાં મહાણાં લેવાં, કરતી તુજપર આંખ,

૧ વેલી, ૨ બરણાં, ૩ નિર્મળ, ૪ સોહામણી લાગતી, ૫ રાચરચી
૬ સોહમાં ધાલતી, ૭ પરદેશ, ૮ ખેળામાં, ૯ દેશપરદેશ,

અંતે તું સંપરતી રે માતા મ્હારી દુખળી;
 પ્રભુનો પંથ દાખવતીરે માતા તારી ઝુંપડી—દુખિયાં
 તુંજ જીવન અમ તું સર્વસ્વ, તુંજ સુધાનો^૧ સાર,
 મૃતિમતી વતસલતા દેવી, તું સુરલોકનું^૨ દાર;
 નંદનવન થી બહાલી રે, અમને તારી ઝુંપડી,
 જન્મ ભૂમિ વત પાળી રે, શશુગારીશું ઝુંપડી—દુઃખિયાં
 રવં જીવાલાલ પટેલ.

૧. નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત !

પદ્ય.

નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત રે !
 મારી માનવતી ઓ માત !
 “ જય ! જય ! ગરવી ગુજરાત ! ”
 નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત ! ૨૬.
 મનહર તરુવરધારી ભૂમિ તું !
 પાવન ક્ષેત્ર તું આર્યભૂમિનું !
 રસ કસ મયતાર્યો બહુ વખણા તું
 કાંચન ભૂમિ સાક્ષાત રે—
 નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત ! ૧
 સરવર સામર પૂર્ણ સરિતા,
 પિતૃભૂમિ મુજ તુંજ જનેતા !
 વતસલ ભાવ તું રાખજે માતા !
 કરજે બહુ વિધ લાડ રે !
 નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત ! ૨

અનેક થયા તુજ પુત્ર કદાપિ—

કોઈએ તને પર સ્વાધીન સોંપી

શાપ ન આપ્યો તેં ય તથાપિ,

ધન્ય ! વત્સલ ભાવ એા માત રે !

નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત !

મોટા મોટા મહિપતિ મકલાયા,

તું પર સુંદર મોંદર સ્થાપ્યાં;

યશ ફુંદુભિ યહુ વગડાવ્યાં;

પથુ હાલ ન નામ નિશાન રે.

નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત !

તું પર ચાલી ગયા વનરાજા,

તું પર મહાલી ગયા સિદ્ધરાજા;

માધવ, કર્ણુ સમા નર ઝાઝા,

તોય દેવિ તું કેવી કૃપાળ રે !

નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત !

રંક અને વળી રાય સહજ પથુ,

તેં ઉપજાવ્યાં રત્ન ત્રિલક્ષણ;

કોડે ઉછેર્યાં કવિ કુલ ભૂષણ,

ભક્ત-કવિની તું ખાણુ રે !

નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત !

પ્રીતમ, પ્રેમ, આખા, ઉપજાવ્યા,

સામળ, ધીરા, હયા પ્રકટાવ્યા,

નર્મદ, નવલ, હલપત્ત રમાડ્યા,

શું લેખિની લખશે વખાણુ રે !

નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત !

ધન્ય ! મને બહુ ધન્ય હું માતું
તુંજ સમી માવડીથી અતિ રાત્રી !
તારી કૃપા બહુ પ્રેમથી યાત્રી,
તને શતધા પ્રેમે પ્રણામ રે !

નમું માતૃભૂમિ ગુજરાત !

“ જય ! જય ! ગરવી ગુજરાત રે ! !

જ. ડા. ત્રિપાઠી.

૨ ગુણવંતી ગુજરાત.

(લાવણીને મળતો).

ધન્ય હો ધન્ય પુરાણ પવિત્ર,
અમારી ગુર્જરી ચિત્ર વિચિત્ર;
પ્રણમીએ ગુણવંતી ગુજરાત,
માણએ જયમંગલ ભલી ભાત. ૨૬.

મ્હેં માગ્યા જ્યાં મેહ પીરસતા અમીરસ કસની છોળ,
કણુના કળશી લણુતા કૃષીવલ ખેતર ભરચક મોલ;

ધાન્યના ઢગલા જ્યાં ઉભરાય,
લીલવણીથી સોચન લહેરાય, ૧

ધીમી ધેનુનાં ધણુ ધુવરી ધમકે ધપતાં વીડ,
નરવાં ગરવાં કષ્ટ દુઃખલિયાં ભાંગે પેઢની ભીડ;

છાશથી વિલાપ કંઠનો શોષ,
નવનીતે પામે જન સંતોષ. ૨

- કુંજ નિકુંજ લયે લુમગુમતાં નંદન વન લજવાય,
આત્ર મંજરી પર કોકિલના કલરવ મધુર લપાય;
ગુલાબે મસ્તક લવે ખુલ્ ખુલ્,
પરિન્દાં પરવરતાં મશ્નગૂલ, ૩
- સુર-સુંદરી સમ સુંદર રમણી શોભન ગુણુ ધરનાર,
ગૃહ આંગણુલે ધર રખુ ગૃહિણી સૌખ્ય પ્રભા ભરનાર;
ઉછંગે ઝૂલે દ્વધમલ બાળ,
ભૂમિના ભાવિ ઐ રખવાળ. ૪
- પર ઉપકારે પ્રાણુ પાથરે શીલનમણ્યાં નરનાર,
પરમ પરોણામત પંકાયે બ્યાંની અપરંપાર;
વિણુ વાસ્યા વસ્યા કુટિર મંદિર,
પધારો દેશી વિદેશી વીર. ૫
- મહાવીર મોખ્યા રઘિયાળા અણુમોલ અહિંસા સૂત્ર,
સ્વમ, જગૃતિ, દશે દિશામાં પાળે ગુર્જરી પુત્ર;
હાડીથી કુંજર નિર્ભય છેક,
વિહરવા સ્વતંત્ર હક છે નેક. ૬
- પરસેવામાં પ્રીત પરોવે, કરુણાથી ભરપૂર,
અધારે ધેર્યા દિલડાનાં રેડે રાહત નર;
રૂઝાવે ધાપલ જનના ધાવ,
ખુઝાવે ઉરજલન ધરી ભાવ. ૭
- નદી, નાળાં, સર, નિર્જર ઝેણીં, નિર્મળ મસ મલકાય;
મંદાકિની સમ મીઠડાં હળવાં વારિથી છલકાય;
ઘૂંટડે પીયૂષનાં જ પ્રકાશ,
વ્યાધિનો પળમાં થાય વિનાશ. ૮

- અંદનના વન મલયે વીધી વાયુ મનોરમ વાય,
તન, મન, નૂતન જીવન પામી પરમ પ્રકૃષ્ઠિત યામ;
સહુને એક બીજાં પર પ્રેમ,
સાધતા અન્યેા અન્યનું ક્ષેમ. ૯
- શૌર્યજનને ઝમૂમનારા જન્મ્યા અહિં રણધીર,
રણાંગણે ભડનાં ધડ લડતાં પડતાં ધરણે શીર;
રક્ષવા કુટુંબ, માતૃ પ્રદેશ,
ન દેતાં પ્રાણ ડર્યા લવલેશ. ૧૦
- ધોડારે ભભકે હણુહણતા તેજલા તોખાર,
અશ્વવાર સહ પવનવેગથી કષ્ટ સમે ઉડનાર;
ધુરિધર હાલર ક્ષેત્રે જાય,
અતુલ બળથી ક્ષેત્ર ખેડાય. ૧૧
- દૂધલાં, શીળાં, તેજે ચાર અન્ધિકા સુખદેણુ,
એક પૂરે ગામડિયણુ ઝોરી, ગરવી ગજવે રેણુ;
રાસ હોય ઝીંકે બાળા બેશ,
હલક એ હેયે રમતી હમેશ. ૧૨
- કાંઠલડે અમી-અખિલ ઉછાળે મોતીડાની છોળ,
ગુર્જર ઝોરવથી મંબીર એ સુજન થકી તરબોળ;
લક્ષ પર વહવે ગુર્જરી વંડાણુ,
જળવે સંતાનોના પ્રાણુ. ૧૩
- આર્યાવર્ત અખિલ આસ્રમમાં રાજે છે શીરતાજ,
ગુર્જરાદૂના અનુપમ તેમાં ભાતભાતના સાજ;
ધર્મની ધ્વજા અહિં ફરકાવ,
નીતિમાં નેહ સહુ હરખાવ. ૧૪

- પ્રાતઃ સ્મરણીય સતી શિરોમણિ પતિપ્રાણ પંકાય,
બક્ત, કવિવર, ધર્મસ્થાપકો, દેશદીપક દીપાય;
મહા અહિં જન્મ્યા મુનિ મહારાજ,
સેવતાં થાય સફળ સહ કાજ. ૧૫
- પ્રભુજીની આ પુણ્યલીલાનું લાઠકવાયું સ્થાન,
પગલે પગલે પ્રભુતા પમરે ડગલે દિવ્ય નિશાન;
દેવ ગુજરાતે રીઝે રોજ,
માનવી કોમ ન માણે મોજ ? ૧૬
- ઉપકારે ઉપકાર વાળવો એમાં શું સરસાર્થ ?
અપકારે ઉપકૃતિ કરનારા ગુર્જર વીરની સવાઈ;
હણો ના, હોમો આપણી જાત,
મર્મ એનો લે છે સહ બ્રાત, ૧૭
- કષ્પલતા પારસમણિ સરીખી મોંધેરી અમ માત,
અનંતતા લગી ઉજવ જીવનને ઉજત ને રળિયાત;
નિરંતર રહે કુશલ આબાદ,
ઉતરજો ધૈર્ય-આશીર્વાદ. ૧૮
- અંધકાન્ત મંગળજી ઓઝા.

૩.

ઠહાકું વતન ગુજરાત, અમ્હાઈં ઠહાકું વતન ગુજરાત !
સ્વર્ગજિમિ સાક્ષાત અમ્હાઈં ઠહાકું વતન ગુજરાત ! ટેક.
પારનેર ને પાવાગઢ સમ પ્હાડો જ્યાં રળિયાત;
પુણ્ય પ્રવાહે નદી નર્મદા તાપી વડે દિનરાત ! અમ્હાઈં
કરણરાજ ને સિદ્ધરાજ એ ગુજરાતના નાથ !
નિજ યશ જ્યોતિ થકી કરી ગયા ઉજમાળું ગુજરાત ! અમ્હાઈં

નરસિંહ, મીરાં, કૃષ્ણ, સુદામા, અશોક પ્રભુ અવતાર !
 પુણ્ય પમલિયે પાવન કીધી, દિવ્યભૂમિ ગુજરાત ! અમ્હારું
 સાક્ષરભૂમિ રાજનગર ત્યમ સુરત અને નડીયાદ;
 નર્મદ, બાલ, કલાપી, ગોવર્ધન, દ્વવપત, પ્રખ્યાત ! અમ્હારું
 ભારતીય સામ્રાજ્યતથો એ બાહુ અડમ વિખ્યાત !
 અન્ય પ્રાન્ત બન્ધુઓ સાથે વિહરશે ગુજરાત ! અમ્હારું
 જનાર્દન ન્હાનાભાઈ પ્રભાસ્કર.

૪. વહાલું વતન.

(કોનું કોનું રે છેલું આ છોડી—એ ઢાળ.)
 છે મને વતન માઈ વા'લું, મુજ જન્મભૂમિ નેહે ન્યાળું;
 મુજ રીતથી દેશજ દીપાવું, જે દેશે દીધું પીવું ખાવું.
 મુજ માતાને વળી માતૃભૂમિ, ગણી સમ, જીવું ચરણો યુમી;
 એ બંને સ્વર્ગ થકી અધિકાં, ગણી સેવ કરું મુજ શક્તિ યથા.
 જે પુત્ર કુપુત્ર ન સેવ કરે, નિજનું અભિમાન ઉરે ન ધરે;
 પ્રિય દેશ પવિત્ર હૃદે જ રમે, મુજ દેશ તને શીશ નિત્ય નમે.
 સ્વર્ગસ્થ—પાપંડલાલ કેવળચંદ શાહ.

૫ ગુર્જરી પૂજન.

કરો સહુ ગુર્જરીનું સન્માન— ધૂત.
 અંકે જેને હસી રમી ઉછર્યા;
 બલ પુષ્ટિ સહુ જેણે અર્પ્યા,
 દયા, પ્રેમ, નર્મદ જ્યાં વિચર્યા
 અન્ય દાસ મહાન— કરો,
 ગોવર્ધન, મણિ, બાલ, મરતની,
 વાણી મધુરી રસવતી જ્યાં ઝગડી;

માથ દ્વિન્તે કીર્તિ સુન્દરી,

એ નન્દનવન ગાન—

કરો.

સહભાવોનો ભોમ ધરાવો,

પ્રતિભાનાં શુભ ફલ ચઢાવો,

અચલ પ્રેમ-દીપ જ્યોત જલાવો;

કરો સ્વાર્થ-અલિદાન—

કરો.

હર્ષ અશ્રુ સહુ પુલકિત બનીને,

તન મન ધનથી પૂજન કરીને;

માર્ગો ચણું વન્દન કરીને,

ઉન્નતિનું વરદાન—

કરો.

ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી.

૨. બાળક, શાળા, શિક્ષક અને શિષ્યનાં કર્તવ્યો.

૧. બાળકોનો આત્મા.

“ સવારમાં ” જેમ પંખીનાં ગીત આવે છે તેમ જિંદગીની સવારમાં બાળકનાં ગીત સંભળાય છે. સુન્દરતાના નિર્ભળ સૂર સાથે જિંદગીનું ગુંજન દરેક ધરમાં આપણને મળે છે. સંસારની મલિનતા લાગવાથી નવજીવનની મધુરતા હડી ગય છે અને વધતી જતી જિંદગીના નિર્દય અનુભવ વડે, તે કઠિન અને કલંકિત બને છે. છતાં નિરંતર થયે જતા પુનર્જન્મથી, હરહંમેશ માનવજાતિના નવજીવનનો અખંડ પ્રવાહ ચાલ્યા કરે છે. પરમેશ્વર, દરેક બાળકરૂપે પ્રકટ થઈ, માણસનાં હૃદય ખોલે છે અને પ્રભાતમાં મળતા સંદેશની મધુરતા તાજ ને તાજ રહે છે. મારી આજુબાજુનાં બાળકોના અવાજ

અને બાળકોના સંગીતથી, જિંદગીનો ભગ્ન કરનાર સંદેશ મને મળે છે અને તેનો મીઠો પડલો મારા હૃદયમાં અત્યારે પડે છે. જે કુદરતના હૃદયમાં બાળકનો આત્મા લપાયેલો રહે છે તે જ કુદરતનો સાચો સંદેશ બાળકોમાં જ મળી આવે છે એવું હું અત્યારે અનુભવી રહ્યો છું.” (૩૧૦ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર.)

(આર્ષિલ ઑવ વામ્પટની ઐમ્મિજ શાળાના છોકરાઓને મુઆરકબાદી તરીકે અંગ્રેજીમાં મોકલેલો સંદેશો તેનો ભાવાર્થ.)

૨ બાળક વડે દુનિયા.

બાળક વડે ભવિષ્યની પ્રજા જણાઈ આવે છે. બાળક વડે પ્રજા ચાલુ રહે છે. બાળક વડે જ માનવજાતિની પ્રગતિ છે. બીજી રીતે, અન્યકારમય જણાતા જમતને બાળકો પ્રકાશમાન કરે છે. બાળકના મૃદુ, મીઠા, કાલા શબ્દો, સહેલાઈથી ઉત્પન્ન થતો બાળકોનો આનન્દ, બાળકોનાં આનન્દમય, હસતાં સ્મિત કરતાં મુખ, આ સઘળું આપણી આગળથી લઈ લેવામાં આવે તો આપણી પાસે શું રહે ?

એમ્બેન્ડા એપિ'અન.

૩ બાળકોનો મહિમા.

પ્રભુ વિહોણા જનકુલમાં,
બાલક પ્રભુના પેગમ્બર છે;
જડ જેવા પૃથ્વીને પાટલે,
બાલક ચેતનના કુવારા છે.
જલમર નવવર્ષાની વાદળીઓ છે,
મનુકુલના ભાવિ ભંડાર છે.
આશા છે, ઉત્સાહ છે, ઉન્નતિ છે,
બાલકોના મહિમા મહાન છે.

ન્હાનાલાલ કલપતરામ કવિ.

પ્રભુને જુલી ગયેલાં માણસોની કુનિયામાં બાળકો જ પ્રભુર્ણ
તાન કરાવે છે. જડ પૃથ્વી ઉપર બાળકો ચેતનના કુવારા હોય, ને
સરસાદની ચર મોસમની જળથી બરેલી વાદળીઓ હોય એમ જણાય
! બાળકો માણસોની ભવિષ્યની દોલતનો ભંડાર છે, તેઓમાં જ
આશા, તેઓમાં જ ઉત્સાહ, તેઓમાં જ ઉન્નતિ રહેલી છે. બાળકોનો
મહિમા, બાળકોની કિંમત ધણું મોટું છે. (બાલમિત્ર, ઓગસ્ટ ૧૯૨૧)

૪ બાલ-મહત્તા.

કવિ ન્હાનાલાલના ‘ગુણીયલ ગુર્જર દેશ’ ની દબમાં

શિક્ષકો ! શિશુજનની સેવાય,

શંશુ સેવાથી અધિક ગણાય;

વિમલ જલબર સરવર માંલ,

કમળ હળ ખિલિત ફેર ફેલાય—

એ હર—અંબુજ આસન કરી અજ ગુંજે નિશ દીન વેદ,

બાલકની કાલી બેલીમાં બાળે બાળા બેદ—શિક્ષકો !

બાલના ગાલે બરિત બુલાલ,

થયો શું સુરજ ઉદયનો કાલ;

હાસ્યથી હરિની હરે કળાય,

નયનમાં પ્રણય મૂર્તિ દેખાય;

બાલ બંધમાં ભવિષ્ય બાસે બારતનું શીમાળ,

આમળ એ થવાના સાચે રામ શ્યામ ભૂપાળ.—શિક્ષકો !

બાલ રીઝવવામાં પ્રણ રીઝ,

બાલ ખીજવવામાં વિણ ખીજ-

બાલ સેવામાં પ્રણની સેવ,

બાલ મૂર્તિમાં ત્રણે દેવ;

છે બાલભાવ એ વિશ્વભાવ શિશુજન એ છે જગવંદ;
એ બાળોને નિશ્ચયિન સેવ્યે, ટકે ટકે ટળે ભવદંડ.—શિક્ષકો !

માધવલાલ ત્રિભુવન રાવળ.

(સાક્ષરશ્રી છમનલાલ હરિલાલ પંડ્યાના પ્રમુખપદે ઉજવા-
યેલા શ્રી રાજકોટ શિક્ષકસમાજના વાર્ષિક સંમેલનમાં ગવાયેલું.)

૫ બાળક અને પુલ.

નાનાં નાનાં બાળકોને નાનાં નાનાં ફૂલ,

ઓ બહાલાં કાઢી કહેશો કે કોનાં વધૂ મૂલ ?

બહાલામાં બહાલાં પ્રભુ તુલ્ય.

નાનાં નાનાં બાળકો આજ્ઞા કિરણનાં કુળ,

નાનાં નાનાં ફૂલડાં તો રમઝુમતાં રસ મૂળ;

બહાલાનાં દર્શન પ્રભુ તુલ્ય.

નાનાં બાળકો નવરંગી બાલ વસંત,

નાનાં નાનાં ફૂલડાં તો સોળ કળાપલ ચન્દ્ર;

બહાલાંનો તે કાંઈ આનન્દ !
લલિત.

૬ બાળક.

લાગે સાફ માને, અને વળી બીજને,

ટક.

વાળ મુંવાળા તે છે કાળા, માલ ગુલાબી જેવા;

આંખે ચળકે જોજ મુખમાં, હાંત દીસતા વાવા.

લાગે. ૧

નાતું બાળક લાગે વા'લું, બોલે કાલું કાલું;

ધન્ય જન્મ એનો છે જેને, બાળક એવું વા'લું.

લાગે. ૨

કોમળ કર પદ અંગુલિ કોમળ, કોમળ નખ મુખ માયું;
 કોમળ હસવું હસતાં ગાથે, ખંજન શા મકલાતું. લાગે. ૩
 નાજુક નમણું નેહનું ઝરણું, હરણું શોકનું ભાળું;
 મા વીણુ વીલું ચાતાં દીલું, રડતું તોય રૂપાળું. લાગે. ૪
 પહેરી ઝમલું માથે ટોપી, પગે પગરખી મોળું;
 બેસી કાખમાં હોડે હસતું, હોડે લાલ જ્યમ ગુંજ. લાગે. ૫
 કુસુમ સમું કોમળ તું વાલું, જાણે કુંવર કનૈયો;
 કુસુમ કંઈ કંઈ હસતાં વેરે, આ આનંદ હૈયો. લાગે. ૬
 કાંતિ કમનીય, રમતે રમણીય, ચંચળતા શી છાઈ;
 વહાલા બાળક જીવ ચત શરદો, હસતું રહે સદાયે. લાગે. ૭
 રચનાર—સ્વર્ગસ્થ પાપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

૭.

જુઓ આ નાનું બાળ, આનંદી દેખાય;
 ફળ જેવું મુખ ગોળ, મને જોઈ હરખાય, જુઓ.
 રાતા રાતા હોઠ દીસે છે, કંતકળીશા બતાવી હસે છે;
 કાળા સુંવાળા વાળ શીષે છે, આંખો ચળકતી જણાય. જુઓ.
 ગાલ પુષ્ટને લાલ છે કેવા, બેઠ કાને છે શુક્તિ જેવા;
 નાની ગોળ હડપચી તેવી, બેઠ હાથ તે સોહાય. જુઓ.
 બે પગ છુપા છે મોળમાં, જોઈ નચાવી હરખે મનમાં;
 પ્રિય બાળક એ જોઈ હરમાં, આનંદ ન તે સમાય. જુઓ.
 (મળેલું)

૧ નિશાળ કે બગીચો.

નિશાળના કામકાજને અભ્યાસમાં રસ લેતા કોઈ અધિકારી
 બ્યારે નિશાળમાં આવે, ત્યારે નીચેની કવિતા સારા રાગવાળા છોક-

રાઓ પાસે ગવરાવવી. તે વખતે “ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ ” મુજબ ક્રમજનનાં બતાવેલાં, ગુલાબનાં પુષ્પ નિશાળના સંપ્રદશ્ચાનમાંથી છોકરાઓના હાથમાં આપવાં અને ગુલાબ કે કરેલું વગેરે પાટીઆ ઉપર ચીતરેલાં હોય તો, તે પાટીઉં નજીકમાં રખાવવું. પછી હાવ-ભાવ સાથે નીચેનું ગામન શરૂ કરાવવું:—

“ અમે તો ઠાઠિયાવાડી ” એ રાગ—

અમારા આ^૧ બગીચામાં ખીલેલાં ફૂલ આ^૨ છે;
 નથી કે દીન ચિમળાતાં કદાપિ ના સુકાયે. અમારા આ બગીચામાં
 (સાખી) બાળક કુમળા છોડવા, કલાસ ક્યારા માંય;
 ખંત તણું ખાતર મળે, નીતિ જળ સિંચાય,
 જડો અપલક્ષણાદિ જે ત્વરાથી છે તળયે. અમારા આ બગીચામાં
 (સાખી) શિક્ષક માળી સર્વદા, નિયમિત કરતા કામ;
 ઉત્તેજન અધિકારીનું, મળવું રહે તમામ.
 સુવાસો આ બગીચાની પ્રસારી કામ કામે. અમારા આ બગીચામાં
 લખનાર—ગિરજાશંકર કરેલ્લાશંકર ભટ્ટ. તા. મા. પચ્છેગામ
૨ અમારી શાળા.

રાગ ભૈરવી-તાલ ગઝલ.

શાળા અમારી તીર્થભૂમિ, જ્ઞાન-મંગા ત્યાં વહે;
 શિક્ષાગુરુ ત્યાં દેવ છે, ત્યાં ચારદાનો ધ્યેય છે. ૨૬.
 સંગીત નીતિ ગેય છે, અભ્યાસ ભક્તિમાં રહે. શાળા.
 શાળા અમારી ફૂલવાડી, ત્યાં સુવાસ સુશીલતા;
 આનંદ, ગમત, ખેલ નાના સંગને ઓપાવતા. શાળા.

૧. વિદ્યાર્થીઓ તરફ હાથ ધરવો. ૨ પાટીઆ તરફ હાથ ધરી પુષ્પ બતાવવાં.

શાળા અમારી રાજધાની, શારદા રાણી તણી,
 બહાલાં અમે બાલો, અમેને નીરખી રાજી ધણી. શાળા.
 આ યજુવેદિ યત્નની, છે રંગભૂમિ ઉમંગની;
 જયવંત ક્ષેત્ર નિપુણની, સર્વસ્વ સૌ ઉદરમાં બની. શાળા.
 શાળા અમારું સ્વર્ગ છે, નિશાળ નંદનવન છે;
 ત્યાં દેવનાં દર્શન છે, દેવી ગિરા સુપ્રસન્ન છે. શાળા.
 રા. રા. વિકૃલરાય યજ્ઞેશ્વર.

૩ કઈ નિશાળ નિંધ, અને કઈ સ્તુતિપાત્ર છે ?

નિંધ—કુંકારા ને તિરસ્કાર તણો વરસાદ થાય,
 હોઠારા ગેઠીરા થાય ન શોભે નિશાળને;
 બળરતી માફકે બ્યાં અન્ય આવ-જવ થાય,
 દૂરથી સલામ શિષ્ય-શિક્ષક-નિશાળને.

પૂજનિક—શિક્ષક સિવાય અન્ય અવાજ જણાય નહિ
 પ્રેમથી શિક્ષણ બ્યાં અપાય બાળા બાળને
 સત્યતા સમાન ભાવ નીતિનાં શીખાય સૂત્ર
 ધન્યવાદ આપો અને પૂજો એ નિશાળને. ૧

૧ શિક્ષકને

(નયણાં મારાં નિતરે ને તું નયણાની ધાર, એ રાહ)

શિક્ષક ! તું ખરે જાતા છે, ધન્ય ધન્ય તુજ અવતાર;
 સર્વ બાળકો ઉપકારી છે, હંડવત તું રે સ્વીકાર. ૧

તુજ જોખમનો વિચાર કરતાં, બહુ મુજ દિલ ઉમરાય;
 બહુ રત્ન વીર તુજથી નિપજતા, દિલમાં મોહ ન થાય. ૨

કવિ લેખક બહુ વૈયાકસ્ણી, તુજથી નિપજે સાર;
 પંડિત, વેદ પુરાણ પઢેલો, તુજ મહિનો મંડાર. ૩

કંઈક શાસ્ત્ર રચે તુજ શિષ્યો, તુજ મતિનું પરિણામ;
 જ્યોતિષિ વરતે બહુ ભવિષ્યો, તે મહિં તુજનું નામ. ૪
 સુભટ સેનાની કંઈક થાય તો, ભલે હુમે રણ મેળાર;
 ધર્મભક્ત હોય, દેશભક્ત તો, ધન્ય ધન્ય તુજ અવતાર. ૫
 બાળક ઉન્નતિ ગિરિ ચઢે તો, છે તુજનો ઉપકાર;
 બાળ કૂષમાં કદિ ગબડતો, નહિ તુજનો આભાર. ૬
 માર્ગોપદેશક જાણું તુજને, બહુ જોખમનો અખતાર;
 માર્ગ બતાવે અગ્રેસરીને, જોખમનો વહેતો ભાર. ૭
 શિષ્ય અમે તુજ અનુસરતા કંઈ, ઘાન માઠ તૈયાર;
 કર્યું મળે અમ જાયા કરી કંઈ, સાંભળવા તૈયાર. ૮
 શિક્ષક ! સદૃશ જો કાર્ય તુજનું, ધન્ય ધન્ય અવતાર;
 શિષ્ય થાય તુજ સમ કદિ તો, સરસ છે તુજ અવતાર. ૯
 યત્ન કરી તું સુધાર સૌને, એ છે મુજ આશિષ;
 તેજ યત્નમાં સદૃશ થતો રહે, છત્તું નચાવી શિષ્ય. ૧૦

ગુજરાતી દીવાળી અંક } પંકજા. નાનુરામ ત્રેમણ,
 સંવત ૧૯૭૪.

૨

“હૈહો.”

“સરિતા મજકું હે ચલી, સન્મુખ ચલે સો મીન;

જે જામે નિસદીન રહે, તે તાહીમે પ્રવીન.”

લાવાર્થ—નદીના પૂરમાં હાથી જેવું જળરદસ્ત પ્રાણી
 તણાતું ચાલ્યું જાય. પણ તેમાં રાત-દિવસ રહેનારૂં માછલા જેવું
 નાનું પ્રાણી સામે પૂરે ચાલે તેમ.

આપણને-શિક્ષકને બાળકનો, બાળ સ્વભાવનો, શિક્ષણ વગેરેનો

જે અનુભવ હોય તેવો બીજા અન્યને ન હોય માટેજ શિક્ષકના
લખેલા વિષય મહત્વને પાત્ર છે.

હવે આપણો-શિક્ષકનો ધર્મ શો ?

કર્તવ્યમેવ કર્તવ્યં, પ્રાણેઃ કંઠ ગતૈ રપિ;

અકર્તવ્યં ન કર્તવ્યં, પ્રાણેઃ કંઠ ગતૈ રપિ ॥ ૧ ॥

ગિ. ક. ભટ્ટ.

૩ શિક્ષકનો ધર્મ-શિક્ષક-અષ્ટક.

શાર્દૂલ વિક્રિંકિત-“એ’ શિક્ષકો આપણે.”

સંપીને વસીયે સદૈવ કરીયે સત્યો તથા વાસને,
હુર્ધુદિ જનનો મિલાપ તજતાં ધરીયે નીતિ ખાસને;
બાકત શ્રી ભગવંતની પ્રભુ કૃપાથી-સર્વમાં સાંપડે;
પૈસાની પરવા કદી ન કરીયે એ શિક્ષકો આપણે. ૧
સ્વાતંત્ર્યાદિ ગુણો અહર્નિશમહી ના’દીનતાથી ફરો,
ખોટી ખાસ ખુશામતો તજી સ્વમાને વિશ્વમાં વિચરો;
પરવાદિ-પણુમાંથી જે મનુષ્યને છે માણુસાર્થ મળે,
દેશોન્નતિ સદાય એ સમજીયે એ શિક્ષકો આપણે. ૨
છો, સૌ મેળવતા પ્રમાસ કરીને, પૈસા તથા પોટલા,
છો’ એ સૌ જમતા જલેથી-ધેબર, તને આપો પ્રભુ રોટલા;
સાદું શાક વિના કદાચ જમશું એ ધૂણવું આપણે,
ના ખોલી નરતા’ અતૂલ બળની એ શિક્ષકો આપણે. ૩
નેહી ટક વિવેકને વિસરો ના’ ધુત્તને’ નામજો,
ને આડંબરનો અભાવ કરતાં કર્તવ્યથી દીપજો;
છે આધાર બધાય હનતિતણો આ વિશ્વમાં જે વડે;

છે પામે સહુ જે વિશેષ પદને એ શિક્ષકો આપણે. ૪

શા હેતુથી સમાજ જે મળતી તો શા શા સુધારા થતા,
શાથી સર્વ મુર્ખો સર્વ શિશુને વિદ્યા પૂરી પોષતા;

ઉચ્ચ જીવન જેમનું અધિક તે પરમાર્થ-વૃત્તિ વડે,
ખારી એજ પ્રણાલિકા અનુસરે એ શિક્ષકો આપણે. ૫

જેને જન્મ જીએ છે બાળક રૂપે ભાવી તણા તે પિતા,

આને આપણુ શિક્ષકાર્થે સહુ તે આગેજ બાળો હતા,

પૂર્વે જે મુર્ખિ ભોલે સર્વ કથતા એ ર્જમાં આપણે;

ખારી પર્ણ-કુટી સહિત શિશુઓ એ શિક્ષકો આપણે. ૬

સાદું જીવન એજ શ્રેષ્ઠ પદ છે સાદા વિચારે કરે,

સાદું પોષણ પંડમાં પટકુળો સાદાં શરીરે ધરે;

સાદાં રીત રિવાજ સત્ય સહિતે નીતિ પ્રતીતિ પડે,

એ ઉદ્દેશ પળાય છે પઠનમાં રે. શિક્ષકો આપણે. ૭

ભાવા ગુણ ધણાક ગુણી નરના, ચારિત્ર્યથી ચીતરે;

ભાવાં અષ્ટક સૂત્રને સમજીને શિષ્યો સુધારો ખરે,

ભાવી રાજ્ય મહાનની વિજયતા સદ્ભાવ શાન્તિ વડે,

તો કર્તવ્ય-પરાયણે પ્રેરણતા એ શિક્ષકો આપણે. ૮

ગિરજાશંકર કરુણાશંકર ભક્ત.

૪ શિક્ષક સમાજમાં-શિક્ષકો પ્રતિ બે બોલ.

છંદ હરીગિત.

શિક્ષક-સમાજ બહે ભરો, તે કાર્ય શુભ સર્વદ કરો;

નિયમો બતાવો બાળને, મોટાં બનાવો માણસો;

ફનિયાં તણી ઉન્નતિનો, પાચો પરમ સૌ આપણે;

“ ગુરુ ” એ મહાપદ જાણીને, શોભાવવું શાન્તિ વડે. ૧

નેાકર થઈ નથી કામ કરવું ફરજ ધરીને શોભવું;
બાળક બધાં એ માહરાં એ મંડળીમાં મહાલવું;
કર્તવ્ય એવું કે નથી એ વાત સર્વ રૂઢે ધરો;
સૌ જગતના પણ ગુરુ બની ગુરુ-ભાવની વૃદ્ધિ કરો. ૨

બાપારી સારો હોય તો જ, ધરાક આવે છે ધરે,
નહિ તો લગાવે બોર્ડ વાંચી તરત સૌ પાછા ફરે;
સંખ્યા તણી વૃદ્ધિ અને વૃદ્ધિ થશે કીર્તિ તણી;
સંતાન-સમ-શિશુ રાખતાં ઉભતિ હોશે આપણી. ૩

ગિરજાશંકર કરુણાશંકર ભક્ત-

૫ બાળકોની તન્દુરસ્તી માટે શિક્ષક ફરજ.

ઉપભતિવૃત્ત.

નિસ્તેજ ને નિર્જળ આ પ્રજા છે, જગો હવે તો બહુ થઈ સજા છે;
અરે પરિણામ સહુ વિચારો, સુધારકો બાળ બધાં સુધારો. ૧

કાં કોઈને કેમ વિચાર ના'વે, બવસાપની વૃદ્ધિ તણા અભાવે;
સૂઝે હજી તો; પણ વખત સારો, સુધારકો બાળ બધાં સુધારો. ૨

નિહાળશો બાળ બધાં નિશ્ચાને, ભાગી જશે બ્રાન્તિ તમારી ત્યારે;
છે રોગનો કંઈ ઉપચાર સારો, સુધારકો બાળ બધાં સુધારો. ૩

ટગુમથુ ચાલ બધાંય ચાલે, ખાટેથી પાટે ન રળે નિશ્ચાને;
કરો અરે કોઈ વિચાર સારો, સુધારકો બાળ બધાં સુધારો. ૪

૬ શિક્ષકોએ સર્વ ધ્યાની થવાની જરૂર છે—કેમકે— તમારી નિશાળ:—

શિક્ષક બાલ્યો પ્રતિ સમાજમાં સૂચના તુલ્ય થોડું (હાસ્ય રસ સાથે)

છ'ંદ મનહર માફક.

મધ્ય બિન્દુ રોગનું ને તારની ઓશીસ વડી,
રળ થતાં બાળ તાર ધરોધર જાય તો;
જાણે કે અજાણે ભૂલ થાય જે નિશાળમાં તે,
સારી કે નહારી વાસ સર્વથા ફેલાય તો;
સર્વ ધ્યાની-શિક્ષક થવાની જો જરૂર હોય,
તજો થતું અન્ય નીજ કર્તવ્ય કરાય તો;
નેક-ટેક ને વિવેક વીસારે ન, વાણીમાંય,
એવા શિક્ષકની નિશાળ અતિ વખણાય છે. ૧

૭ બાળકો ફાટાની માફક શિક્ષક જેવાં જ બને.

ફિન્ડર ગાર્ટન એ તો, બાળકનો બગીચો છે;
પ્રેમથી લાવી વાવો, આબાદ ફાલ આવશે;
તન-મન ક્ષેત્ર સાફ, નિયમ-કલાસ કમારા,
ખાસીયતો જડ, નિર્મૂળ—કયે ફાવશે-;
માળી શિક્ષકની શળ-ફૂલથી ફેલાય વાસ;
કેળવણી પાણી પૂરેપૂરું જો પહોંચાડશે;
નીકર શિક્ષક માળીની ખાસીયતો શીખી બાળ;
કુવામાં જે હશે તેવું અવેડામાં આવશે. ૨

ટીપ્—૧ ઉપદેશ કરતાં દાખલો વધારે અસર કરે છે—

૨ જો શિક્ષકનું વર્તન અને આચાર ઉપદેશને અનુસરીને
નહિ હોય તો, ઉપદેશ બર્થ જશે એટલું જ નહિ, પણ
તેથી ધણું જ અનિષ્ટ પરિણામ નીપજશે.

ક શિક્ષકની વાણી અને આચારમાં પરસ્પર વિરોધ નોંધ;
શિષ્ય પશુ તેવીજ રીતે વર્તતાં થીજશે.

૮ શિક્ષકની શિષ્યો પ્રતિ ભાવના.

ઓધવજી સદેશો કહેજો શ્યામને એ રાગ—

ઓ, શિક્ષક શિષ્યો છે બાળક આપણા,
નવ તરછોડો, જે સંતાપે તોય, જે;
મહિમાં મોટો મહિમા વિદ્યા-દાનનો,
ઋષિ-મુનિઓનું એ કર્તવ્ય ગણાય જે—ઓ શિક્ષક ૧

વિદ્યા-દેવી તણા ઉપાસક આપણે,
એ શક્તિનું ધરજો અંતર ધ્યાન જે;
ચાર પદારથ પૂરણુ એથી પામશો,
ઉન્નત ધર્મે ઉન્નત-માર્ગે પમાય જે—ઓ શિક્ષક ૨

બચ્ચાં સારૂ ધન ખરચે, વૃત્ત જે કરે,
કહે તેની કીંમત કેવી અંકાય જે;
શા ઉદ્દેશે શાળામાં સોંપ્યાં હશે ?
વિચારશો તો સ્હેજે તે સમજાય જે—ઓ શિક્ષક ૩

એક ધડી અળગો તે મા ન ખમી શકે,
શાળા મયાની ધડીઓ મનન કરાય જે;
પ્રફુલ્લ સ્હેરે ધરગમ વળતો નોંધને,
માતા હર્ષ હૃદયથી છે હલકાય જે—ઓ શિક્ષક ૪

એહ ચિતાર ચિતારો ચિતરી ના શકે,
સુશીલ પ્રેમી શિક્ષકથી ચિતરાય જે;
માતાજીનું કામ ખરે મહેતાજીઓ,
નિજ સંતતિ ગણીને મનમાં મલકાય જે—ઓ શિક્ષક. ૫

સુધયાં કે જમઠયાની સુખ દુઃખ ભાવના,
એ અંતરમાં શિક્ષકથી સમજાય ને;
ઉદ્ધત યર્ધ વર્તે તે દોષ જ આપણો,
ગળથુથી સમ કોણ ગુરુ પૂછાય ને—એ શિક્ષક.

૬

૧ શિષ્યોની શિક્ષક-પ્રતિ ભાવના.

આધવજ સંદેશો કહેને શ્યામને એ રાહ
શિષ્યો શિક્ષક પ્રત્યે ભાવ વધાર ને,
તો તમને સહનિદા સહાય થનાર ને;
એ જે જે તમને કહે તે તે માન ને;
કહવું પણ આપધ હોશે ગુણકાર ને— શિષ્યો. ૧
ગુરુ-પત્નિ-તે માત-પિતા સમ માનવાં,
તો ઉદ્દેશો સર્વ સુક્ષ્મતા થાય ને;
સંદીપ^૧ ઋષિ પાસે શ્રી કૃષ્ણ બણ્યા હતા.
કયા સુણો તો નમ્રપણું જ પમાય ને શિષ્યો. ૨
ગુરુકૃપા વીણ્ય કળદાતા નિદા નથી,
કો, રખડે છે બણ્યા છતાં બિખાર ને;
કો, સાક્ષર યર્ધ પદ મોટું પામી શ્રે,
છે એ સદ્ગુરુની આશિષનું ફળ એજ ને શિષ્યો. ૩

ગિરિભાંડર કરુણાશંકર બહુ.

૩ પ્રભુસ્તુતિ.

૧

યં ब्रह्मा वरुणमेद्र रुद्र मरुत स्तुन्वन्ति दिव्यैः स्तवैः ।
वेदैः सांग पद क्रमोपनिषदैर् गायन्ति यं सामगाः ॥

ધ્યાના વસિથત તદ્ભૂતેન મનસા પश्यन्ति यं योगिनो ।

यस्यान्तं न विदुः सुरा सुर गणा देवाय तस्मै नमः ॥

અર્થ:—બ્રહ્મા, વરુણ, ઇન્દ્ર, સુર અને મરુત-વાયુ વગેરે દેવતાઓ દિવ્ય સ્તોત્રોત્તરે જેમની સ્તુતિ કરે છે; સામવેદનું ગાન કરનારા મુનિઓ અંગો, પદ, ક્રમ અને ઉપનિષદ સહિત વેદો વડે જેમની સ્તુતિ ગાય છે; ધ્યાનમાં સ્થિર થએલા મુનિઓ તેમાં રહેલા મનવડે જેમનાં દર્શન કરે છે અને દેવો તેમ જ અમુરો જેમના પારને બાધી શકતા નથી એવા પરમાત્મ દેવને નમસ્કાર હો.

૨

श्रान्ताकारं भुजगश्चयनं पद्मनाभं सुरेशम् ।

विश्वाधारं गगन सदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् ॥

लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानं गम्यम् ।

वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्व लोकैक नाथम् ॥

શ્રાંત આકારવાળા, શેષનામ ઉપર શયન કરનારા, જેમની નાભિમાં કમળ છે એવા દેવોના ઇશ્વર, વિશ્વના આધારભૂત, આકાશની પેઠે નિરાકાર, મેઘના જેવા સ્થામ રંગના, મંગળમય છે અંગ જેનાં એવા, લક્ષ્મીના પતિ, કમળ જેવાં છે નેત્ર જેનાં એવા, યોગી-ઓને ધ્યાનથી બાળવામાં આવનારા, સંસારના ભયનો નાશ કરનાર અને સર્વ લોકના એક અધિપતિ એવા શ્રી વિષ્ણુનું હું ધ્યાન કરું છું.

૩

नमस्ते नमस्ते विभो विश्व मूर्ते ।

नमस्ते नमस्ते चिदानन्द मूर्ते ।

નમસ્તે નમસ્તે તપો યોગ ગમ્ય ।

નમસ્તે નમસ્તે શ્રુતિ જ્ઞાન ગમ્ય ॥

હે વિભો! વિશ્વ મૂર્તે! તમને નમસ્કાર હો! હે ચિદાનંદ મૂર્તે
તમને નમસ્કાર હો! જે તપશ્ચર્યા અને યોગથી જાણી શકાય છે એવા
હે પ્રભુ! તમને નમસ્કાર હો! જે શ્રુતિજ્ઞાનથી જાણી શકાય છે એવા
હે પ્રભુ! તમને નમસ્કાર હો!

૪

અન્યથા શરણં નાસ્તિ ત્વમેવ શરણં મમ ।

તસ્માત્ કારુણ્ય ભાવેન પ્રસાદ પરમેશ્વર ॥

મારે બીજું કોઈ શરણ નથી, હું આપને જ શરણે છું; માટે
હે પ્રભુ! કૃપા કરી અને પ્રસન્ન થાઓ.

૫ પ્રભુની પિછાન.

ગણલ.

પ્રભુનું નામ જે હો છે, પ્રભુ તે શું? શિખી લેજો;
વૃથા નહિ કાળને બોલો, પ્રભુને બોળખી લેજો. ૧

પ્રભુનું રૂપ આવું છે, પ્રભુનું મુખ આવું છે;
પરિમીત એહને કરતાં-બધો થઈ, દૂર તું રહેજો. ૨

પ્રભુએ આ કર્યું છે, ને-પ્રભુએ આ કર્યું છે ના;
હજારો હાથવાળાની-કશી હાથ બાંધતાં કરજો. ૩

પ્રભુનો ના પ્રભુ તું યા, પ્રભુના શરણમાં રહી જા;
'નકારે' ના પ્રભુ તું યા, કરી બસ એટલું લેજો. ૪

પ્રભુ શું? ને પ્રભુ શું ના? કહી તું ના કહે મોઢી;
ગનીમત જે મળ્યું માની, સદા સંતોષમાં રહેજો. ૫

જગતમાં નામ છે જે જે, પ્રભુનાં છે બધાં તે તે;
પ્રભુના નામની માળા, પુરી એ રીતથી કરજો. ૬

- પ્રભુ છે સર્વમાં સરખો, પ્રભુ છે સર્વને સરખો;
 પછી તું આ પ્રભુ "આ-ના," કદી એવું નહિ કહેજે. ૭
- પ્રભુ છે; શબ્દ ને શક્તિ, પ્રભુ છે; કાવ્ય ને યુક્તિ;
 બનીને કાવ્યથી તન્મય, પ્રભુને ત્યાં કળી લેજે. ૮
- પ્રભુ છે: ભક્તની ભક્તિ, પ્રભુ છે: જ્ઞાનની શક્તિ;
 પ્રભુ છે: કર્મ કરનારો, વિચારી એ બધું લેજે. ૯
- પ્રભુ છે: યદ રૂપે ને-પ્રભુ છે: દ્રવ્ય-આહુતિ,
 બની આ જગતમાં એવો; પ્રતીતિ તું કરી લેજે. ૧૦
- પ્રભુ છે: વિશ્વની હસ્તી, પ્રભુ છે: પ્રેમની મસ્તી;
 ઉદાસીની ઉદાસીમાં-પ્રભુને પારખી લેજે. ૧૧
- પડે જ્યાં આંખથી આંસુ, દ્રવે જ્યાં ઉર છલકાતું;
 પ્રભુના તપ્તની ત્યાં ત્યાં, નિશાની જોઈ તું લેજે. ૧૨
- પ્રભુ છે: દીનનો બેલી, કરે છે બહાર એ પહેલી;
 બળીને એ બલાધમાં, પ્રભુને પારખી લેજે. ૧૩
- વિભુની આ વિભૂતીને, ન રૂઢિ એટલું કહેજે;
 પ્રભુના અંશમાં આખા, જમતને જોઈ તું લેજે. ૧૪
- જૈન હિતેન્દ્રુ.

૬ સુંદર શિવ.

- સુંદર શિવ મંગળ ગુણ ગાઉ ધૈર્ય,
 વિભુવર ભવભયહારક, નમું મહેશ્વર. સુંદર૦
- મધુર કુસુમ વિષે રમે ગંધ સુંદર,
 કૌમુદી મુદ્રપ્રદા, ઉપા મનોહર,
- મૃદુલકંઠ કોકિલરવ, શ્રવણ સુખકર,
 સહુમાં વસતો હસતો-રમતો—
- પ્રતિશક્તિ-શીલક્ષિતા-સુંદરતા વ્રજ જમહર-સુંદર૦

વિગ્રહાંબી વિષય મોહની મધુસ્વરા—

દિવ્ય ધામ પંથ જતાં આવી વિષધરા—

વિષય દોરવા મથે, અહો દયા કરા !

ક્ષણુ તે હૃદયે-ખળ દે—

કર ધરી આ-પરિ હરવા-મધુરરવા મોહની સુરા. સુંદર૦

બ્યાપિ દમે સત્ય દૃષ્ટિ ધન તિમિરકરા;

તે સમે વિશુદ્ધ પ્રેરી, જ્ઞાન રવિકરા,

કરુણા ધરીને-શરીને-હરિ તમને;

સદય મને-મન ગગને-શાન્તિ દે સ્થિરા— સુંદર૦

શ્રીયુત્ નરસિંહરાવ.

૭ બાલ-ઉપાસના.

હે પરમ પવિત્ર મહાદેવ ! તું મારો તારક, તું મારો પાલક;
તારા ઉપર પ્રીતિ રાખી, તારી ભક્તિ કરવી એ જ મારો ખરો ધર્મ
છે. હું દુરાચરણે ચાલીને તારી ભક્તિ, સેવા કરું તે તું કદી માન્ય
કરનાર નથી. સદાચરણની સાથે તારી ભક્તિ કરીશ તો જ મારું
કલ્યાણ તથા ઉદ્ધાર થશે એમ હું સત્ય માતું છું.

ઇંદ્ર વજ્ર.

મહા પ્રભુ મંગલ દેવ સત્ય, ઉપાસના હું કરું તારી નિત્ય;

નમી નમીને પ્રભુ લાગું પાય, કૃપા કરી નાથ કરો સહાય.

હે દયાસાગર ! તેં આ જુગોલ તથા બીજાં અનેક બ્રહ્માંડો
ઉત્પન્ન કર્યાં છે. આ પૃથ્વી ઉપર તેં અનેક પ્રાણીઓ સરજીને ઉત્તમ
જ્ઞાન, ઉત્તમ અધિકાર, મનુષ્ય પ્રાણીઓને આપ્યો છે, માટે અમે
તારી ભક્તિ ન કરીએ તો તારા અપરાધી થઈએ. આ જગત્પત્ની
રચના તથા આઠાશમાં સૂર્ય, ચન્દ્ર, મંગળ, બુધ, શુક્ર, શનિ

ઈત્યાદિ ગ્રહો તથા ઉપગ્રહો, ધૂમકેતુઓ, તથા અગણિત તારાની સુંદર શોભા તથા નિયમ પ્રમાણે કરેલી ગોઠવણોનો મનમાં વિચાર કરવાથી, મારા મનમાં ઘણો અચંબો તથા આનંદ થાય છે. હે મહા પ્રભુ ! તારી શક્તિ અગાધ, તારી કરુણા અપાર, તારો મહિમા અમમ્ય છે, તું તારી શક્તિથી આ જગત્ તથા બીજાં બ્રહ્માંડો ધારણ કરી રહ્યો છે. તારો કેટલો બધો ઉપકાર છે ! તેં અમારે વાસ્તે આ પૃથ્વીમાં ધન, ધાન્ય, ફળ, સમૃદ્ધિના અખૂટ ભંડાર ભરી મૂક્યા છે. આ તારી દયા, કરુણા, ઉપકારનું હું પામર બાળક શું વર્ણન કરી શકું.

તું મહા સમર્થ, તારી ઉપમા કોઈને આપી શકાતી નથી. તું પરમ ચૈતન્ય રૂપ સર્વ ઠેકાણે વ્યાપી રહેલો છે. સર્વે વેળા તું અમારી પાસે છે. અમે તને જોઈ શકતા નથી પણ તું અમને જોઈ શકે છે. તારી ખરી ભક્તિ કરનારના સર્વ રૂડા મનોરથો તું પૂરા કરે છે. અમારા આત્મા વડે, તું પવિત્ર પરમાત્માની પૂજા, અર્ચા કરી નીતિથી ચાલવું એ જ તારી ખરી આરાધના છે. માટે, હે મહારાજ, તારે શરણે આવી તને સાષ્ટાંગ દંડવત્ નમસ્કાર કરું છું.

હે પરમ પાવન પરમેશ્વર ! હું દીન બાળક તને પ્રાર્થના કરીને આશુ' છું કે તારો દયાબાવ મારા ઉપર છે તે હું ભૂલી ન જાઉં, તને નિત્ય સંભાઈ, તારા ઉપર પ્રેમ રાખું. આ બાલ અવસ્થામાં મારી ખુદ્ધિ કોમલ છે, મારામાં પૂરી સમજણ નથી; પણ એટલું ખરું સમજું છું કે હું ખોટે માર્ગે જઈશ, નહારાનો સંગ કરીશ, તો મારું કદી ભલું થનાર નથી. અને તારો મારા ઉપર કોપ થશે. તારી શિક્ષા પાળીશ તો તું મને પ્રસન્ન થઈશ. તારી શુભ શિક્ષા

એ છે કે જીવું બોલવું નહિ, કોઈને દુઃખ દેવું નહિ, કઠોર વાણી બોલવી નહિ, ખોટા સંગ કરવો નહિ, નકારા પાપ-વિચાર સૂઝે એવી ચોપડીઓ વાંચવી નહિ, તથા એનાં ગીત ગાવાં નહિ, કે જીગર તથા ખોટી રમતગમતના છંદમાં પડવું નહિ, મારાં માળાપ અથવા વડીલ મને પાળતાં હોય તેઓની શિખામણ મानी તેઓની સેવા ચાકરી કરવી, તેઓના મનને દુઃખ-સંતાપ થાય એવી રીતે ચાલવું નહિ, તેઓનું તથા સર્વ વડીલોનું માન રાખવું, ભાઈભાંડું, બહેનો તથા સર્વ સગાંવહાલાં સાથે હળીમળીને ચાલીને તેઓના ઉપર રોષ, વહાલ રાખવો અને તારી ભક્તિ કરી તું પ્રસન્ન થાય એવાં કામ કરવં; એ શુભ શિક્ષા પાળી હું સદા સન્માર્ગે ચાલુ એવી હે પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર ! તું મને આશીષ દઈને, મારી બુદ્ધિને સુધારી મારું રક્ષણ કર.

સ્વ૦ ભોળાનાથ સારાભાઈ.

મહાદેવ-પરમેશ્વર	બૂગોલ-જગત	સમૃદ્ધિ-સંપત્તિ
શિક્ષા-શિખામણ	તારક-તારનાર	અક્ષાંડો-દુનિયા
સમર્થ-શક્તિમાન	ઉદ્ધાર-ચઢતી	અમાધ-પુષ્કળ
પામર-રંક.	ઉપાસના-પ્રાર્થના	અગમ્ય-નહિ સ-
મનોરથ-મનની ઇચ્છાઓ.		[મજાવ તેવું

૮ પ્રભાત-પ્રાર્થના.

આપને આપને સારું સઘળું મને હે પ્રભુ, આજ આખા દિવસમાં; બાલ ગણી બહાલ મારા ઉપર આજુબો, જેથી હું રહું બધો દિવસ સુખમાં. આપને આપને બુદ્ધિ બહુ આપને, રાખને મારું શરીર સારું; આપને આપને સારી મતિ આપને, જેથી હું કામ ન કરું નહાઈ.

આપને આપને સદ્ગુણો આપને, આપને વળી બહુ શુભ વિચારો;
 આપને આપને આપની ભક્તિને, આપને વળી મને સંગ સારો.
 આપને આપને મીઠી વાણી મને, રાખને મારું મન ખૂબ રાશુ;
 સૌનું હું કામ કરું એવું બળ આપને, સૌની સેવા કરું જેથી ઝાઝી.
 સૌથી બહુ આપને આપ પ્રભુની કૃપા, જેથી મળશે મને જે હું માશું;
 માશું નથી સારું જે તેહ પણ આપને, એટલું બોલી હું પાપ લાશું.

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર.

મતિ-મુદ્ધિ. સંગ-સોબત. કૃપા-મહેરબાની. પાપ-પગે.

૬ બાલોચિત પ્રભુ-પ્રાર્થના.

મંગળ છે નામ તારું, મંગળ છે કામ તારું—એ રાહ.

પરમદયાળુ દેવા, વિનતિ ઉચરીએ,

વિનતિ ઉચરીએ પ્રભુ ધ્યાન તુજ ધરીએ. પરમ૦

અખિલના ઉપાસી બહાલા, પ્રેમના હો પ્યાસી બહાલા,

નિશદિન નામ તહારું જીભથી રટીએ. પરમ૦

વસમી આ વાટમાંથી સરલતા શોધી કાઢી;

જ્ઞાને કરીને તુજ-પદ વિચરીને. પરમ૦

કેળવણી વધવા સાર, ઉન્નતિ થવાને સાર;

બાળ મળીને સાથે અરજ આદરીએ. પરમ૦

મોટાલીલીયા, ગઢડાકર-નાગર.(શુ. શા. પત્ર. જાનેવારી ૧૯૨૨ પૃ. ૮)

૧૦

ધન્યાત્રી.

ભાવથકી ભગવાન ભગ્ને રે ભાઈ

ભાવથકી ભગવાન.

ઈશ્વર સમ ક્રો અંતતણું નથી,	
જન્મ જીવન અવસાન.	ભજો રે. ૧
અંદ્ર સુરજને ગૃહ નીપજળ્યા,	
જ્વાલુ વહે વિમાન.	ભજો રે. ૨
દર પળ તેને યાદ કરીને,	
મેળવજો સહુ જ્ઞાન.	ભજો રે. ૩
પુંજ પાપનો પ્રલય કરે જે;	
જુલ્યાનું લાવે જ્ઞાન.	ભજો રે. ૪
જાગૃતિ કે સ્વપ્નાવસ્થામાં,	
વિશ્રાન્તિનું સ્થાન.	ભજો રે. ૫
દાસ નિભાવે પ્રેમ ચક્રી જે,	
દર્ધ સુખિનું દાન.	ભજો રે. ૬
સકળ ગૃહોનો જે સંયોજક,	
બહુ બુદ્ધિ, બળવાન.*	ભજો રે. ૭

૧૧

રાગ—કલ્યાણ-ત્રિતાલ.

પ્રિયકર પ્રભુ પ્રભુમું આપને,
 સગરી તુજ પૂર્ણ પ્રતાપને.....પ્રિયકર૦
 તન મન બળ વિભુ અતિ આપી,
 સ્થાપો સુનીતિ જાપને.....પ્રિયકર૦
 દયાદક્ષિ અમ હર વિકસાવી,
 સ્ફૂરાવો સમ-ભાવને.....પ્રિયકર૦

* મનુષ્યોની બુદ્ધિ વિમાન સુધી પહોંચી છે, પરંતુ તેને વહન કરનાર વાયુ છે તે વાયુ ઈશ્વરે સરજાવ્યો છે.

* દરેક પદના આદિ અક્ષરો સંયોજકના નામને દર્શાવે છે.

જનસેવાનો મંત્ર જ આપી,

કર નિર્મળ અમ આત્મને.....પ્રિયકર૦

યોજક:—ચુનીલાલ મણિશંકર વ્યાસ.

શિક્ષક, હાદાભાઈ નવરોજી ઇંગ્લિશ સ્કૂલ આણંદ.

૧૨ એક પિતા પરિવાર.

(આશાની ધૂન.)

એક પિતા પરિવાર, સહુએ એક પિતા પરિવાર;
નહાતા મોઠા ગરીબ તવંગર, જડ વિદ્યાભંડાર;
બલીન, ચેતનહીન ઉપર સમ પરમ પ્રભુનો પ્યાર. સહુએ.

દવતું દિલમાં ગણો ન કેને બનો સદાય ઉદાર;
ચાહો ચાહો ભાંડુંડાને એ જ જીવનનો સાર. સહુએ.

ધાંગધા. ચન્દ્રકાન્ત મંગળજી ઓઝા

દવલું-ન ગમતું; કડવું. ભાંડું-ધણું નજીકનાં સમાં.

સાહો-બાંધ પકડો; મદદ કરો.

૧૩

લાવણી.

સૃજ જેણે સઘળી સૃષ્ટિ સૃજ જેણે સઘળી સૃષ્ટિ

ટાંક લાપની સાથ વળી જે વરસાવે શ્રુષ્ટિ

તેજના ગગન વિષે ગોળા (૨)

નિયમિત અસ્ત-ઉદય સૂચવતા શું સમજો ભોળા-

રચા શી રચના સુખધારી (૨)

તે પ્રભુને બજીએ તન મનથી શ્રી જન સુખધારી

જુઓ વૃક્ષો દુઃખ સહન કરે (૨)

સીત વર્ષા ગરમી સહીને આશ્રિતને સુખ દીયે

ખાઈ ફળ-ફૂલ ફૂંખ પરહરીયે (૨)
 ઉપકારી રહેવા ઇશ્વર સંકેત દીલે ધરીયે
 જીઓ ખળ ખળ જળ ઝરણ વહે (૨)
 જળ મીઠું જીવિત કેવીથી બહુ પ્રદેશ લહે
 કૃતિપર જઈએ બલિહારી (૨)
 તે પ્રભુને બળીએ તન મનથી શ્રી જન સુખકારી
 કૃતિ મહાસાગરની કેવી ? (૨)
 જો છાંટે મરણદ જગતનો પ્રલય કરે એવી
 મહત દિલ સાગર સમ રહેવા (૨)
 છે સંકેત સરસ ઇશ્વરનો જન સમજે એવા
 મળાદિક બહુ બહુ ચીજ પડે (૨)
 તોપણ સ્પર્ષ થતાં સાગરનો મૌઝિતક રત્ન જડે
 સદય સંકેત મનન કરી (૨)
 તે પ્રભુને બળીએ તનમનથી શ્રીજન સુખકારી
 હજી બહુ વાત રહી બાકી (૨)
 પ્રભુના ગુણ ગાતાં બળ બુદ્ધિ જાય બધું થાકી
 ગરમ ચીજ શીતમાં નીપજવી (૨)
 અધિક ચીજોમાં એક કહું વંત્યાક જ દર્શાવી
 ગરમી મોસમ ઠંડક માટે (૨)
 ટેડી ને તડબુચ કેરી ખાટી જો લુક લાગે
 મળી કેરી વરસાદ ગળે (૨)
 સુખ સામગ્રી સહ સંકેતે બહુ ઉપદેશ મળે
 સૃષ્ટિ રચના સૌ સુખકારી,
 તે પ્રભુને બળીએ ગિરજાશંકર બહુ પ્રેમ ધરી.

૧૪ વિધિની કૃતિ.

(ઇંદ્રવજ્ર)

દીસે છે જે કાંઈ અખિલ વિષે, માયા પ્રભુની બની તેજ સર્વે;
 અહ્લુત તો નહિ પાર જ્યાં છે, કૃતિ વિધિની કળી ના શકાયે. ૧
 વિદ્યાકળામાં હુશિયાર કેં તો, વસુંધરામાં ખરું રત્ન તે તો;
 લખ્યું કુંકું આયુષ્ય તો વિધિએ, કૃતિ વિધિની કળી ના શકાયે. ૨
 શ્રીમાન્ લોકો વળી કેં રુદા છે, દહાવો નથી સંતતિ સુખ જેને;
 સંતાનથી નિર્ધન દુઃખ પામે, કૃતિ વિધિની કળી ના શકાયે. ૩
 પૈસે સુખી, કા પશુ રાગી તે છે, ઝેરી દીસે જીંદગી આંહિ તેને;
 રે! રે! શું વિધિ નિયમો રચ્યા છે, કૃતિ વિધિની કળી ના શકાયે. ૪
 આર. એમ. વકીલ.

૧૫ પ્રભુનો ઉપકાર.

શા માટે ડર દીસે, પ્રભુ શીર પર સપળે માળે (૨)
 હવે મભરાઉં કેમ આળે (૨) શા માટે.

(સાખી) બ્યસનોનાં બંધન તજી, તન મન લે આરામ;

બુદ્ધિવંત ચર્ચિતે બહુ કરશે કામ મહાન,

ઉન્નવલ જશ જગ ભર પ્રસરાશે,

કીર્તિ દેશ નીજની સહુ ગાશે;

સુખસાગરમાં સ્નાન કરી પાવન સહુ જન યાશે. (૨)

પીડા અંતર તણી જશે (૨) શા માટે (મળેલું)

૧૬ (૫૬.)

નિયંતા નાથ રે, તને નમી નમી, કરીએ પ્રણામ. નિયંતા.

વિશ્વ તણો ઉદયમ જે થકી છે, જેમાં સર્વે વસ્તુ પામે પરિણામ. નિયંતા.

જીવ પ્રતિપાલન નિત્ય કરો છો, પ્રભુ સત્ ચિત્ત ધન અંતરૂપામ. નિયંતા.

એ શુભગુણ ઉત્તમ મહોંમાની, સ્તુતિ કરે ઝગે યજ્ઞુર્ અર્ધ સામ. નિયંતા.
 દુરિત કૃતિ નવ લક્ષમાં ભેશે, ધરો તમે કરુણાસાગર નામ. નિયંતા.
 શરણાંગત સેવક જન તારા, તારી ખરી ચિત્તમાં રાખીએ હામ. નિયંતા.
 શ્રવણ કરી પ્રણિપત અમારી, પ્રભુ પરિપૂર્ણ કરો શુભ કામ. નિયંતા.
 ક્ષમા કરી અપરાધ અમારા, આપો પ્રભુ સન્નિધ મંગળ ધામ. નિયંતા.
 (ઇશ્વર પ્રાર્થનામાળા.)

૧૭

ધન્ય ધન્ય પ્રભુ અધમ ઉદ્ધારણ, ભક્ત તણાં ભય હરવાને; (૨)
 વિવિધ વેષ ધારણ કરનારા, વિમળ હીર્તિને વરવાને...એ.....
 નાય નવિન અવતાર ધર્યો આ, દાસ કબીરનું કરવાને,
 દેવ દયાળું રૂપ રામનું (૨) ધા...રો હવે સુખ સહુ ભરવાને. એ...
 જે સ્વરૂપથી રાવણ સરીખા, રિપુને રણમાંહી રોળ્યો.
 જે સ્વરૂપથી તુરત વાલીનો, આ...પે ગરવ તૂણ સમ તોડ્યો;
 હાજર હું હું જે સ્વરૂપની (૨) આગ્રામાં સર કરવાને...એ...ધન્ય.

૧૮ તપશ્ચર્યા.

(અનુષ્ટુપ.)

તપોવન બ્રહ્માન્ડે પાથર્યા બ્રહ્મે પુણ્યતીર્થ—તપોવનો;
 મહાજ્યોતિ સમાં પૂર્યા તેજ ત્યાં બ્રહ્મલોકનાં.
 કલાઓ કોટિ ખીલાવી ને લીલા સૌન્દર્યની;
 ઉતાર્યા વેદના મંત્રો સમૃદ્ધિ ય ઐશ્વર્યની.
 વિભૂતિ પાથરી ઇશિ ગૂંથ્યાં ગુણ—પવિત્રતા,
 સ્થાવ કે લાભ ભેતા તે—જેની જેટલી યોગ્યતા.
 તપીને સંયમી સાચા સાધે શાશ્વત શાંતિને;
 સધાવે આત્મની સિદ્ધિ ખીલાવે જન્મ કાંતિને.

માતૃદેવો ભવ દેવાંશી દેશીઓ દીડા માતૃભૂમિતપે તપ્યા;

ભૂલીશું ના તપે તેવાં-માતૃભક્ત, કૃતમતા.

પિતૃદેવો ભવ તપશ્ચર્યા ધરી રામે પિતાનાં વેણુ પાળવા;

તપીશું તેમ સંતાનો, પિતૃભક્ત પુણ્યે થવા.

સાધ્યાંતાં રાંકના રત્ને સંતશાં શ્રવણે પ્રતો;

સેવીશું બાળકો, સૌએ એવાં પ્રતોધી પાળકો.

આચાર્યદેવો ભવ. સખા શ્રી કૃષ્ણ-શ્રીદામોદ ગુરુએવ-તપે તપ્યા;

પૂજીશું શિષ્યવૃત્તિથી શુદ્ધાચાર્યઃ વિધિ યથા.

સતીનું પતિવ્રત. તપ્યાં સાધ્વી સીતામૈયા સતીશોભન્ પતિવ્રતે;

વાંચીશું એમ પત્નીઓ સુવર્ણ શી ભવે તપે.

પતિનું પત્નિવ્રત અને આદર્શ શા રામે એક પત્નીવ્રત ધર્યા;

સ્વામીઓ સ્નેહ-સંસારે હજો એ ભાવના ભર્યા.

માતૃભક્તિ. આદર્યા હય, યોગી શા બંધુનાં તપ લક્ષમણે;

બનીશું બંધુઓ તેવા ભાતૃભક્ત-કૃતિ-મને.

મૈત્રીવ્રત. શીટાડયાં દારિદ્ર કૃષ્ણ મૈત્રીના જ તપોબળે—

શ્રીદામાનાં સજીશું તે મૈત્રીધર્મઃ વિના જળે.

પાત્રતાનું તપ. તપશ્ચર્યા ધરી ધ્રુવે દેવાંશી નર કારણે;

તપીશું તેમ સૃષ્ટિમાં ઠરીશું ઋણ તપેણે.

વિદ્યાર્થી તપ. કર્ણ, બ્રહ્માત્મવિદ્યાર્થે વિદ્યાર્થો-પણ ના ચળ્યો;

પ્રતો તેનાં હજવીશું વિદ્યાર્થીજીવન તણાં.

સત્ય તપ. તપશ્ચર્યા ધન્ય કીધી પ્રહ્લાદે સત્ય આગળે;

ધરીશું તેમ સંસારે સાચનાં પ્રત આપણે.

હરિશ્ચન્દ્રે સમર્પી સૌ, પાળ્યું સત્ય મહાતપે;

સત્યના યોગીઓ એવા ઇચ્છીશું પામવા જગે.

બ્રહ્મચર્ય વ્રત. પ્રતિજ્ઞા પાળવા ભીષ્મે ધાર્યો વૈરાગ્ય સર્વદા;

મહતા એ પ્રતિજ્ઞાની બૃહીશું ન ચળી-કદા.

પુણ્યવ્રત. દયાનાં-પ્રેમનાં. સત્યો પામ્યા બુદ્ધ તપી તપે;

વણીશું તે નસોમાં, જ્યાં સુધી આ જીવન ખપે.

લક્ષ્યવ્રત. એકલવ્ય એકલક્ષ્યે શસ્ત્રે પારંગત થયો;

લક્ષ્યવેધી થવા તેવા સંયમે તપ સાધવાં.

કુલવ્રત. વહાવી સુરગંગાને તાર્યું કુળ ભગીરથે;

વહાવી સ્નેહગંગાને તરીશું જીવન તપે.

સેવાવ્રત. રન્તિદેવે, બંજિરાયે દીધું સર્વસ્વ સેવથા;

સેવીશું દેહી ગાને કે પ્રાણે વા વિત્ત-દેહથી.

સ્વાર્પણનાં વ્રત. દધીયિએ દીધાં કિંવા શીખીએ માંસ અસ્થિને;

સમર્પીશું સ્વાર્પણથી જન્મી, જાત સમસ્તને.

તપે વૃક્ષો, સરી, પુષ્પો, ચંદ્ર, સૂર્ય નિશાદિને;

ગ્રહી એ સર્વ દણ્ડાંતો જીવીશું તપ સાધિને.

કપાસાદિ તપે. કિંવા કુમ્ભ, હીમ કસોટિયે;

ગ્રહી એ સર્વ દણ્ડાંતો તપીશું આત્મજ્યોતિએ.

હતો આનન્દ ઋષિના જીવનનો તપમાં સદા

મહાનન્દો મેળવી તે, ટાળીશું ભવ આપદા.

પ્રતિજ્ઞા. ઘણાં યે સંત ને ભક્તો, પૂજ્યો ધન્ય કરે જીવ્યું;

વહી તે તે પદે-પન્યે વાંચીશું એમ જીવવું;

સેવાનાં, સ્વતંત્રતાનાં, સ્નેહનાં સત્ય-સ્વાર્પણે;

વર્ષની આ વર્ષગાંઠે ધરીશું વ્રત આપણે.

યથાશક્તિ બને જે જે ફૂલ વા ફૂલ પાંખડી;

ખપાવી શક્તિ-ભક્તિથી દારીશું ઈશ આંખડી.

કેશવ ૬૦ શેઠ.

૧૯ “ વન્દન હો અમ વારંવાર. ”

(કોરસ.)

વન્દન હો અમ વારંવારઃ
 વન્દન હો અમ વારંવારઃ
 અમિત્વરૂપ સ્વામી, સુન્દરવર !
 વન્દન હો અમ વારંવારઃ
 શાન્તિના સાગર ધરણીધર !
 વન્દન હો અમ વારંવારઃ
 અદ્ભુત તેજ તણા દીવાકર !
 વન્દન હો અમ વારંવારઃ
 રમેષ, દયા, મુદ્દ, અમી, કૃપાભર !
 વન્દન હો અમ વારંવારઃ
 પ્રણીતપાલ રખવાળ રસિકવર !
 વન્દન હો! અમ વારંવારઃ
 અકળ સકળ તુજ રચના નટવર !
 શિષ્ય નમાતું વારંવારઃ
 વન્દન હો અમ વારંવારઃ (કેશવ હૃં શેક.)

૨૦ “ પ્રભુ ? અજ્ઞ અમે બાળકો તમારાં. ”

દોંડી રાગ.

પ્રભુ ! અજ્ઞ અમે બાળકો તમારાં,
 પિતૃ, બન્ધુ, માતૃ, મિત્ર તું અમારો;
 અમ સર્વને આધાર એક તારો,
 નથી અન્ય ઓથ તારો કે બુરાડો.
 મન, વચન, કર્મના મુન્હા અનેક,

તપ, યજ્ઞ, પુણ્ય, દાન વિમુખ છેક;
 નથી જ્ઞાન, ભક્તિ કે સધાતિ સેવા,
 બળદે પ્રભુ ! નીતિ ધર્મ પન્થ બહેવા.
 તમ સત્ત્વ તત્ત્વ વદનમાં વસાવે,
 તમ અમીનું સત્ય નયનમાં ઠસાવે;
 તમ પ્રેમરંગ હૃદયમાં લગાવે,
 તમ હૃદ્ અર્પી દો સમષ્ટિ ભાવે. (કેશવ ૬૦ શેઠ.)

૨૨ સન્તોના રામ !

પારસી ગીતની ઢબ.

સન્તોના રામજી ! પુણ્યવન્તોના રામ !
 દીનહીન દુઃખીનાં દિલના આરામ !
 દેવોના ધામ, દેવહૃદયોના ધામ !
 પ્રણામ પૂજ્ય તાત ! તુજ પ્રણામું નામ.
 દયા-નિધાન, નાથ ! દયા નિધાન !
 ક્ષમાથી જોઈ દેશો દયાનાં દાનઃ
 સત્યના સુકાનો ! સત્ય કૃત્યના સુકાન !
 તારો ચમાવી ધોર વાયુ—તોફાન.
 સૌન્દર્ય શ્યામ, સૃષ્ટિ સૌંદર્ય સ્યામ !
 કલાપૂર્ણ કામ છો જી કરવાનો કામ. (કેશવ ૬૦ શેઠ.)

૨૨

બહાલા બંધુઓ (૨) પ્રેમે પ્રભુ ચરણે નમીએ,
 સુખ કરનારા, દુઃખ હરનારા, ભયભંજન ભઈને રમીએ. ટેક.
 આપણુ બાલકના એ પાલક, માય નિયામક છે પામે (૨)
 પણ માયાના પટપર પટથી, અગ્નિને અળગા ભાસે. ચાલો.

અહોનિશ્ચ અમને સુમતિ આપો (૨) કષ્ટ અમારાં કાપો રે. પ્રભુ.
તુંજ કૃપાવિના છે સર્વે બ્યર્થે (૨) તુંજથી નથી કો સમર્થ રે. પ્રભુ.
બાળકોની આ વિનતી સ્વીકારી (૨) વિદ્યા સુમતિ આપો સારી રે. પ્રભુ.

૨૮ મંગળાચરણ.

રાગ—કેવી તું કે વીણા ધારિણી,
વંદીએ વિભુવરા હી કર જોડી અતિ.
ગહન તહારી ગતિ કૃતિ અને દિવ્ય મતિ—વંદીએ.
નામી આ શીષ આશિષ માણું સદા,
ઉદય મંડળ તણો કર હરી આપદા.
કર સફળ સમેલન આજનો જગપતિ—વંદીએ.
પ્રેર અમેમાં સન્મતિ સદૃ ચારિત્ર્ય વિચાર,
સમાજ વડતર સમ વધો, ભાણિય હો જયકાર—વંદીએ.
પ્રેમાપુર વિદ્યાર્થીમંડળ કાર્યાલય તા. ૧૧-૬-૨૩

૨૯

બહાલીડા ચઢજ્યો વહારે રે બળવંત બેલી;
અરિ નાશ થશે પ્રભુ કમારે રે, બળવંત બેલી.
વહાલાજી મારા, નથી આ વેળે કેઈ માઈ,
છે શરણું એક તમાઈ રે. બળવંત બહાલીડા.
વહાલાજી મારા, વડાઈ આપની વિચારો,
અપરાધ ન જોશો મારો રે. બળવંત બહાલીડા.
વહાલાજી મારા સગપણ તમાઈ એક સાચું,
ખીનું તો સરવે કાચું રે. બળવંત બહાલીડા.
વહાલાજી મારા, પિતા તમે ને તમે માતા,
બૂધરજી મહારા બ્રાતા રે. બળવંત બહાલીડા.

વહાલાજી મારા તમે છો દીન કેરા બંધુ,
 જામળીયા ગુણના સિંધુ રે. બળવંતં બહાલાજી.
 વહાલાજી મારા, નબળી વખતના છો નાથું,
 જગ સરવે મિથ્યા જાણું રે. બળવંતં બહાલીડા.
 વહાલાજી મારા અરજી આ સાંભળો અમારી,
 અરિ દળ સંહારી રે. બળવંતં બહાલીડા

૩૦

પ્રેમના રસીયા પ્રભુ પ્યારા પ્રેમથી બહારે આવે રે,
 પ્રેમે કરી પ્રહલાદને મળીયા, શોહ યંબેથી ઉગાર્યા રે, પ્રેમનાં ૧
 પ્રેમે કરી પાંડવને મળીયા, લાખાગ્રહથી ઉગાર્યા રે, પ્રેમનાં ૨
 પ્રેમે કરી મયુરધ્વજને મળીયા, જમણું અંગ બેરાવે રે, પ્રેમનાં ૩
 પ્રેમે કરી મીરાંબાઈને મળીયા, ઝેર કટોરો આરોગે રે, પ્રેમનાં ૪
 પ્રેમે કરી મહેતા નરસીને મળીયા, અહર હુંડી શીકારી રે, પ્રેમનાં ૫
 તેમજ હે પ્રભુ અમ બાળકોને, પ્રેમે કરો જ્યારી રે, પ્રેમનાં ૬

૩૧

દુનિયાં રૂઢીને શું કરશે, પ્રભુ જેના બેલી;
 કાઠના માર્યા કેમ મરશે, પ્રભુ જેના બેલી ॥
 લાખાગ્રહમાં પૂર્યા પાંડવોને કૈાવે લહાય કરેલી પ્રભુ
 અંદ્રહાસ કરી બહારે રે ચઢિયા, વિષ ફેડી વિષયા લખેલી. પ્રભુ
 ભસ્માસુરની ભવાનીને માટે, શામળીયે કિંધિ સેવી, પ્રભુ
 શીતળ કીધી સુધન્વાને કાજે, તેજ કલા ઉઠખેલી પ્રભુ
 અંબરિષને આપોઆપ ઉમાર્યા, દુરવાસાને લહાય મેલી. પ્રભુ
 હરિશ્ચંદ્રાચની હૃરકત જાણી, બાજી સુધારી રે છેલી પ્રભુ
 તેમજ હે પ્રભુ વિદ્યાર્થીઓની રહાય કરે આપ વહેલી. પ્રભુ

૩૨

જય જય નિર્મુલ્ય અવિનાશી, તું સચરાચરનો કર્તા. (૨)
 અગમ નિગમ તું માયાળુ, પરમેશ્વર દીન દયાળુ. (૨)
 ભક્તો પર છે અદ્વિતીય રે'મ, તું અમને વિસારે કેમ
 દાસજનોને કરજે ક્ષેમ વિદ્ન સર્વનાં તું હરતા. જય જય૦
 છે વિશ્વંભર તુંજ નામ ખરું તુંજ ચરણ હમેશાં ચિત્ત ધરું. (૨)
 આદ્યા ચાર મુખે ગુણ માય શોષયકી નવ વરણી ચક્રાય
 ભૂતળ પ્રાણી કાળુ ગણાય, અક્ષળ કળા અવનીશ્વરા. (૨) જય જય૦

૩૩

જય સુખદાયક સ્વામી નાયક છો પ્રભુ વિશ્વતણા. (૨)
 અનેક રૂપે આપ પ્રકાશો વાસ પ્રગટ છે સર્વ સ્થળે. (૨)
 હું, તું, જળચર, ભૂચર, આપ ગુપ્તપણે કાપો છો તાપ
 ક્ષમા કરોને પાપ અમાપ, વિદ્ધ હરો વિશ્વેશ્વરા (૨) જય સુખદાયક. ૧
 પાંડવોને ઠાધી સહાય, ધાયા બહારે વૈકુંઠરાય,
 જન્મ ધર્મા હણવા અન્યાય, ધન્યધન્ય અખિલેશ્વરા. જય સુખદાયક. ૨

૩૪

છો તમે દીનદયાળ. પ્રભુજી છો તમે દીન દયાળ,
 નારદ, શારદ શિવ આદ્યાદિક, તમને ભજે ત્રિકાળ; પ્રભુજી છો તમે૦ ૧
 પતિતપાવન અધમ હૃદ્ધારણ, નામ છે પરમરસાળ, પ્રભુજી૦ ૨
 તમને ભજ્યા વિના જીવ ભટકે, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ; પ્રભુજી૦ ૩
 નામ તમારું મુખથી ક્ષેતાં, ઈંટે જગતજંજળ; પ્રભુજી; ૪

૩૫

હેતે ભજી હ્યો નિરંજન નાથને રે;
 આવું આવ્યું તારે સુંદર ટાલું હાથ; હેતે ભજી હ્યો૦

- (સાખી) લક્ષ ચોરાશી, ના મળે, એ કર,ને ઇલાજ;
મનુષ્ય જન્મ તો પામીયો, હરિ ભજવાને કાજ.
મયો અવતાર કરી રૂરી ના મળે રે.
માટે ચેતી સ્યો ને પ્યારા મારા બ્રાત. હેતે ભજી સ્યો०
- (સાખી) મિત્ર બ્રાત સુત સુંદરી, ધરા અને ધન ધાન્ય;
તેમજ સુંદર તન દિસે, અસ્થિર એ તમામ.
એવા અગમ અપાયમાં શું મોહી રહો રે,
તેમાં કોણ આવે તારી સંગાય..... હેતે ભજી०
- (સાખી) હું ને માઈ મુકતાં, જશૈ રાગને દ્રેષ;
બળતાં અંતર વાસના, આત્મા રહેશે શૈષ.
સત્ય ટેક ધરી રટા હરિ નામને રે;
મન મમ રહેજે સદાય..... હેતે ભજી०

૩૬

ધન્યાશ્રી.

- સૌનું કરો કથ્યાણુ, દયાળુ પ્રભુ સૌનું કરો કથ્યાણુ. ટેક.
માણસ, પશુ, પંખીની સાથે, જંતુ જીવ તમામ. દયાળુ० ૧
જમના વાસી સૌ સુખ મહાલે, ઉમંગ આડે જામ. દયાળુ० ૨
નહિ દુકાળ દરદ નહિ કોને, લડે નહિ કોઈ ગામ. દયાળુ० ૩
ધર ધર થાય ખુશ્વાલી નિત્યે, વળી વધે ધનધાન્ય. દયાળુ० ૪
કોઈ કોઈનું ખુરં ન ઇચ્છે, સરવે જોય સમાન. દયાળુ० ૫
પોત પોતાના ધર્મ પ્રમાણે, સર્વ બળે ભગવાન. દયાળુ० ૬

૩૭

પ્રભુ તને સદા સદા, ખુશી થઈ નમું નમું;
હમેશ હું હરું હરું, તને હું કેમ વીસરું.

જમીન પાણી જંગલો, વનસ્પતિ જનાવરો;
સુરજ ચંદ્ર વાયુ ને, વળી બીજા અનુભવો. ૨
અનાજ ધાસ તેં કર્યા, અનેક રંગ આદર્યા;
સુનીતિ સુખ આપીને, સદૃષ્ટિ સ્થાપીને. ૩
સુખી થવા કર્યું સહુ, ભલો ન કેમ ચાલું હું;
ભુક્ષોનો માફ માગો હું, તને સદા નમું નમું. ૪

૩૮

લલિતવૃત.

જય જગત્પતિ, નાથ ઓ તને, પ્રભુમું પ્રેમથી શીય નામીને;
અરણ્ય રાખજો દીન બાળને, ન દુર રાખશો નાથજી મને,
કપડ કૂડનાં કારજો તબું, દીન જનો તણાં દુઃખડાં હરું;
સત્ય પરાક્રમો હોંશથી કરું, પરાપકારમાં નિત્ય રે રમું.
સત્ય, ક્ષમા દયા નિત્ય ચાપજો, હૃદય-હૃષ્ટતા મૂળ કાપજો;
વિભુ ! કૃપામૃત વારિ સીંચજો, સુમતિ પ્રેરીને બાળ પાળશો.

૩૯ પ્રભુ પ્રાર્થના.

શિખરિણી વૃત્તની ચાલ.

તમારી સેવાયે અરણ્યરજમાં શિર નમશે;
હુઆવો ગમેને અતિશય વિશુદ્ધે જળ વિષે.
ખરા નીતિ રસ્તે વિમળ મતિ આપો ભય હરી,
તમારો માનીને અભયપદ આપો હરિ હરિ !
અમારા માટેનું નિશદિન બધું માન તજશું,
તમારી શુદ્ધિમાં પગપગ શરીને વિહરશું;
ભલે મૃત્યુ જેવાં વિષમ દુખડાં સર્વ સહીશું.
તથાપિ કેા કાળે નહિ નહિ દયાળુ વૌસરશું.

અમારાં કાર્યોમાં કદી નહિ અમે કાંઈ મથશું,
 તમારી ઇચ્છાઓ પુરણ કરવા સ્વાર્થ ત્યજશું;
 અરે રે ફેલાવો મદ મદનનો બંધ કરશું,
 દયાનાં તત્ત્વોને જીવન ભરમાં ગ્રાહ્ય કરશું.
 સદા શાન્તિ ઇચ્છી શિશુ સહ બધા ક્રોધ તજશું,
 યુરા લોભો ત્યાગી સ્વજન પથમાં રોહ ધરશું,
 કરી રૂડાં કાર્યો ડગ ડગ વિષે ખૂબ ડરશું,
 હરિ ! હોંશે આવો હૃદય કમળે પૂર્ણ બજશું.

ડૉ. સર. રવિન્દ્રનાથ ટાગોરના ગીતનો અનુવાદ.
 લેખક—રા. રા. હરગોવિન્દ કાનજી ભટ્ટ (ગુ. શા. પત્ર)

૪૦

ઓ પવિત્ર પ્રેમના ઝરા ?

શક્તિમાન ઇશ્વરા... પવિત્ર૦

જીવનાધાર સૃષ્ટિપાલ હે દયાનીધે !

રસિકવર શાન્તિકર, ઓ મૃદુલકર—

તું જગદ્ગરા...પવિત્ર૦

ગંજન રંજન બંજન કરી શાન્તિ દે સ્થિરા

શત્રુ મિત્ર વિપત્ત સર્વ હે દયાકરા !

તું કલ્યાણકરા...પવિત્ર૦

ભગવાનજી રણછોડજી મહેતા, જૈન પાંડ્યાબા—મુંબઈ.

૪૧

(૫૬-રાગ કલ્યાણ, ત્રિતાલ.)

વિશુ સદ્ગુણિ નિત આપજે;

ગુણ કરવા સંકટ કાપજે. (ર)... વિશુ૦

માત પિતાની સેવા કરવા;
 અંતર હરમિ લાવજો. (૨)... વિભુ.
 વિદ્યા લેવા વિદ્ય હરી સૌ;
 ચિત ગુરુ-ચરણ રખાવજો.(૨)... વિભુ.
 મન વાણી કાયાથી સરવે;
 દુર્મતિ દૂર કરાવજો. (૨)... વિભુ.
 નીતિ નિર્માળ વૃત્તિ કરી અમ;
 દુષ્ટ કરમથી બચાવજો. (૨)... વિભુ.
 સાર અસાર સમજવા સાર;
 બાળની વિનતિ સ્વીકારજો.(૨)... વિભુ.
 બાધશીકર જીભાઈ શુકલ રાજકોટ-(ગુ. શા. ૫૩)

૪૨ મનુષ્ય-ધર્મ.

ચાલ બેલી અલબેલી પ્યારી રાધે-એ ઢાળને લખતી.

જગાધીશને નમાવ શીષ પ્રાણી,
 તારો ધર્મ શું છે ? વાત લેજો જાણી;
 પછી લાગશે સુખોધ શીખ શા,ણી;
 કરવાં રૂડાં રૂડાં કર્મ,
 શાસ્ત્ર મર્મ,
 જાણી ધર્મ,
 તજી બર્મ

ને અધર્મ વાત કુડી જાણી: જગાધીશને
 નમાવ શીષ પ્રાણી, તારો ધર્મ શું છે ? ૨૬.
 મલ્યો દેહમનુષ્ય ધૃષ્ટિને બળ્યામાં
 ના,શુભાવ-વખત કુડને ક,જામાં

ન,તો કોઈ સમય કે બીજી મજમાં
નીકર આવ્યો એવો જઈશ.

કુઃખી થઈશ

અરર ઇશ, પછી કહીશ.

કહાં જઈશ.

વળતી રોઈશ રાગ તા,ણી તા,ણી:

જગાધીશને નમાવ.

મહાવિકટ આ બવાબિધ પાર જ,તું

વિના-સાધને જવાનું શું થવા,નું

દિસે કામ-વિકટ નાવ છેક ના,નું

લાગે ભરતી અને ઝોટ

મહામોટ

મોજાકોટ

દીએ દોટ

વિના ખોટ લોટપોટ જાણે જાશે તા,ણી; જગાધીશને.

નથી અમર રાય રંક કોઈ રહેવા,નું

નાનું-મોડું આજ-કાલ સૌ જવા,નું

પુણ્ય-પાપ એજ સાથ તો થવા,નું

માટે કર હજી વિચાર,

સમય સાર,

ઉર ઉતાર,

ન કર વાર,

રે મમાર; ખુટયું દાણો પા,ણી. જગાધીશને.

હજી સમજ તો દીસે બહુજ સા,રૂં

શું હજાર વાર વાર તને વાઠું
હોય માનવી તો માન કહ્યું મ્હાઠું

જગ્યા ત્યાં થકી સ્હવાર

બળે યાર

ગદા ધાર

મેક્ષકાર ગિરિજાની વાણી. જગાધીશને.

નમાવી શીશ પ્રાણી, તારો ધર્મ શું છે ? વાત લેજે જાણી

ગિ. ક. ભટ્ટ.

૪૩ ઈશ્વરસ્તુતિ, સાથે મનુષ્યને બે બોલ.

શાદ્દલ વિક્ષિત.

જેણે જન્મ મૃત્યુ વિશેષ ડા,પણ વડે, તે જન્મ-પિતા ને નમું;

છે તે દેવ, વિરંચી-વિષ્ણુ-વિભુ ને હું અગ્ર શું વીનવું ?

બીજાં પ્રાણી ફરે હરે ચણ ચરે (પણ) વાચા ન યુદ્ધિ દીધી;

સોંપ્યું સર્વ મનુષ્યમાં અધિક એ કેવી કૃપા છે હીધી ?

કીડીને કણ, પક્ષીને ચણ અને હારો મળે હાથીને;

લક્ષ્મણે અહાર-લાકડું હીધી ને ચાંચ જુક્તિથી તેં.

વૃક્ષો ચાર ફરી વિશેષ ઉંટને તો ડોક લાંબી કરી;

જેને જેની પડે પૂરી જરૂર તે એવી કૃતિ તેં કરી,

પંખી સહુ પરભાતમાં તુજ તણાં નામે જપે નેહથી.

સંપીને વસતાં સદાય સપ્તગાં ચારો ચરે સ્નેહથી,

દીસે નિત્ય ક્ષોભ ક્ષોભ કરતાં ઉદાસી આધી કરી;

રાખીને દરકાર કંઈક ધરની આરે ત્વરાએ શરી,

દીકાં તેમ વળી બધાં વનચરો, સૌ સર્વના ધર્મમાં.

ખામી ખોળી શક્યો નહિ ખચિત હું કોઈ તણા કર્મમાં,

વાચ્યા-પ્રુદ્ધિ વિશેષ, પ્રાણીમનુષાં ઉપયોગ ઉષા કર્યો;
 મિથ્યા દેહ મનુષ્યનો જગતમાં રે ! રે, ધર્યો ના ધર્યો.
 ગિ. ક. ભટ્ટ.

૪૪

અભિવંદન પ્રભુ ઉર લાવજો,
 તમ સ્તવન પ્રીતિ ઉભરાવજો.....અભિ.
 સહ્યુદ્ધિ અમ હૃદયે રાપી,
 નીતિ વિમળ પ્રગટાવજો.....અભિ.
 દુર્મતિ કંટક દૂર વિદારી,
 સુકર્મ કુસુમ વિકસાવજો.....અભિ.
 વિદ્યા ધનથી જનસેવામાં,
 અમ ભૂમિ ઉછળાવજો.....અભિ.
 જગપાલક બાલક સહુ યાચે,
 પ્રેમસુધા પીવરાવજો.....અભિ.
 આત્મભાવમાં રસ બસ રેલી,
 સરણ જીવન સુહાવજો.....અભિ.
 (લેખક:-એચ.એન.વૈષ્ણવ. બી.એ. હેડમાસ્તર ધ્રાંગધ્રા હાઇસ્કૂલ.

૪ સરસ્વતી સ્તવન.

૧. શાફર્લ વિહીડિત.

યા કુન્દેન્દુ તુષાર હાર ધબલા યા શુભ્રવસ્ત્રાવૃતા
 યા વીણાવર દણ્ડ મણ્ડિત કરા યા શ્વેત પદ્માસના ।
 યા બ્રહ્માચ્યુત શંકર પ્રમૃત્તિભિર્દેવૈઃ સદાવન્દિતા
 સા યાં પાતુ સરસ્વતી ભગવતી નિઃશ્લેષ જાડયાપહા ॥

જેમનો વર્ણ કુન્દ પુષ્પ, ચંદ્ર, હિમખિન્દુ અને મુક્તાહારના જેવો ગૌર છે, જેમણે શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરેલાં છે. સુંદર વીણાથી જેમનો હાથ શોભી રહ્યો છે, જે શ્વેત કમળ ઉપર વિરાજે છે, અને જેમને હંમેશાં ધૂલ્લા, વિષ્ણુ, અને શાંકર વગેરે દેવો વંદન કરે છે, તે સરસ્વતી દેવી અમારા અગ્નિરૂપી અધિકારને દૂર કરી, અમારું રક્ષણ કરે.

કુન્દ—સુંદર, સુમધીદાર અને બારે મામ્ર ચતુર્થ ધોળા રંગનું પુષ્પ.
પ્રધાર—ઝાકળ ખિન્દુ. પદ્મ—કમળ. શુભ—ધોળાં. જાડય—અધિકાર.

૨ શારદા-પૂજન.

(પૂનમ ચાંદની ખીલી. એ રાગ.)

આવો બાળાઓ શાળામાં સંજે મળી રે

વંદી વંદીએ વિદ્યાદેવીને આજ

ચાલો ચાલોને આનંદે સંજે આપણે રે.....

ઝાણી શારદા માતા છે સદા આપણીરે,

તેને સુંદર સજ્જવો શણગાર.....

બાળા. ૧

(સાખી). સેંચો સુંદર સિંદૂરે, કરીએ લાલંલાલ;

મોતીની માળા ગળે, ચોડો ચંદ્ર કપાલ.

કરે ખણખણતાં કંકણ પાલળે રે,

ધાલો ચરણે ઝાંઝર ઝણકાર.....

બાળા. ૨

(સાખી). ઝીણી ઝીણી માતની, સુંદર બરત ભરેલ;

ઝોઢાડી શુભ ઝોઢણી, વિવિધરંગી રંગેલ.

માને ચંદન ચઢાવીને પૂજા કરો રે,

માઝો માઝો માને નમી નમી પાપ...

બાળા. ૩

(સાખી). હે માતા હે શારદા, અરજ ધરો આ કાન;

૫૬

મહેર કરી માતૃ તમે, આપો વિદ્યા-દાન.
માતા આપની આશાએ અમે આવિયાં રે,
માતા લખી લખી નમિયે વારંવાર.....

બાળા ૪

જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૩

આવો બાઈઓ બહીએ અતિ (૨)
દેવી સુર્ય દેવી સરસ્વતી (૨)
(સાખી) સન્નન શીખે હોંશથી, મૂર્ખ શીખે ન કાંઈ;
વિદ્યા પ્રસન્ન પુણ્યથી, પામે જે મુખદાપી આવો બાઈઓ ૧
(સાખી) પૂજ્ય ભાવે ગુરુ પ્રભુમી, શિષ્ય થઈ રહેવું સદાય;
વિદ્યા ગ્રહણ એહથી, આનંદ હૃદય થાય આવો બાઈઓ ૨
(સાખી) સતી દુનિયામાં છે 'હને, સરસ્વતી મહામાય;
તેને સેવો પ્રીતથી, પ્રસન્ન પૂર્ણ થાય. આવો બાઈઓ ૩
(મળેલું.)

૪ શારદા સ્તવન.

દેવિ તું દે વીણા ધારિણી સન્મતિ (૨) ટક.
આજ ને ટાળ તું આપને યજ્ઞકૃતિ (૨) દેવિ તું
નામી આ શીશ આશિષ યાયું સદા, (૨)
કાપ તું આપદ ! ચાન્તિ દે શારદા, (૨)
કર કૃપા કર ગ્રહી રસવતી ભગવતી (૨) દેવિ તું

૫ ભારતી આવાહન.

(રાગ માલકોષ)

સ્નેહે ઉરકુંજ ખોલવ ! (૨)

રસ-પુંજ રેલવ હૃદયે.....સ્નેહે

વૌણાધારિની, મયૂર વાહિની; (૨)

અર્ધોરસ હર પર હર મેળવ.....સ્નેહે

સુખધારિની, તિમિર હારિની; (૨)

દિવ્ય ગાન સરિત ઉછળવ.....સ્નેહે

ગુ. જ્ઞા. પત્ર } નરોત્તમભાઈ ધનજીભાઈ ખાસકીઆ,
સને ૧૯૨૨. પૃષ્ઠ ૧૬૮. } રકો. ત્રી. વર્ષ. પી. આર. ટ્રે. કોલેજ અમદાવાદ.

૫ રાજસ્તુતિ.

૧ શુ* નટવર વસંત થેઈ થેઈ નાચી રહ્યો, એ રાગ

આજે આનંદ આનંદ બ્યાપી રહ્યો (૨)

અહા ! બ્યાપી રહ્યો ખૂબ જમી રહ્યો (૨) આજે ૧

રાજા જયોર્જની કીર્તિ તણો ધ્વજ, (૨)

હીડી ગગનમાં છેક રહ્યો—

આજે ૨

ચંદ્ર સમું તેજ એમનું વાધો, (૨)

જય ! જય ! જય ! સધળે વર્તો (૨) : આજે ૩

૨

મિશ્ર હરિગીત ॥

જય ભારતી ! જમદીશ્વરી

અભ્યર્થના હર ધારજે

શહેનશાહ જયોર્જના, સંકષ્ટને મંહારજે—

ગૌરવ ભરી ! પ્રભુતા ધરી

વારસધ્યતા દર્શાવજે—

જય ભારતી ! ૧

જે હિંદના સાચા અને સમર્થ શહેનશાહ છે;

જેના મલામાં આપણા આ દેશનો આધાર છે.

વિરલા પ્રતાપી હિંદના, હિતવાદમાં મશહુર છે;
જે ન્યાયના પોષક પિતા, દિન જન તણા દાતાર છે.

શહેનશાહ જ્યોર્જનાં સંકષ્ટને સંહારજે— જય ભારતી ! ૨

૩ સમ્રાટ પંચમ જ્યોર્જને આશીર્વાચન.

અંતર્દાપિકા.

કોહરા.

ચંપૌ હોંડે નભ મંડળે, જમર ઢળે શિરતાજ;

મધપુડે મધુરસ ઝરે, ક્યોતિ ઝગે રવિરાજ. ૧.

રઘુપતિરામ હટે ધરો, જન્મ મરણ દુઃખ જાય;

ચહેકો ન કદિ ગર્વથી, હુકમ હરિ એ યાય. ૨.

જીભે હરિરસ ચાખવો, વૉરી જ્ઞાન વિશેષ;

દશ પદ અક્ષર આદિના, દે આશીષ નરેય. ૩.

ગોજક—૨. ૨. ૨. કે. અન્નગીઆ. (ગુ. શા. પત્ર. ૧૮૧૯ પૃષ્ઠ ૧)

૪

સવૈયા.

ઓ માય ગ્રેસીઅસ ગૌડ પ્લીઝ મુજ અરજ એક ઉરમાંય ધરો.

શ્રી પંચમ જ્યોર્જ મહારાજ સાહેબનો જગદીશ્વર જયકાર કરો.

પ્રબળ પ્રતાપી મહાન દયાળુ કીંગ અવર દાયમ રહેજો.

લૉગ લાઇફ એન્ડ હેથીનેસ રહી અચળ સુખે અમને દેજો.

ધી ગવર્નમેંટ સરકાર શહેનશાહ અકર્તિ શિર છત્ર ધરો,

શ્રી પંચમ જ્યોર્જ મહારાજ સાહેબનો જગદીશ્વર જયકાર કરો. ૧

રાજ્ય અનોપમ રહો અવિચળ અમો ઉપર હે શ્રી ભગવાન.

બહુ સુખદાયક બ્રિટિશ રાજ્યથી હેપી થયું આ હિંદુસ્તાન.

સખળ સત્તા પ્રસરે પૃથ્વીપર, નવે ખંડમાં આણુ ફરે.
 શ્રી પંચમ જ્યોર્જ મહારાજ સાહેબનો જગદીશ્વર જયકાર કરો ૨
 કવાઇટ રાઇટ બહુ રચ્યા કાયદા ધર્મિય સમ વળી આપ્યો ન્યાય
 પ્રજાહિત પરિપૂર્ણ જાળવ્યું, રાવ કવિ હરનીય ગુણ ગાય.
 ગોડ સેવ ધી ઠીંગ સદા સહુ માય ડીઅર સુખથી ઉચરો,
 શ્રી પંચમ જ્યોર્જ મહારાજ સાહેબનો જગદીશ્વર જયકાર કરો. ૩

અંગ્રેજી શબ્દોના શબ્દાર્થ:—

ઓ-અરે; માય-મહારા; મેસીઅસ-તેજસ્વી; ગોડ-ધર્મિય;
 પ્લીઝ-મહેરબાની કરીને; ઠીંગ-રાજ; લોગ-લાંબી સુદત; લાઈફ-
 જિંદગી; એન્ડ-અને; હેપીનેસ-સુખ; ધી ગવર્નમેન્ટ-રાજ્યસત્તા,
 હેપી-સુખી; કવાઇટ-તદન; રાઇટ-ખરું; સેવ-બચાવો; ડીઅર-બહાલા.

૫

બહુ જીવો પાંચમા જ્યોર્જ હિંદના, કીર્તિ એની જગ સધળામાં જામળે;
 રૈયતને પાળી જય વર્તાવળે, શાન્તિનાં સુખ સર્વ પ્રજાજન પામળે. બહુ.૧
 ચાદો ને સુરજ આચમતા નથી, એવો એના રાજતણો વિસ્તાર જો;
 ધરતી ને દરીએ દળ એનાં વડાં, બહુ ખેટામાં ફરતી એની આણુ જો. બહુ.૨
 રાજને રાણાનો રક્ષક વડો, રાંક પ્રજાનો રૂડો એ રખવાળ જો;
 અંતરનો ઉમળકો સર્વને ધણો, માટે આપો જ્યોર્જને આશિષ જો. બહુ.૩
 અહીં સૌનો ઉદય થજો, એના વડે, વૈભવ એને અદકો આપો ઇશિ જો;
 કુશળતા હજો પુત્ર પરિવારમાં, પ્રસરે એનો જગમાં પ્રોઈ પ્રતાપ જો. બહુ.૪
 (આખી) પ્રભુ પાસે સૌ માગીએ, કરી પ્રાર્થના આજ;
 કરજોડી બાળા કહે, રહેા અચળ આ રાજ. (અળેહ)

સવૈયા.

અરથો! અનુપ પ્રસંગ હર્ષનો કીધી પુરણ પ્રભુએ મ્હેર;
 પ્રીતે પધારો સજન સહોદર, આનંદ આજે ઘેરઘેર.
 શાન્તિ પરમ પ્રસારી જમમાં, સહાયક થઈ શ્રી સરજનહાર;
 વિજયશ્રીએ વરતાવ્યો વિશ્વે મિત્રરાજ્યનો જયજયકાર. ૧

બાળ્યું જલમજ્જેર, જર્મની, જેણે જમાવ્યો જમમાં ત્રાસ;
 મિત્ર રાજ્યના ચક્ષુ પ્રહારે, આખર આપે બન્યું હતાશ,
 સરત સુબેહ સ્વીકારી કરી સહી સખળ શત્રુએ થઈ લાચાર
 વિજયશ્રીએ વરતાવ્યો વિશ્વે મિત્રરાજ્યનો જયજયકાર. ૨

નષ્ટ થયા પરિતાપ સૃષ્ટિના, એ ઉત્સવ કારણ દીન આજ
 રહો ચીરંજીવી જયોર્જ મહારાજ અમર તપો શુભ ક્ષીટન રાજ.
 શાંતિ શાંતિ વૈભવ આજાદી વિધ વિધ પામે હિંદુસ્તાન,
 છેલ્લે લળી લળી બાળક ધ્રુવે, ગાતાં વાતાં હરિ ગુણગાન. ૩

૬ નીતિ.

૧ ભક્તિ અને સેવા.

૧ ગુરુ સ્તુતિ.

(૧ થી ૩ ઉચ્ચ કોટીના શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ માટે છે.)

ગુરુ—મહાત્મા શ્રી તેલંગ સ્વામીશ્રીએ તેમના પ્રિય શિષ્ય ઉમાચરણ મુખોપાધ્યાયને ગુરુ એ સંબંધમાં કેટલોક બોધક ઉપ-
 દેશ કહી સંભળાવેલો તે ઉપરથી.—ગુરુ કેને કહેવો અને તેની આ-
 વસ્થકતા શી છે ? ગુરુ એ શબ્દનો અર્થ ગ-અતિદાતા ૨-સિદ્ધિ-
 દાતા ઉ-સર્વનો કર્તા. તેથી ધ્યેયરને જ માત્ર ગુરુ કહી શકાય. તે

સિવાય જીવાત્માની ગતિ-મુક્તિ નથી. જે બ્રહ્મા ગતિ અને મુક્તિનો માર્ગ દર્શાવી આપે તેને ગુરુ કહી શકાય. તેટલા માટે જ ઈશ્વર અને ગુરુમાં ભેદ નથી. વળી એવા પ્રકારના મહાત્મા પુરુષ, ત્યાગી સંત અને સદ્ગુરુ દેવને સંયુક્ત-સાકાર-ઈશ્વર જ કહી શકાય.

કોઈક એવો અર્થ કરે છે કે-ગુ-અધિકાર રૂ-નિવારક. અર્થાત્ જે મહાપુરુષ શિષ્યના અજ્ઞાનરૂપી અન્ધકારને દૂર કરે તેને ગુરુ કહી શકાય. જ હુઆરેથી મહાપાપ, હ હુઆરેથી આ જન્મનાં પાપ, અને રૂ હુઆરેથી પૂર્વજન્મનાં પાપ નષ્ટ પામે છે. “ગુરુ” એ પિતા માતા અને એક માત્ર ગતિ મતિ છે. ગુરુ એજ શિષ્યને ભવરોગ નાટક-ઉદ્ધારક બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. માટે ગુરુને પ્રણામ કરવાના મન્ત્રો તેના અર્થ સાથે બરાબર સમજી જાણવા-પાડે કરવા જોઈએ, ભક્તિભાવપૂર્વક ગુરુ પ્રણામ કરવાથી સુદૃઢ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨

બ્રહ્માનંદં પરમસુખદં કેવલં જ્ઞાનમૂર્તિમ્ ।

દ્વંદ્વાતીતં ગગન સદૃશં તત્ત્વમસ્યાદિ લક્ષ્યમ્ ॥

एकं नित्यं विमलमचलं सर्वधी साक्षीभूतम् ।

भावातीतं त्रिगुण रहितं सद्गुरुं तं नमामि ॥ ૧ ॥

અર્થ:-બ્રહ્મ આનંદસ્વરૂપ, અત્યંત સુખને આપનારા, કેવળ જ્ઞાનની મૂર્તિરૂપ, સુખ હુઆ; હર્ષ શોક વગેરે દ્વંદ્વથી મુક્ત, આકાશના જેવા વિશુદ્ધ, તત્ત્વમસિ વગેરે મહાવાક્યોના ચિત્-નથી લક્ષ્યમાં આવે તેવા (ઓળખાતા), એક, નિત્ય, નિર્મળ, સ્થિર, બુદ્ધિના સાક્ષીભૂત, કોઈ પણ પ્રકારના ભાવથી રાહત, સત્ત્વ, રજસ, તમ એ ગુણોથી રહિત, એવા ઈશ્વર કે ઈશ્વર રૂપ સદ્ગુરુને હું નમસ્કાર કરું છું.

૩

ગુરુ બ્રહ્મા ગુરુ વિષ્ણુઃ ગુરુદેવો મહેશ્વરઃ ।

ગુરુ રેવ પરમબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥ ૧ ॥

અલ્પાન્ડ મળ્ડલાકારમ્ વ્યાપ્તમ્ યેન ચરાચરમ્ ।

તત્પદમ્ દર્શિતમ્ યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥ ૨ ॥

અજ્ઞાન તિમિરાન્ધસ્ય જ્ઞાનાંજન શલાકયા ।

ચક્ષુરુ ન્મીલિતમ્ યેન તસ્મૈ શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—(૧) “ ગુરુ એજ બ્રહ્મા, ગુરુ એજ વિષ્ણુ, ગુરુ એજ દેવાધિ દેવ મહેશ્વર અને ગુરુ એજ પરમબ્રહ્મ છે. તેજ ગુરુને હું નમસ્કાર કરું છું. ”

(૨) “ સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડ જેનો આકાર છે, જે ચરાચર જગતમાં વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા છે, જે (શિષ્યને) બ્રહ્મપદનાં દર્શન કરાવે છે તેજ ગુરુને હું નમસ્કાર કરું છું. ”

(૩) “ અજ્ઞાનરૂપી અન્ધકારમાંથી, અન્ધજન (શિષ્ય) નાં ચક્ષુ, જ્ઞાનરૂપી અંજનશલાકાદ્વારા ઉઘાડી નાંખે છે (તેને ધ્વિર દર્શન કરવા સમર્થ બનાવે છે) તે જ ગુરુને હું નમસ્કાર કરું છું. ”

૨ માતૃ-પિતૃભક્તિ.

૧ બાલાગે બહાલી !

બા લાગે બહાલી, મને તો બા લાગે બહાલી !

બહાલામાં બહાલી, મને તો બા લાગે બહાલી !

હોચોળી ગીત મીઠાં ગાતી, દૂધ મીઠું પાતી. મને તો

માથું તે સધળું દેતી, બચીઓ બહુ ક્ષેતી. મને તો

હસું રસું તો રાજ થાતી, રડું તો મુંઝાતી. મને તો

વાંક બધાએ માફ કરીને મારા ગુણુ ગાતી. મને તો

દેવચંદ્ર રામજી.

૨ માનો સર્વાત્કૃષ્ટ પ્રેમ.

મંદાકાન્તા.

સૌથી મોટો નજર સર્મોપે પ્રેમનો પહાડ કહ્યો,
ઉંચાં નીચાં શિખર ગિરિને છે ધણાં એમ કહ્યો;
સૌથી ઉંચું ઝગહળ થતું શૂંગ માસ્નેહનું છે,
નિસ્વાર્થી વાઃ ! જનનો પ્રીતિમાં ભવ્યતા દિવ્યતા છે.

સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

૩ રોતા પુત્રને માતાનાં મનામણાં.

(બતાવે સખી કેન ગલી ગયો શ્યામ.....એ રાગ.)

આલુડા તારી નેને ઝરે શીદ નીર

નેને ઝરે શીદ નીર, આલુડા તારી નેને ઝરે શીદ નીર. એ રેક. ૧

રૂદન તારૂં લાગે અકારૂં રે, આપુ તને શી છે પીડ. આલુડા. ૨

રો ના રસીલા, રો ના રસીલા રે, આહ ખવાડું બે વીર. આલુડા. ૩

ધં ધં ધુધરી લે લે બબલું રે. છાનો રહે ધરી ધીર. આલુડા. ૪

જો જો રૂપાળું વાના વમાડું રે, ચાપું સુંવાળું શરીર. આલુડા. ૫

જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૪ શ્રવણ.

(ઝોખાહરણની ઢાળ.)

ગંગા તીરે સુંદર ગામ, રહેતા આહલ્ય ધર્મનાં ધામ;

સત્ય શીલ દયા ને દાન, નીતિ ભક્તિમાં પૂર્ણ તમામ.

શ્રવણ નામે તેમાં એક, માતપિતા છે બુદ્ધાં છેક;

દીર્ઘાં ગાત્ર ને અંગ અપંગ, બંને આખે બંને અંધ.

શ્રવણ માતપિતાનો ભક્ત, રહેતો સેવામાં સર્વથા રક્ત;

જોત્યા પહેલાં ઉપાડે બોલ, તોલ પ્રભુ સમ ગણતો અમોલ.

ધન કાંઈ નહોતું પુત્રની પાસ, પણ હરમાં તીરથની આશ;
 ઇચ્છા પુત્રે તેઓ તણી જણી, કરવું કેમ સરે નહીં કાંઈ.
 પાણી લાવતો કાવડ કરી, ચુકિત એક તે પરથી જડી;
 કરી કાવડ એક મજબૂત, બંને પાસે તે પૂરી સાબૂત.
 એકે મા અને બીજે બાપ, બંને પાસે બેસાર્યાં આપ;
 માને બાપના કોડ જ પૂરવા, થયો તત્પર નીકળ્યો ફરવા.
 ઇચ્છા માબાપની પૂરી કીધી, પિતૃભક્તમાં પહેલ જ લીધી;
 થયું જણીતું શ્રવણ નામ, હોજો એવા પુત્રો ઠામ ઠામ. (મળેલું.)

ધામ-પાત્રાની જગા. શીલ-સારી ચાલ. ગાત્ર-શરીર. રક્ત-નિ-
 મન, ગુંથાએલો. અમોલ-જેનું મૂલ ન થઈ શકે તે. હર-મન, હૃદય.
 પિતૃભક્ત-વડીલની સેવામાં ચુસ્ત.

૩ બંધુ પ્રેમ.

૧ નાનાભાઈ ઉપરનો નેહ.

(બાલમ બેગે આજે રે...મારો જોમન બીલો જય...બાલમ એ રાગ)
 બહાલું બહાલું લાગે રે (૨) નાનું કોમળ આતનું તન.....બહાલું બહાલું
 લાગે રે ... એ ટેક.) ૧

(સાખી) કાલું કાલું બેલતું નાણુક, સુંદર નાનું મુખ;

ઝીણી ઝીણી દંતુડી ન્યાળી જોતાં ચાતું સુખ... બહાલું બહાલું. ૨

કોમળ શીરે શોભતા કાળા, ઝીણા ઝીણા વાળ;

વાયુથી હડી હડીને ચોરે, વદન વિષે રસાળ... બહાલું બહાલું. ૩

ધીરે ધીરે ચાલતાં ચાલતાં, પડતો ખડતો જય;

ઝૂલામાં ઝૂલાવતાં જો જો, મોંએથી મલકાય... બહાલું બહાલું ૪

ઝમલું ઝીણું પહેરીને કેવો, કરે કરોડો જેલ;

લાડકડા મુજ આતને હું તો, રોજ બેસાવું જેલ...બહાલું બહાલું. ૫

જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૪ વિદ્યા-જ્ઞાન-ધન.

(નીચેના ૩ શ્લોકો ઉચ્ચ કેટલીના શિષ્ય-શિક્ષકો માટે.)

૧

વિદ્યા નામ નરસ્ય રૂપમધિકં પ્રચ્છન્ન ગુપ્તં ધનં ।
વિદ્યા ભોગકરી યશસ્ સુખકરી વિદ્યા ગુરુણાં ગુરુઃ ॥
વિદ્યા બન્ધુજનો વિદેશગમને વિદ્યા પરા દેવતા ।
વિદ્યા રાજસુ પૂજિતા નહિ ધનં વિદ્યા વિહીન પશુ : ॥

વિદ્યા એ માણસનું સુંદર રૂપ છે, તે ધણું જ છાતું ધન છે, અને વિદ્યા વૈભવ, કીર્તિ અને સુખ આપે છે, એ ગુરુઓની પણ ગુરુ છે. પરદેશમાં તે બન્ધુજનની ગરજ સારે છે અને તે મોટી દેવી છે. રાજાઓમાં પણ વિદ્યા પૂજાય છે, ધન પૂજાતું નથી. વિદ્યા વિનાનો માણસ પશુ તુલ્ય છે.

૨

ન ચૌર ચૌર્યં ન ચ રાજ ગ્રાહ્યં ન भ्रातृभाच्यं न च भारकारी
व्ययेकृते वर्द्धत एव नित्यं विद्याधनं सर्व धनं प्रधानम् ॥

અર્થ—વિદ્યા ધન એવું છે કે તેને ચોર ચોરી શકતો નથી, રાજાથી તે લઈ શકાતું નથી, ભાઈઓનો તેમાં ભાગ પડતો નથી, અને તે અર્થ કરતાં (બીજાને શીખવતાં) પણ વધતું જાય છે એવું વિદ્યારૂપી ધન બધાં ધનોમાં શ્રેષ્ઠ છે.

૩

विद्या ददाति विनयम् विनयाच्चाति पात्रताम् ॥
पात्रत्वात् धनमामोति धनाद्धर्मस्ततः सुखम् ॥१॥

અર્થ—વિદ્યાર્થી વિનય આવે છે, વિનયથી લાયકી આવે છે, લાયકીથી ધન મળે છે. ધનથી ધર્મ સધાય છે અને છેલ્લે પરિણામે સુખ મળે છે.

૪ વિદ્યાની ઉપાસના કરવા વિષે.

બિભાસ.

(જગોને જીવન મહારા. એ રાગ.)

સેવો રે સેવો રે શાશ્વત, સરસ્વતી સેવો;
 શીતળ સુખદ એવો, મીઠો કાઈ ન મેવો. સેવો રે સેવો રે. ૧
 વિદ્યાનો ખજાનો મોટો, જગમાં ન એનો જોટો;
 ખરચે ન ખોટો પ્યારા, એ તે લાભ કેવો ? સેવો રે. ૨
 લૂટારા લૂટે ના તેને, ઠગારા ઠગે ના જેને;
 ધૂતારા ન ધૂતે પ્યારા, એનો લાભ લેવો. સેવો રે. ૩
 ભાઈ નહિ ભાગ માગે, ભાર લગારે ન લાગે;
 તસુએ ખસે ના આઘો, જોવા જોગ કેવો ? સેવો રે. ૪
 સમજી સમજી બહાવા, બાળો અને બેનો બાળા;
 રસીલા રૂપાળી શાળા, સ્નેહ ધરી સેવો. સેવો રે. ૫

જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૫

વિદ્યાહીન નર પશુ, જગતમાં વિદ્યાહીન નર પશુ;
 ખચ્ચે ન ખુટે, ચોર ન લૂટે, અખુટ વિદ્યા વસુ. જગતમાં.
 કીર્તિદાતા છે ગુરુ-ત્રાતા, તેથી જ સુખીઆ થશું. જગતમાં.
 વિદ્યાતાં સન્માન સમિપે, પૈસાનું નહિ ગળું. જગતમાં.
 પૈસો ચંચળ, વિદ્યા અવિચળ, વિદ્યામાં મન ઇસ્થું. જગતમાં.

કેશવ હ. શેઠ.

થયા છો રે તમે વયમાં બરાબર, વિદ્યાને ભણ્યો;
 જોના સેવનથી, આ અવનીમાં, રંકે થયા બહુ રાગ
 સુખ આપે, દુઃખ કાપે સ્થિર સ્થાપે, એમ ઘડી ઘડી,
 પ્રતિદિન, દિનદિન, કળા બઢતી કરજો. થયા છો રે. ૧
 નિત્ય ગુરુ સમીપે રહીને, સમજી શેવો પાઠ;
 શુદ્ધવસ્ત્રો, વૈયાકરણો, કાવ્યચરણો, અંકગણિત નિત્ય ભણી ગણી,
 બની કણી, ભાષા ચિત્ત ધરજો. થયા છો રે. ૨
 વિદ્યાવિલાસી બની, પ્રીતિ વધારી, વિદ્યા ગ્રહણ કરજો;
 પિતૃમાતા, નિર્ભય દાતા, નિજ બાતા, છે આ જગના દેવ,
 કરી સેવ, ભવસાગરને તરજો. થયા છો રે. ૩

૭ ગાયન.

ચાહો જો તમે નરેશ દેશને, કરવા આબાદાન, (૨)
 પ્રથમ પગથીયું હાથ કરી લ્યો, ઘો માતાને જ્ઞાન. ચાહો
 હોય જો માતાઓ ગુણવાન,
 ઉછેરે રૂઢી રીતે સન્તાન;
 દરોવી જ્ઞાન-સુધારસ પાન.... દેશને
 કેળવણી વિણ નિલમને, માણેક પથર કહેવાય;
 કેળવણીથી ત્રિપ હળાહળ, પણ અમૃત થઈ જાય.
 નથી જ્યાં સુધી સુશિક્ષિત નાર,
 કહાવે અર્ધદગ્ધ સંસાર;
 અર્થ તે વિના પ્રયત્ન હજાર. દેશને
 મહાસતી અનસુયા નાટક, મૃગજી આશારામ ઓઝા.

૮ વિદ્યા.

રક્ષા કરે જનુની જેમ સહુ જનોની,
હિતે નિયુક્ત રહે, તાતનાં જેમ નિત્યે;
કાન્તાનાં જેમ હરતી બય-ખેદને એ,
વિદ્યા અરે ! મનુષ્ય કાજ નહિ શું સાધે ? ૧

કીર્તિ સહુ જગતમાં જનની પ્રસારી,
સાથે જ રે' વિપતમાં નહિ જાય ચાલી;
વિદેશમાં પરમ મિત્ર થઈ રહે એ : વિદ્યા અરે ! ૨

ખર્ચે નહિ ખુટી જતું ધન દિવ્ય એ છે,
“પંડિતને જગતમાં સહુકો પૂજે છે !”
એ ગુપ્ત દ્રવ્ય યજ્ઞને સુખ બે દિએ છે; વિદ્યા અરે ! ૩

વાણી મહી વિમલતા વિદ્યા જ લાવે,
વિવેકને વિનય બે ગુણને ખિલાવે;
ચારિત્ર્યવાન કરતી એ સહુ જનોને,
વિદ્યા વિદ્યોત્તમઃ પશુઃ જગમાં ગણાયે ! ૪

દુર્લભમાર્ગ નાગરજી નાપક, શિક્ષક, તા. સ્કૂલ ચોરવાડ.

(ગુ. શા. પત્ર સને ૧૯૨૩ પૃષ્ઠ ૨૯૨)

૯ કન્યાશાળામાં ભણવા મૂકવાને બાળાની ઉત્સુકતા.

(મને ભૂલી ગયો છે મારો છેલ્લો રે એ રાગ.)

મને હોંસે નિશાળે મૂક્યને રે

લાગી લાગી છે ભણવામાં પ્રીત મારી માત.....મને. ૧

નાની નાની રૂપાળી મારી ગોઠણો રે;

દાડી દાડી શાળાએ દોડી જાય મારી માત.....મને. ૨

હીલાં પીળાં પતાકડાં ત્યાં પાથરે રે,
 રંગ રંગના લખોટાની હાર મારી માત.....મને. ૩
 રૂઠાં નવાં નવાં ગીત રોજ ગાય ત્યાં રે,
 મીઠે મીઠે અવાજે ઘણી ખેન...મારી માત.....મને. ૪
 માતા મધુરું મધુરું વાળું વાગતું રે,
 મને સાંભળવા ચાય ઘણા કોઠ મારી માત.....મને. ૫
 માફે મનકું લોભાણું નિશાળમાં રે,
 મને ભણવા જવા દે લાગું પાય મારી માત.....મને. ૬
 જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૧૦ ધન વિષે.

(“ નહીં ચીજ કોઈ ગળી ” એ રાગ.)

વસુ વિના નર પશુ, જગતમાં વસુ વિના નર પશુ;
 દામ સિવાયે દેશ વિદેશે, કામ અને ના કશું. જગતમાં.
 જન્મી જમમાં, જીવન જીવી હશે કને જો વસુ,
 નોકર ચાકર ગાડી વાડી લાડીવાળા થશું. જગતમાં.
 મર્થ વિના કો ભાવ ન પૂછે, અર્થ સરે ના તસુ;
 રાજ સમાજે, વાટે ઘાટે પૈસાને પૂછશું—અરે ભાઈ
 પૈસાને પૂજશું. જગતમાં.
 (કેશવ હ. શેઠ.)

૫ જીવનના આદર્શો, કર્તવ્ય અને બોધ.

૧ જીવનના આદર્શો.

મોટું ઉદર રાખી ભલા આ, અવની માંહી ચાલજે;
 દુઃખીયા તણાં દરોં બુઝાવું, જત એવું પાળજે.

કુડાં અહંભાવો વસે, ઉડાં હૃદયના સ્થાનમાં;
 તેને પ્રતિજ્ઞા લેઈને, તું બહાર ખેંચી કાઢજે.
 સાધુજનોની સંગતિમાં, સુખ મોટું માનજે;
 શ્રુતના પુરુષ જે ઓલીયા, તું તેમનો કર ઝાલજે.
 વીરનું ભૂષણ સાચી ક્ષમા, તેને તું ઉરમાં સ્થાપજે;
 રેલાવી બ્રાતૃભાવ જગમાં, સંપ દેશની ધારજે.
 નદી નાવને સયોમ જેવો, તેમ સંસારે રહી;
 પરમાર્થ જીવન આદરી, આવ્યાં દુઃખો લેજે સહી.

તત્ત્વચિંતક.

૨ સાયના સિપાઈ.

અમે સાયના સિપાઈ,

અમે સાયના સિપાઈ;

સાય અમારી તરવારો ને,

સાયની બાંધી સવાઈ.

અમે સાયના૦

સાય અમારા લડવૈયા,

તે લડશે સાય લડાઈ.

અમે સાયના૦

મુણે! અમારાં બ્યૂમલ વાગે,

સાયની હાક જવાઈ.

અમે સાયના૦

જુઓ! અમારી ધન ફરફરે,

સાયની લહેરો વાઈ.

અમે સાયના૦

જામે સાયનું લશ્કર સધળે,

આવો તમે ભાઈ;

અમે સાયના૦

કવિ ન્હાનાલાલ.

સવાઈ-સવસ્થાપણું, વિશેષતા. હાક-આજુ. જવાઈ-ફેલાઈ.

૩ સાચ.

ગઝલ-લેરવી.

અમે તો હિંદનાં બાળો, સદાએ સાચું બોલીશું;
 લઈને સાચની કુંચી, સુખોનાં બાર બોલીશું;
 ભલેને મૃત્યુ આવે તો, ન સાચો માર્ગ છોડીશું;
 હથોડી સાચની લઈને, દુઃખોની બેડી તોડીશું. ૧
 થશે જય સાચનો નક્કી, અમે તો એ જ માનીશું;
 કરી કાર્યો સહુ સાચાં, કદર તેની જ ભણીશું;
 કરી શું સાચના સોદા, નહીં બીજું જ તોળીશું;
 અમે તો સાચના સંગી, સદાએ સાચું બોલીશું. ૨
 અમારો સાચનો ધર્મ, હમેશાં એ જ પાળીશું,
 જઈશું સાચને પથે, બીજને ત્યાં જ વાળીશું;
 લઈ પ્રત સાચનું તેમાં, અમે કો દી ન બૂલીશું.
 બનીને સાચના સાધુ, સદાએ સાચું બોલીશું. ૩
 ન આવે સાચને આંચ, અમે ધૂન તો લગાવીશું,
 અમારૂં લક્ષ્ય સાધીને, કરી ધાર્યું બતાવીશું;
 મદદ પ્રભુની જ માગીશું, ન બીજી રહાય બોળીશું;
 અમે તો હિંદનાં બાળો, સદાએ સાચું બોલીશું. ૪
 લક્ષ્ય-મેળવવાની ચીજ

સત્યં વદ; સત્યમેવ જયતે; સત્યાન્નાસ્તિ પરોધર્મઃ ।
 સત્યાન્ન પ્રમદિતવ્યમ્ । એ શાસ્ત્ર વચનોનો ભાર્તાર્થ બાળકોનાં
 મનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન આ ગઝલમાં છે.

સત્યેન્દ્ર ભીમરાવ દીવેડીયા.

૪ સાચાં બાળક.

(સવૈયા એક ત્રીસા.)

સાચાં બાળક અમે બધાં એ, સાચ તણે સજીએ શયુગાર;
વદીએ સાચું, કહીએ સાચું, કોથી નહિ ડરનાર,
સાચ અમારું બખતર કરીએ, સાચ જ જખરું અમ હથિયાર;
સાચ તણી તો લડાઈ લડવા, બનીએ સૌ શૂરા સરદાર.
સાચ થકી રંગાયા સઘળા, સાચ મહિં સઘળા મસ્તાન;
સાચ વિનાના બાળકને તો ગણીએ સૌ સાચા હેવાન.
સાચ પ્રભુને સદાય વહાલું, સાચે રાચે માને બાપ;
સાચાં બાળક બની બધાંએ, સાચ-પૂનરી બનીયું આપ.

હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંબરીઆ.

હેવાન-પશુ. સાચપૂનરી-સાચને વખાણનાર—ચહાનાર.

૫ સંપ.

કુસંપ પરહરો, સુસંપ આદરો,
મમત્વને મૂકી, તમે ફરજ અદા કરો.
કપ્યાં ને દેખાદિ કેરું, સજ્જડ કાઢો મૂળ;
એકમેકને મદદ કરી, મનમાં ચળે મગર. કુસંપ પરહરો. ૧
જીજીઓ ઝાડ પરમારથ કારણ, જાતે વેઠે દુઃખ;
ટાઢ તાપ આદિક વેઠીને, જાતને દેએ સુખ, કુસંપ પરહરો. ૨
એ આકાશી સૂર્ય મહત, ને અમણિત તારા ચંદ્ર;
ખમળે કે ખખડે નહિ કદીએ, કેવો દીસે સંપ, કુસંપ પરહરો. ૩
ગિરિજાશંકર કરે શ્યામશંકર ભાઈ (તાલુકા માસ્તર પચ્છેમામ)

૬ વિનય એ મહામંત્રનો મહિમા.

રાગ ધનાશ્રી—ગઝલ

વિનયથી વિશ્વ બધું વશ થાય (૨)	ટક.
વૈરી સધળા વહાલ ધરાવે, ગુણુ-કર થઈ ગાય.	વિનય૦ ૧
મોહની મંત્ર અવર નહિ એથી, આ દુનિયાની માંલ.	વિનય૦ ૨
ધર્મતર્ણુ આ મૂળ મનોહર, જ્ઞાનનું બીજ ગણાય.	વિનય૦ ૩
એજ રસાયણે અંતર ફેરા, સર્વે દોષ સમાય.	વિનય૦ ૫
સંત શિષ્ય સુખ સધળાં એમાં, સ્વરૂપ કદિ સમજાય.	વિનય૦ ૫
(સુબોધ સંગીત માળા ભા. ૩)	

૭ વિનયાધીનના.

મિશ્રરાગ-તાલ દાદરા.

હા, વિનય ધરો, નમન કરો, અધીન રહો,	
નિમ ગુરુજનમાં.	ટક.
વિવેક થકી વહાલ વધે ને, મળે મધુરાં માન;	
જીવન, જોમ અને જશ જામે, વિરલ વધે જ્ઞાન.	હા, વિનય૦
વડીલ જામે વેદ વિભુના, વાણી ધ્વજિરની આણ;	
ગુરુ સોટીમાં અંશ પ્રભુના, હુકમ-શાસન જાણ.	હા, વિનય૦
(ગુ૦ શા૦ પત્ર)	

૮ વચન પાળવું.

આશાવરી.

પાળવું વચન પૂર્ણ ધરી ધ્યાર.

વચન પૂર્ણ ધરી ધ્યાર પાળવું, શિશિલ થવું ન લગાર:-પાળવું
નાશ થાય વૈભવ લક્ષ્મીનો, નવ કરશે દરકાર;
અડગ ટેક ધરીને નવ તજશે. નીતિપંથ સુખકાર,
પામશે અચળ કીર્તિ-મંડાર:-વચન પૂર્ણ૦

સહન કરો મનમાં દુઃખ કપરાં, કરો પ્રાણ કુર્યાન,
દંડ નિશ્ચય કરવો હૃદયે, અનુકૂળ થશે કીરતાર,

બોલશે રિપુ પણ્ય જય જયકાર:—વચન પૂર્ણ
વચન તણા પાલનથી ચાલે, જગના સૌ વ્યવહાર,
વચન બ્રહ્મ થાયે સધળા તો, અસ્તવ્યસ્ત વ્યવહાર,

ચાય જનમંડળ હાલહવાલ:—વચન પૂર્ણ
(ગુ. શા. પત્ર.) રા. સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

૯ પ્રયત્ન.

(રાગ કાશી.)

- હાય જોડી ના બેસો, રે બાઈ, હાય જોડી ના બેસો !
કરવું હારને હાય ખરું, પણ સાથ શું અમ નહિ લેશો ?
હાય જોડીને બેસી જ રહેતાં, ખાશો જગતની ડેશો:
રે બાઈ, હાય જોડી ના બેસો ! ૧
- મેઘ વરસશે ખૂશળધારે, તે શું જોઈ જ રહેશો ?
તન રંગડી જો ન બેતર ખેડો, તો પછી પાઠ દે એ શો ?
રે બાઈ, હાય જોડી ના બેસો ! ૨
- ફરશે ને હરશે તે ચરશે, ખાંધ્યો બૂખે મરે શો;
હરિ હરિ કરતાં આ હીનદશા કરી, એમાં શો અંદેશો ?
રે બાઈ, હાય જોડી ના બેસો ! ૩
- સૂતેલા પણ સિંહ તણે મુખ આવી ચિહ્ન પડે શો ?
દાળ ભરી તે ઠાર કરે તો જ ઠારી શકે બુખલેશો;
રે બાઈ, હાય જોડી ના બેસો ! ૪
- આ નથી, તે નથી, એમ કદી પણ કાપર ચર્ધ નવ કહેશો !
સાધનથી પણ સાધ્ય છે મ્હોટું; પાધરે યતન પ્રવેશો !
રે બાઈ, હાય જોડી ના બેસો ૫

યત્ને ચઢી બડી રેલ હડવશો. નહિ તો પડી સડી ઝહેશો !

વીર ! ઊઠો, પ્રભુ સાથે થશે, આ સાધવો દિવ્ય સદેશો !

રે બાઈ, હાથ બેડી ના બેસો ! ૬

રચનાર—અરદેશર ફરામજી ખખરદાર.

૧૦ પ્રયત્ન સેવન.

ભૈરવી—ગઝલ.

તું યત્ન કર, શરિ યત્ન કર, નિરાશ થાવું ના ધટે. ૧૦

નિરાશ થાવું ના ધટે, નિરાશ થાવું ના ધટે. ૧૦

સાહ-રાહ ભણતરના નથી, શુભ-બાગ જીવનના નથી,

વણુ જાત મહેનત તો નથી, સુખ લાભ કંઈ પૃથ્વીપટે. ૧૦

ઈશ સહાય આગસને નથી, આપ બળ વિના મદદે નથી,

પ્રભુ સહાય, સહાય પ્રયત્નથી, શરિ યત્ન કર, થાશે ફતેહ. ૧૦

(શુ. શા. ૫૩)

૧૧ જાતે કરીએ કામ.

જાતે કરિયે કામ,

તો બનિયે બળવંત તમામ;

જાતે કરિયે કામ,

તો ભોગવિયે સુખ તમામ;

જાતે કરિયે કામ,

તો દુઃખ ટાળિયે તમામ;

જાતે કરિયે કામ,

તો વહાલા થઈએ તમામ;

જાતે કરિયે કામ,

તો સૌને દઈએ આરામ. (સંલિત.)

૧૨ ફરજ.

(ચોપાઈ.)

ભાઈ નિશાળે જઈને ભણે, બાપા ખેતર દાણા લણે; ૧
 બેઠે નદીનું પાણી ભરે, રસોઈ સહુ માટે મા કરે. ૨
 પ્રભુએ સોંપ્યાં જે જે કામ, બળવતાં તે સહુએ આમ; ૩
 ભણી ગણી આગળ વધું તેમ, એ મુજ જીંદગીનું શુભ નેમ. ૪
 નેમ-હેતુ. કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરિભશંકર ભટ્ટ.

૧૩ નાનામાંથી મોટું.

(ચોપાઈ.)

નાની પળતો ચાપ કલાક,
 નાના ખીનો ઉપજે પાક;
 નાના શબ્દ રચે ઉપદેશ,
 નાનાં બાળ વસાવે દેશ.
 નાનામાંથી મોટું થાય,
 નાનું એ નાનું ન ગણાય.
 રચે-અનાવે. ઉપદેશ-શિખામણ, બોધ.

કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરિભશંકર ભટ્ટ.

૧૪ મારાં રોજનાં કામો.

ભુજંગી.

દે લોહોં નાડી મહોં ખૂબ માડું, મને કૂદવું લાગતું તેથી સાડું;
 ડી ત્યાં, ઘડી આંહિ દોડયા કરું છું, કરી દોસ્તી આ પક્ષી સાથે રડું છું.
 ડોં ચોપડી વાંચીને ગીત ગાઉં, ઘડોં નાચોં કૂદી પછી ભાગ ખાડું;
 'તા દિવસો એમ આનન્દ માંહે, બધાએ મને હેતથી ખૂબ ચાહે.

કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરિભશંકર ભટ્ટ.

૧૫ બીડું નહિ.

મા ! મા ! હું તે શાને બી'ઉં ? પ્રભુ છે પાસે, શાને બી'ઉં ?
 ધરમાં અંદર ને આખા જગે, પ્રભુ તો ઢેકઢેકાણે વસે;
 નહિ તે વિષુ કો ખાલી કામ; બી'એ પછી બાળક શું કામ !
 નહીં નહીં મા ! કદી હું બી'ઉં, પ્રભુ છે પાસે, શાને બી'ઉં ?
 હિંમતલાલ ગણેશજી અંબરીયા.

૧૬ ભાઈબિંધ કેવો કરવો.

ભુજંગી.

નિશાળે જઈને ભણે જે ધણું તો, કરો સંગ તેનો ખુશાથી બધાં તો;
 કહ્યું માસ્તરે જે બધું માનતો તે, ફરી સૌની સાથે હસી કૂદતો તે.
 બણીને બણાવે રમીને રમાડે, હસીને હસાવે, જમીને જમાડે;
 મળે મિત્ર એવો બધાને ગમે એ, પછી દુઃખ શાનું ? સુખેથી રહીએ.
 લીમડાપોળ—વડોદરા. અશોકકુમાર મગનલાલ કાંઠાવાળા.

૧૭ ચહુ ચલો જીતવા જંગ.

સહુ ચલો જીતવા જંગ, ખ્યુગલો વાગે;

યાહોમ કરીને પડો ફતેહ છે આગે.

૨૬.

કેટલાંક કર્મો ત્રિષે, ઢીલ નવ ચાલે,

શંકા ભય તો બહુ રોજ, હામને ખાળે.

હજી સમય નથી આવિયો, કહી દિન ગાળે,

જન પહાનું કરે નવ સરે, અર્થ કો દાળે;

ઝંપલાવવાથી સિદ્ધિ, જોઈ બળ લાગે—

યાહોમ.

સાહસે ક્યોં પરશુએ પુરો અર્જુનને,

તે પરશુરામ પરસિદ્ધ, રહ્યો નિજ વચને,

સાહસે ધનનિત ચર, હણ્યો લક્ષમણ,
 સાહસે વીર વિક્રમ, જગત સકુ જાણે;
 થઈ ગઈ જંગમાં મઈ હક્ક નિજ માગે— યાહોમ૦
 સાહસે કોલંબસ ગયો, નવી દુનિયામાં,
 સાહસે નેપોલ્યન બીડ્યો, યુરપ આખામાં;
 સાહસે હ્યુથર તે ગયો, પોપના સ્હામો,
 સાહસે સ્કોટે દેવું રે, વાળું જોતામાં,
 સાહસે સિંદર નામ, અમર સકુ જાગે— યાહોમ૦
 કવિ-નર્મદ.

૧૮ સારાં બાળકો.

૧. સારાં બાળકો કદી જૂઠું જોણે જ નહિ.
૨. સારાં બાળકો ગામમાં કે મહેલમાં, પોળમાં કે ફળી-
આમાં ગાળાગાળી કે લડાલડી કરે જ નહિ.
૩. સારાં બાળકો એક બીજને મદદ કરે.
૪. સારાં બાળકો હંમેશાં સ્વચ્છ કપડાં પહેરે.
૫. સારાં બાળકોના હાથ પગ હંપર મેલ હોય જ નહિ.
૬. સારાં બાળકો પૂછ્યા વગર પારકી ચીજ લે જ નહિ.
૭. સારાં બાળકો ઘરમાંથી પણ છાતી માતી કાંઈ પણ
વસ્તુ લે નહિ.
૮. સારાં બાળકો રસ્તામાં કોઈ ચીજ ખાય નહિ.
૯. સારાં છોકરાં એક બીજને ભાઈ કે બેન કહી માન
સાથે જોલાવે.
૧૦. મોટાં છોકરાં સારાં હોય તે નાનાં બાળકોની સંભાળ રાખે.

(બાલમિત્ર ઓગસ્ટ ૧૯૨૧)

૧૯ બાળકો માટે.

- વાંચી હસજો ખડ ખડ ખડ, કરતા ના ગડખડ સડખડ;
 દુહા કરે છે વઢ વઢ વઢ, કલેશી કરે છે રડ રડ રડ. ૧
- આંસુ પાડે દડ દડ દડ, મૂકે કરી બહુ ગડ ખડ;
 કોઠ કરે છે બડ બડ બડ, હોઠ હલાવે રડ રડ રડ. ૨
- બળતણ બળતું બડ બડ બડ, તણખા ઉડતા તડ તડ તડ;
 આધણ બોલે સડ સડ સડ, ચોખા તું ઝટ ચડ ચડ ચડ. ૩
- ગાડું બોલે ધડ ધડ ધડ, મેહુલો ગાજે ગડ ગડ ગડ;
 પાણી પડતું ધડ ધડ ધડ, દાંત ચાય છે કડ કડ કડ. ૪

સંપાદક-બાબુ.

૨૦.

સ્વાર્થને માટે આખા ગામને નુકસાન ન કરવા વિશે.

- પેટ બળે પણ ગામ ન બાળો, ઘર ટટો ન બહાર કઢાડો રે. પેટ૦ ૦
- ચોડા જણ તમને દુઃખ દે પણ, નથી દેતા કંઈ સરવે રે;
 સહુનું ભૂંડું કરવામાં તો, અન્યાયો બહુ થાએ રે. પેટ. ૧
- સહુનું ભૂંડું કરવામાં તો, લાભ ન તમને લેય રે;
 સૌની સાથે તમે પણ પડશો, જગ સંધૂ ધિક્ક કહેશે રે. પેટ૦ ૨
- ધીરે રહી સમજવેથી તો, ઉપરાણું જન લેએ રે;
 વેર તમારું રહેજ વળે પણ, ગામ બળે સહુ બગડે રે. પેટ૦ ૩
- જો ભૂમિએ જન્મ દઈને, પાણી મોટા કીધા રે;
 તે ભૂમિ તે ભાંડુંઓના, કરવા ભૂંડા હાલ રે;
 તેના જેવી કૃતમ્મતા કે, હિંસી ન બીજી ચાલ રે. પેટ૦ ૪
- બણી ગણીને જુગતી શેધી, રાત્રી જીતો જાવો રે;
 જો ન ફાવે બળો તમે પણ, માર્ગ ગામ ન બાળો રે. પેટ૦ ૫

૨૧

ઝાઝા નમળા લોકથી, કદી ન કરીએ વેર;
કીડી કાળા નાગનો, પ્રાણ જ લે આ પેર. ૧
કં ૬૦ ૬૦ ૬૦

૨૨ કોઈને હલકો ન ગણવો.

દાહરો.

પરમેશ્વરની છે પ્રજા, આ સવળો સંસાર;
એક કુટુંબી આપણે, એક પિતા પરિવાર. ૧
કાળા ગોરા કોય છે, ધનહીણા ધનવાન;
કહો ન હલકો કોયને, સવળા એક સમાન. ૨
પ્રજા-છોકરાં, પરિવાર-કુટુંબ. ધનહીણા-મરીજ. ધનવાન-પૈસાવાળા.
કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાજી.

૨૩. બાળ પ્રાર્થના-નીતિ.

હું પ્રભુ પ્યારા બાળક સધળાં તમને લાગે પાચે,
અમે પ્રીત થકી બણવા જાશું,
જઈ અમ ગુરુનાં દર્શન પાશું;
વચનામૃતના મેવા ખાશું.— હો પ્રભુ ૦
અમે અંદર અંદર નહીં લટીએ,
નહીં ગુહું મોલી છેતરીએ,
ચોરી ચાડી કદી નહીં કરીએ,— હો પ્રભુ ૦
અમે સાધન અમ સંભાળીશું,
ધોઈ કપડાં ચોક્ખાં પહેરીશું,
અમે સત્તવાન સાદા રહીશું;— હો પ્રભુ ૦
છૂટીને સીધા ધેર જઈશું,

ના રસ્તે કદી ઉભા રહીશું,
 શુરુ માત પિતા ધૃષ્ટિ માનીશું,— હો પ્રભુ
 વીસનગર; લેખક ભગવાનભાઈ નરસિંહભાઈ કવિ.
 (શુ. શા. પત્ર. ૧૪૨૨ જુન-જુલાઈ-૫૪. ૧૬૮)

૨૪ નીતિ.

(પુનઃચાંદની) એ રાગ.

- મિત્રો નીતિની શિખામણ સર્વે પાળજો રે,
 રૂડી રીતે હુશુણ કરોને મનથી દૂર,
 ચોરી ચાડી જુડી સાક્ષીથી મન ખાળજો રે—મિત્રો. ૨૬૦
 (સાખી) સત્ય વચન વદવું સદા, રાખી નિર્મળ મન,
 પૂરો પાપી હોય તે, બોલે જુડ વચન,
 પાપી પૂરા એવા જુડાતું મુખ ખાળજો રે— મિત્રો ૦૧
 (સાખી) ચોરીનો કરનાર તો, કદી ન પામે સુખ,
 પાછળથી પસ્તાય તે, દેખે જ્યારે દુઃખ,
 માટે પરવરતુ લેવાની બુદ્ધિ ટાળજો રે— મિત્રો ૦ ૨
 (સાખી) આઝા માત પિતા તણી, ને શુરુ કેરી જોહ;
 જે જન પાળે પ્રીતથી, લે સુખ જગમાં તેહ,
 માટે માત પિતાની આઝા શૌર ધરો ચાલજો રે— મિત્રો ૦ ૩
 (સાખી) દક્ષતર ચોખ્ખાં રાખવાં, રાખો ચોખ્ખું શરીર,
 નિત્ય હવા ચોખ્ખી જ લો, પીત્રો ચોખ્ખું નીર,
 કપડાં ચોખ્ખાં પહેરી ચોખ્ખું મુખે નિહાળજો રે—મિત્રો ૦ ૪
 (સાખી) આજસ સધળું છોડોને વિદ્યા ભણા વિશેષ
 એવી તો શિક્ષા વળી દે અમને હમેશ,
 એવા ઉત્તમ શુરુને નમન વહાલથી આપજો રે. મિત્રો ૦ ૫

૨૫ ત્રિવિધ-તપ.

જીવ માત્ર પ્રતિ રૂઢી દાઝ દીલમાં ધારો,
 નિર્દયતા તૃષ્ણા ક્રોધ સંહારો;
 તેથી જીવન અતિ સુખદ નિશ્ચય થાશે;
 શીત અનિલ શેરથી જેમ ચિત્ત ઉશ્વાસે.
 અનુદ્રેમ કર શાંત મધુર વિનયી વાણી,
 તૃપ્ત સંનિધિ સેવક વદે વદ તું તેમ જાણી;
 શરીરથી કરીશ કમ જે સ્વભાવે સદા,
 નિરપરાધ નિર્દોષ તે હોય સર્વદા.
 સદ્ગુણો પોષી જે દીઁએ સુખ સંપદા,
 ધ્રુજ વિશુદ્ધ અંતર પ્રેમ જેથી સહને ભાસે;
 જેમ સ્ફટિક અંતરે સૂત્ર શુદ્ધ આભાસે;—જીવ.

૨૬ પ્રેમ.

ગગને આજ પ્રેમની છલક છાઈરે, ગગને આજ-પ્રેમની—ટક.

પૃથિવી રહી છવાઈ, પરવતો રણા નાહી
 સત્યરાયરે ભરાઈ રે.ગગને૦

વાદને વિવાદ ગળ્યા, ઝેર વિખવાદ ટળ્યા;
 જુદા સહ ભોગા મળ્યા રે.ગગને૦

ધન્ય ભાગ્ય તેનાં જેણે, પ્રેમ પી નીહાળ્યો નેણે;
 સુખને શું કહેશે વેણે રે.ગગને૦

સાંભળશે કોણુ કહેશે, શા થકી વખાણી લેશે;
 ન કહે કહેવાઈ રહેશે રે.ગગને૦

પ્રેમ જે કહી ખતાવે, પ્રેમ જે કરી ખતાવે;
 મણિ જેને મન ભાવે રે.ગગને૦

(મળેલું).

૨૭ સમભાવ-દયાવૃત્તિ.

(બેલબચનાં નિરાધાર સ્ત્રી-બાળકોને મદદ કરવાના કૌનસર્ટ માટે.)

પીલુ છઠ્ઠા.

બ્રિટીશ રાજ્યના બન્ધુ જેવું બેલબચ
સારું સંસ્થાન.

શત્રુ-દવમાં આવી ફસાઈ, ગુમાવી દીધું—
તન મન ધાન—

નિરાધાર અન્ન પાન વિનાનાં
સ્ત્રી બાળક સૌ સુખી રહ્યાં ના—
કરજ માનવોની છે, દેવું દુઃખીઆને દીલ
ધારી દાન—

પુદા હંમેશાં રાજ રહેશે, આશિષ મળશે
અંતર માન—

મદદ કરવી દુઃખીયાં જનને;
ન મણવે! જાતિ ભેદ જનને—મદદ.
પરહિત કરવું તન મન ધનથી,
યથા શક્તિથી-બુદ્ધિ બળથી;
વશ મળશે વાણી-વચને—મદદ.

રચનાર:—ગોપાળજી કલ્યાણજી દેલવાડાકર.

૨૮ વચન પાળતાં વૈભવ-લક્ષ્મીનો ત્યાગ.

મેવાડનો રાણો પ્રતાપસિંહ.

હરિગીત.

મેવાડ છે મશહૂર જગમાં સર્વવંશી રાજવી,
પાળી પ્રતિગા પ્રેમથી, કન્યા યવનને નવ ધી.

જામિ પૂરે તુલ્ય પાથરી સતા ગણી પર્યંક ને,
છે ધન્ય લાખો વાર તે ચંદ્રવીર રેકી પ્રતાપને.

૨૯ હંસવૃત્તિ.

(સરદાર માલોજીરાવના સંબંધમાં શિવાજી મહારાજની હંસવૃત્તિ.)

શાહૂંલ વિકિઠિત.

પાણી ને પય મિશ્ર હંસ નિરખી તે દ્વંધ ચૂસી જશે,
બાકી જે જળપાત્રમાં પડી રહ્યું ચિન્તા ન તેની થશે;
એ રીતે અવગુણ ગુણ પરના જોઈ ગુણો પૂજશે,
નક્કી આ ગુણયુક્ત માનવતણું તો દિલકું દિવ્ય છે.

(ગુ. શા. પત્ર.) સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુકલ.

૩૦ કુસંપનાં માઠાં પરિણામ.

પૃથુરાજ ચૌહાણ.

ચૂલણા છંદ.

છે પૃથુરાજ ચૌહાણ ચૂડામણિ, ચક્રવર્તી મહા ચતુર થરો;
હિંદનો હાથી, સંભામનો સિંહ છે. મહારાજ અધિરાજ વીરો.
રાજ્ય અનભેર, દિલ્હી તણ્યાં મેળબ્યાં, મેળબ્યાં સર્વે રજપૂત રાણા;
સર્વે રાઠોડને રોળી નાંખ્યા રણે, કીર્તિનાં ગાય છે સર્વ માણ્યાં.
ક્ષત્રી વૂતાર, અલ્પહીલવાડી બધા, માનતા આણુ મહારાજ તારી;
વૂજ હાકે અરિ હામ હારી જતા, નાસતાં ભાગતાં ભોંય બારી.
મૂર્ખ મશિઆઈ જયચંદ એરે ભર્યો, વેર ખેડે ખિનાઈ ખિનાઈ;
ભાં ચડ્યો શાલુદિન હિંદને જીતવા જ્યાં કુસંપે લડે ભાઈ ભાઈ.
તોય સાખાશ્ય ગોવિંદ સરદારને, ઘોર યતુ હરાવી હઠાબ્યો;
તું પૃથુરાજ ! છો ધન્ય થાનેશ્વરે. સાત વેળા અરિ સાથ ફાળ્યો.

સંપ તૂટ્યા પછી હિંદ હારી ગયું, એ પૃથુરાજ! ખામી ન તારી;
હિંદના ભાગ્યની એહ ખામી મળું એ જ આ દેશની છે ખુવારી.

ચૌહાણ-રજપૂતોની એક જાત છે. ચૂડામણિ-ગ્રેહ, સૌથી ચઢિયાતો.
ચક્રવર્તી-જેની દરેક ઠેકાણે આણુ વર્તતી હોય તેવો. સંગ્રામ-લડાઈ.
અધિરાજ-મહાન રાજ. આણુ-હુકમ. ખુવારી-પાયમાલી, તુકસાન.
અરિ-દુસ્મન.

વિ ૦ ૫૮ આવસત્થી.

૩૧ ધિક્કાર.

હરીગીત.

સાચો નહિ જ્યાં પ્રેમ ત્યાં શું રાચવું કો' મન થકી:
વાણી નહિ જ્યાં વિમળ ત્યાં વિદ્યાસની શી છે વકી.
મંદુ હૃદય ને મન મલિન ત્યાં, મેળ આવે શી રીતે,
સંસાર વાર હજાર હા! ધિક્કાર છે ધિક્કાર છે.
સૌ સ્વાર્થ સાધે સામટો ત્યાં આપણું કહો શું વળે ?
મેટાઈમાં ને માનમાં સૌ માનવી મગર રહે.
ખોટો જ ખેલે ખેલ ત્યાં સાચા બિચારા શું કરે ?
સંસાર સાર હજાર હા! ધિક્કાર છે ધિક્કાર છે.

(બા. ૨. શાહ તરફથી મળેલું.)

૩૨ માંદગી.

(મંદાકાન્તા)

ધેરાયું તું, ગગન તન આ, ધેર ઘાડાં ધનેથી;
વિદુલ્લેખા, ધુજવી રહી'તી, ગર્જનાના બળેથી.
ખીડા પામ્યો, કુંયું કુંયું થઈ, ચંદ્ર છેલ્લે બચ્યો છે;
પાશે મીઠી, અમી કદી હવે, તે બાળકો તમોને—

(બા. ૨. શાહ)

૩૩ અભિલાષ.

(પીલુ-ગઝલ.)

ગરીબી હાલમાં હરદમ, મને સુખ સ્વર્ગનું ભાસે;
 નથી ધંધા અમીરીની, કપરીમાં હૃદય રાચે.
 જીવનમાં આશ ના રહેતી, ધરા કે ધામ ને ધનની;
 પ્રભુ જે પેટભર આપે, મુરાદો બર થશે મનની.
 ધરૂં ના હાથમાં ઝોળી, કપટથી દામ હરવાને;
 બીખું હું ભાવના રડી, સ્વભૂમિ ચર્ચુ ધરવાને.
 હજારો દાસ દાસીની, ગુલામીથી નથી ઠરવું;
 સજી સેવાતણી પાંખો, જગતમાં મુક્ત થઈશરવું.
 પૂજારી લક્ષ્મીનો થઈને, મળ દિલભર નથી કરવી;
 કરી અપરાધના હોંસે, સદાયે શારદા સ્મરવી.
 કરી કાળાં અને ઘોળાં, નથી “ મોટા ” કહેવાવું;
 વળી કર્તવ્યને પંથે, પ્રભુને આશરે જાવું.

૩૪

જ્યાં દિવ્ય ઝરણું નિર્મળું સંતોષનું રમતું રહે,
 સૌરભ ભર્યો સમભાવનો વાયુ મધુરો જ્યાં વહે;
 તીર પ્રાન્તમાં પુષ્પો મહીં શ્રદ્ધા સદા ફરતી શરે,
 એ રમ્ય હર પ્રદેશમાં આનંદ નૃત્ય ક્રીડા કરે.

૩૫ પ્રભુ ! બાલક બનાવી દે !

(ગઝલ.)

મીઠા બોલો વદી કાલા,
 કરી કંઈ ગેલને ચાળા;
 ગજવવા ગાન ગોપાલા ! મને બાલક બનાવી દે.

જગતમાં મસ્ત ફરવાને,
 નિખાલસ પ્રીત કરવાને;
 દુઃખીનાં દુઃખ હરવાને, પ્રભુ ખાલક બનાવી દે.
 અદસ્યે અગ્નિ રહેવાને,
 પડે જે શિર સહેવાને,
 નિહર ચર્ષ સત્ય કહેવાને, પ્રભુ ! ખાલક બનાવી દે.
 ભરેલી મતલબે દુનિયા,
 દિસે ના પ્રેમ કિરણો જ્યાં,
 બધું સમભાવથી જોવા, પ્રભુ ! ખાલક બનાવી દે.

૩૬ (દોહરા.)

લક્ષ્મીવંતને આંગણે, લાખો જન અથડાય;
 ખાયે ખત્તા તોય પણ, અંતર મહીં હરખાય.
 દીન જનોનાં દાર પર, સાદર ને સન્માન;
 દંભી તે સ્વીકારતાં, પામે મન અપમાન.
 વસુનો પ્રિય અલ્પજ પણ કીર્તિ ચિહ્નને અંકાય;
 યાની વંચિત લક્ષ્મીથી, હડહડ સધળે થાય,
 લખપતિ જે માંદો પડે, દુનિયા રડતી જાય;
 નિર્ધન મરણ પશ્ચારીએ, માળ સર્વની ખાય.
 વિના સ્નેહ યારી બલે, સ્વાર્થ દોરમાં પ્રોઈ;
 સખળ તણા સાથી બધાં, દુર્બળનો નહિ કોઈ.

પરંતુ સદ્મદદિથી નિરખતાં

નિર્ધન ને ધનવાન સૌ, એક પિતા પરિવાર;
 ભિન્ન દિસે ઘટ દેહ પણ, એક જ આત્મા વાર.

વસુનો પ્રિય-ધનવાન. કીર્તિ ચિહ્નને-માનપદ. આત્માવાર-પાણી.
 દૃઢચરણકાર (૩૩ થી ૩૬) રમણીક ર. મહેતા.

૩૭ બાળલગ્ન અને તેથી થતી હાનિ.

આઠ વર્ષની માંદા, સુત સુતા પરણાવે,
બાર વર્ષની માંદા, પ્રેમનો પાક પઢાવે;
ચાચ ત્રિયાને તેર, પુરુષને પંદર પૂરાં,
સીમંત ઉજવે ઘેર, વાગતાં વાઘ મધુરાં;— ૧
ચૌદે ચતુરા કરે, પ્રસવ સુત કે સુતાનો,
કેમ ન નિર્બળ હોય, પુત્ર નિર્બળ પિતાનો;
હાં તો હોય કુરૂપ, ખોડ ખાંપણનો બરીયો,
હાં તો ચાચ કપુત, દુર ગુણુ કેરો દરીઓ;— ૨

૬ વ બાળાઓ માટે નીતિ, બોધ, રાસ અને ગરબા.

૧ ગૃહિણીના ગુણ.

નિજ નાચને કરતી પ્રસન્ન, શુદ્ધ દીલથી સેવા કરે,
ગૃહ-કાર્યમાં કુચળ બની, નિશ્ચદિન આનંદ રહે;
ભાવિ પ્રભ ને બાલકો, ઉછેરતી વિદ્યા વડે,
સુખ દુઃખ સર્ખમાં માનીને, શોભાવતી સંસારને.
સુખે મધુરી વાણી છે, ના કંગેશ કેનાથી કરે,
નિજ પ્રાણુ જાતાં શ્રેષ્ઠ એવા શિયળનું રક્ષણ કરે;
સુંદરી એવી સર્વદા, સન્તોષથી સુખમાં રહે,
તે તારતી કુળ ઉભયને, દેવા સદા તેને સ્તવે.

સૌ. સરલા. એ. હસાર્ક.

૨ મન-મંદિરમાં પતિની મૂર્તિ.

(આલો સાહેલી ભુવનેશ્વરીનું.)

આવોને બેનો ! આવોને બેનો !

શ્રી હરિ સ્મરીને,

મનમંદિર નિમળ કરિયે'...એ...એ...એ,
 અંતર આસને, હૃદય ખીજાને,
 પતિની મૂર્તિ સુંદર ધરિયે'...એ.
 સ્નેહ સલિલથી સ્નાન કરાવી,
 બહાલ વસ્ત્ર પાવન ધરિયે',
 પ્રીત, રીતનાં પૂજન અર્ચન,
 ભાવ થાગ બોજન ભરિયે'
 તીર્થપાન પિયુષરણામૃત પી,
 સન્નિધિ આનંદમાં ઠરિયે'—આવોને.

શ્રીયુત મહારાણીશંકર અંબાશંકર શર્મા.

૩ પૂજન-ભાવ.

સંકેરી કેર સાળુની, પૂજનથાળ ગ્રહી કરે;
 સુંદરી સ્થિર દષ્ટિથી, પૂજનભાવ હર ભરે:-
 રૂડાં પૂજન પ્રભુનાં:

પૂજન પ્રભુનાં, જ રે જમતજૂનાં.

મારે પૂજન પ્રભુનાં—હાં રે પૂજન.

પૂજ્યા પાર્વતીએ પ્રીતે, ભૂતનાથ ભગવાન;

મેળવ્યું સતીએ સૃષ્ટિમાં, મનવાંચિત વરદાન;

એવાં પૂજન પ્રભુનાં—હાં રે પૂજન.

પૂજા રાધાએ કીધી, કીધા સ્વાધીન દૂહાન;

નવધા ભક્તિ લક્ષણે, યજ્ઞ્યાં જીવન કલ્યાણ;

એવાં પૂજન પ્રભુનાં—હાં રે પૂજન.

સીતાએ સ્નેહે પૂજ્યા, રઘુકુળ નંદન રામ;

પૂજ્ય થયાં પૃથ્વીપરે, સતી શિરોમણિ નામ;

એવાં પૂજન પ્રભુનાં—હાં રે પૂજન.

પૂજું પ્રાણુ બરી બરી, પ્રીતે પ્રાણુધાર,
સેવા-ભક્તિથી સજું, સ્વર્ગ સમે સંસારઃ
મીઠાં પૂજન પતિનાં

કરૂં પૂજન પતિનાં:—હાં રે પૂજન
નન્દન, બી, એ.

૪ કાન્તાનો રાસ.

(રાગ જરવા જિહ્વા તાલ હ્રીંચ.)

સખી ! રમીએ, રમીએ લો રાસ રંગમાં
હો ! મારી સાહેલી રે ! મારી સાહેલી રે
રમીએ રમીએ લો રાસ રંગમાં

કાન્તા:—

રંગમાંને અંગના ઉમંગમાં હો સખી ! રમીએ રમીએ લો રાસ રંગમાં
ભરી ભરતી હૈયાની ગહન ગંગમાં હો સખી ! રમીએ રમીએ લો રાસ રંગમાં

સહુ સાથે હો ! સહુ સાથે

પદ પાડી દરે દૂંદડી

ઉભય હાથે હો ઉભય હાથે

દમ્પ તાલ સરે સુન્દરી

તરે સ્વર્ગ નવલ ભર્ગ બરી નેત્રમાં

હરે નિઃસાર, સંસારનો ભાર આ દાર ક્ષેત્રમાં

લસે ઉલ્લાસે પૂર, હસે હૈયામાં હુર

વસે દેવો ના દૂર સખી સંગમાં

સખી ! શું તારૂં રવ, રચું તાતે અનુષ જીવન જંગમાં

૧લી સખી, અહો શોભે શો આજ સુન્દરીનો સમાજ

બને અંતરનો પાજ સરે સ્વર્ગ અવાજ

રજ સખી, સખી ! કાન્તા શિરતાજ સખી દીપન્તી

કરન્તાં, સરન્તાં, તરંગો તરન્તાં

કલાઓ કરન્તાં સુમર્ગો ભરન્તાં

કાન્તા— ભરી ભરતી હેવાની ગહન ગંભમાં હો સખી
રમીએ હો રાસ રંગમાં.

સ્વર્ગસ્થ—મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ. ઉર્ફે કાન્તા.

૫ ગરબો—સ્રી શૃંગાર.

“પુનમ માંદની ખીલી પુરી અહીં રે” એ રામ.

બેની, આવેને ગરબો ગાઇએ રનેહથી રે;

સખવા સદ્ગુણના સુંદર સણુગાર;

સખીઓ સદૈવ એને ચિત્તમાં વિચારજે રે.—ટેક.

સાખી:—સાડી સદ્ગુણની ધરી, શીલરૂપ કિનાર;

ભાસ્યાર્દ્ર દીપાવજે, પાતિવ્રત્ય એક તાર.

પ્રીતે પહેરે કંઠે વચન મૃદુના હારને રે;

એથી મળશે સુકીર્તિની હહાણ,

હહાણું લાઇને સદા સુરત સંભાળજે રે,—બેની૦ (૧)

સાખી:—કુલીનતા રૂપ કંઠણી, પવિત્ર કરમાં ધાર;

કરાંચુલિમાં સુદ્રિકા, ચાંતિરૂપ જ સાર.

સારાસારનો વિવેક સદા ચિત્ત ધારજે રે;

કાંઈ કરજો જનહિતકારી કર્મ,

કર્મો દરીને ઉભય કુળ દીપાવજે રે.—બેની૦ (૨)

સાખી:—નૃપુર નીતિરૂપ ધરી, ચારૂ ચર્ચુ મોઝાર;

પતિને પ્રેમે રીઝી, થા શાણી સહકાર.

સહકારી થઈને વામા ધર્મ બળવળે રે;
 મસુર પક્ષમાં વધારી સુસંપ,
 જીવનયાત્રાના મૂલ્ય મંત્ર વિચારળે રે.—બેની૦ (૩)

સાખી—ગુણ આભૂષણ વિશ્વમાં, સદા સુંદર ઝગકાય;
 મણિમુકતાદિ તે વિના, ઝાંખાં ઝટ જણાય.
 ઇશ્વર ભક્તિમાં બેની ચિત્ત લગાડતાં રે;
 જીવન દીપશૈ કુંદન મણિ જડિત,
 આર્પાવર્તની આર્પા અનુપમ વિશ્વે કહાવળે રે—બેની૦ (૪)
 (શુ. શા. પત્ર.) રચનાર—ધનેશ્વર હરગોવિન્દ બેધી—ગોધરા.

૬ મહિલામંડળની આવશ્યકતા.

(૫૬-૨૧૭ કેહારો.)

મહિલા કેંડે મંડળ એ તો, સુખનું સાધન સાચું રે. (૨૬)
 સ્ત્રી સુધરે સંસાર જ સુધરે, તે પણ સધળું કાચું રે, મહિલા૦ ૧
 પણ પ્રભાણે પંડ જ પોષે, સ્વધર્મ ના સમજાયે રે;
 મનુષ્ય જોવો જન્મ મળ્યો તે, એમ જ એળે જાયે રે. મહિલા૦ ૨
 ગૃહકાર્યોથી પરવારીને હળિયે મળિયે હેતે રે;
 બણિયે બણાવીએ બાવેધી, બળિયે પ્રશુને પ્રીતે રે. મહિલા૦ ૩
 સાર અસાર વિચાર કરીને, અસાર અળગો કરીએ રે;
 કુળની શોભા શીલ જ સમજી, સત્ય સુમારમ લીજો રે. મહિલા૦ ૪
 ખાનપાનની લાલચ તજિયે, ગુણ આભૂષણ સજિયે રે;
 અંતર બહાર એક જ રંગે, એક જ પ્રશુને બળિયે રે. મહિલા૦ ૫
 સોનાથી પણ સમય જ મોંઘો, સમય ફરી નવ આવે રે;
 આગસ બહેમ વૃથા અભિમાને, કાપર કાળ ગુમાવે રે. મહિલા૦ ૬

મહિલાઓની મદદ જ મળશે, રીત ફરી બદલાશે રે;
 નાત જાત ને દેશ સકળનું, શ્રેય તે થકી યાશે રે. મહિલા૦ ૭
 ચરિત્ર સીતા સાવિત્રીનાં, શ્રદ્ધાથી સાંભળિયે રે;
 નિજને ને પરને હિતકારક, તે મંડળમાં મળિયે રે. મહિલા૦ ૮
 ઋષિ મુનિ પંડિતરાજ મળ્યા જે, જનક સભામાં જઈને રે;
 કર્યો બોધ ગાર્ગિયે કેવો, કહાન ધરો તે હૈયે રે. મહિલા૦ ૯
 (ગુ. શા. ૫ત્ર.) લેખક-કવિ કહાનજી ધર્મસિંહ, રાજકોટ.

૭ મંગળ માની આરતી.

(ખાસ સ્ત્રીઓ માટે.)

ધોળ-ગરબી (રામ લક્ષ્મણ વનમાં સિધાવતાં-રાગ.)

આરતી કરૂં મારી મોઢેરી માત, પ્રભુ સાક્ષાત;

હારતભૂમિ માત, મંગળ માની આરતી. ૧

તપ્યા તપ્યા વિના રંગ ઢંગ શા, તપ્યા વિના તાણી તીખી જળ,
 કુંદન શાંતાં લાલ.....મંગળ માની આરતી.

તપ્યા તપ્યાં તપ્યાં દીક્ષા ભર્યા, દેશ મનને કુંડ આ બાળ,
 ભભુકતી જ્યાળ.....મંગળ માની આરતી. ૨

અમે જન્મ્યાં માતા તારે હૃદયે, અમને પોખ્યાં તારે અન્ન સાત,
 સમાશું ત્યાં માત.....મંગળ માની આરતી.

ચત્તો વા હમાનિ । શ્રુતિ શાખ દે, જન્માદ્યસ્ય । વદે છે વેદાંત,
 ધૃશ્વર સાક્ષાત.....મંગળ માની આરતી. ૩

નેહ કાકાળી કાઠિયાવાડીએ, ગણાતી ગુર્જરી ગુજરાત,
 મરાઠી મહારાષ્ટ્ર.....મંગળ માની આરતી.

દેખે મદ્રાસીઓ તને દ્રાવિડી, બંગ વાસીઓ બંગાળી માત,
 પંજાબી પંજાબ.....મંગળ માની આરતી. ૪

અમે બાળ મટયાંને મોટાં બન્યાં, જાણ્યાં માડી જ્યાં બેનબ્રાત,
 ભાગી મન બ્રાંત.....મંગળ માની આરતી.
 પોતે પોત પોતાપર ભાવથી, જોતાં જુજવી જુજવી જાત,
 તું હિતની માત.....મંગળ માની આરતી. ૫
 માણ બાળોતિયાનાં બળ્યાં અમે, અમે સાથે ચે ન ઠરેલ,
 શ્રી જનમેલ.....મંગળ માની આરતી.
 સ્વાદ અહ્યા ગળ્યા ગળયુથીમાં, જોળા ખુદ્દણુ ખેદ્યાં છે ખેલ,
 સિંહણુને ધાવેલ.....મંગળ માની આરતી. ૬
 માણ ગંગા ને યમુના સરસ્વતી, અમે ન્હાથું ત્રિવેણીને તીર,
 અવભૂથ નીર.....મંગળ માની આરતી.
 માણ કુંકુમ પગલે પધારજો, રૂઢેજો હૃદય હૃદય મંદિર,
 ગુંજવજો ગંભીર.....મંગળ માની આરતી. ૭
 વિહારી.

૮

(“ ઓધવજી સન્દેશો કહેજો સ્વામને ”—એ રાગ.)

અંતરને ઓળખનારાં આવો અહીં,
 મુખ દુઃખતી કે' કહીએ બેસી વાત જો !
 એકલડાં ગભરામણુ થાતી ઉરમાં,
 સાથ વસ્યેથી હૈયાં હેઠાં થાય જો ! અંતરને ૦ ૧
 બહાલાંઓ હો ! દિલથી દિલ મીલાવીને,
 બહાલ ભર્યાં વિસામા અમને આપજો !
 નહીં ભૂલીએ—નહિ ભૂલીએ એ ઝણુને કહી,
 એ ઝણુ કાળે પાથરથું અમ પ્રાણુ જો ! અંતરને ૦ ૨
 દેજો, સ્નેહ ભર્યાં આશાસન ઉરનાં,

ભેળે, છડી અંતરની આશિષ જો !

આવો હેતે હૈયાં સાથે દાખીએ,

કાલવીએ આંસુનાં ઉજ્ય પ્રવાહ જો !

અંતરને. ૩

“નલિની કાન્ત.”

૯ રંગપંચમા.

(ગરબે રમવાને ગોરિ નીસર્યા રે લોલ—એ રાગ.)

આજની ધડી શી રળીઆમણી રે લોલ,

આવીએ સખિનો સર્વ સાથ રંગ મહેલમાં રે લોલ,

રંગમાં રમે છે રંગપંચમી રે લોલ.

(સાખી) કિંશુક કલિકા રાખડી કામિની કામળ હસ્ત,

કિંશુકસ્રજ ગુમ કંઠમાં દિપવે કાય સમસ્ત !

કેમુકાં ગુંથ્યાં છે કૃષ્ણ વેણુમાં રે લોલ,

કેમુકાંનો ગુન્જ શો લલિત હસ્તમાં ધર્યો રે લોલ,

રંગમાં રમે છે રંગપંચમી રે લોલ.

(સાખી) મૃગમદ અંજન નેત્રમાં કેસર પીઅળ લલાટ,

કુંકુમ ચંદ્રક મધ્યમાં સ્યામા સુંદર ઘાટ !

તેલ ને કુલેલ ઉચ મે'કતાં રે લોલ,

પાશનાં કપૂરને બરાસ મિષ્ટ શાં મધે રે લોલ;

રંગમાં રમે છે રંગપંચમી રે લોલ.

(સાખી) લલના લલિત લીલાવતી કરતી કેવી કબોલ,

કુંકુમ અખિલ ગુલાલને ફેંકે ઝાઝમ ઝોળ !

શાન્તી દાખી લેપશો શ્રી ખંડનો રે લોલ,

અર્થ તો સુસૌખ્ય વેડીનાર અગ અંગમાં રે લોલ.

રંગમાં રમે છે રંગ પંચમી રે લોલ.

(સાખી) કનક કળસ કિશુક જળે ભરિયા કેસર મેળ,
 કસ્તુરી અગર ખરાસને કપુર તણે નહિ ભેળ !
 પીચકારી એહ વારિથી ભરી રે લોલ,
 ઠોકતી પરસ્પર કેથવી શેર સરર તાકીને રે લોલ,
 રંગમાં રમે છે રંગ-પંચમી રે લોલ.

(સાખી) કુન્ન લુવન ભૂમિ હેમની વાતો સૌમ્ય સમીર,
 ચાર ચર્ચિત ચંદને, મુદ પ્રદ સુરભિ રચીર !
 પારિ જાત પુષ્પ કેંક પાથર્યા રે લોલ,
 દિવ્ય તેની હ્રદયશી સુવાસ મોદ દાયિની રે લોલ,
 રંગમાં રમે છે રંગપંચમી રે લોલ.

(સાખી) રાતાં કંકણ કર ધર્યા, રાતા અળતે પાય,
 રાતા ઓષ્ટ પ્રવાળશા, રાતું સર્વ સુહાય !
 રાતી શી સુહાતી કાચ ચુંદડી રે લોલ,
 રાતું શું સુહાતું વદન પદ્મ કેં તંબોળથી રે લોલ,
 રંગમાં રમે છે રંગ પંચમી રે લોલ.

(સાખી) કામિની કોકિલ સ્વ કુન્ને વાગે તાલ મૃદંગ,
 મંજુ પખાજ વિણા બજે મૃદુમૃદુ ગુંજે ચંગ ?
 હુવરીની શુદ્ધ મેખળાતણી રે લોલ,
 ગોકળી નુપૂર સૂર સાથ કંકણો પુરે રે લોલ,
 રંગમાં રમે છે રંગ પંચમી રે લોલ.

(સાખી) કુંકુમ કર્દમથી બની રસબસ મધ મધ ભોમ,
 અભિનવ જ્યેષ્ઠ પ્રકાશતો કામિની આનન સોમ !
 રંગમાં બની છે પસ્તનારીઓ રે લોલ,
 ક્લેશીમાં લિન પુષ્પ વૃષ્ટિથી કરે રે લોલ.
 રંગમાં રમે છે રંગ પંચમી રે લોલ.

(સાખી) દિવસ વધી અધિકો થયો થંબો નમ બ્રહ્માણ,
 'યૈ યૈકાર' થયો બધે, પત્રિની ચતુર સુભણ !
 નાયતી લવિત હંસ ગામિની રે લોલ,
 રાસમાં ઉલાસ અદ્દ હાસ્ય કો 'હો ! હો !' વદે રે લોલ,
 રંગમાં રમે છે રંગ પંચમી રે લોલ.

(સાખી) ધન્ય ! રંગ પાંચમ રૂડી, ધન્ય ! વિલાસ ઉલાસ,
 ધન્ય ! સર્વ સખિ વૃંદને, ધન્ય ! સુપ્રેક્ષક પાસ !
 ધન્ય ! એ પુનિત સ્થાન ભોમ છે રે લોલ,
 ધન્ય ! એ લીલા સુરમ્ય દિવ્ય શી મનોહરી રે લોલ,
 રંગમાં રમે છે રંગપંચમી રે લોલ.

(વસંત, આવણ સંવત ૧૯૭૯) શેલત વાસુદેવ રામચંદ્ર

૧૦ દીવાળી.

“ ચંદ્રીએ અમૃત મોકલ્યાં રે બેન ” એ ગીતનો ઠાળ. ”

આજની રાત છે દિવાળીની રે લોલ,
 ચમકી રહ્યા દીપ ઠામ ઠામ, સૌ આનંદમાં રે લોલ;
 તાળી દેતાં વાગે ઝંઝર ઝુમખાં રે લોલ.
 ધનતેરસને ચૌદશ વીતીઆં રે લોલ,
 બેસતું વરસ છે ઠાલ, તમે મનમાં રે લોલ;
 તાળી દેતાં વાગે ઝંઝર ઝુમખાં રે લોલ.
 આતસ આગ ને રાશની રે લોલ,
 સાથીઆ તોરણ બલી ભાત, શુભ નિશાનમાં રે લોલ;
 તાળી દેતાં વાગે ઝંઝર ઝુમખાં રે લોલ.
 આજની રાત તો આનંદની રે લોલ;

ગરબે કરીને ખુશી થાઓ મારી બેનીઓ રે લોલ;
તાળી દેતાં વાગે ઝંઝર ઝુમખાં રે લોલ.

તરંગિણી.

૧૧ ફટાણું નહિ ગાવા વિષે.

(રાગ રામ લક્ષમણ વનમાં સિધાવતાં.)

બેની ! ગીત ફટાણું નવ ગાઈએ,
ચરમાઈએ તેથી સદાય, લાજે જનેતાય, બૂંડું નવ ભાખીએ.
જેવું દેખે તેવું શીખે દીકરી,
માથે ગીત નહારાં તેહ, નહિ સંદેહ, બૂંડું નવ ભાખીએ.
સગું સ્નેહીને સજ્જન સાંભળે,
તેથી ટાળો તે દેવ ખચિત, બાળો એ રીત, બૂંડું નવ ભાખીએ,
કરી હાંસી દુર્જન હોંશથી,
કહે જગે જન નિર્લજ નાર, પડે ફિટકાર, બૂંડું નવ ભાખીએ.
કુળ ઉમય કલંકિત થાય છે,
તજે સદ્ગુણી નારી સંગ, બળ્યો એ ઢંગ, બૂંડું નવ ભાખીએ.
ગણી ગણી જે બૂંડું ભાખતી,
નેના બણતરમાં ઉઠી આગ, લગાડે ઠાપ, બૂંડું નવ ભાખીએ.
કદી કુળવતીને એ નવ ધટે,
ફડા બોલ લાગે મન બાણ, ખરેખર જણ, બૂંડું નવ ભાખીએ.
માટે વેણ વિચારી બોલજો,
બોલે બોલનો તોલ ગણાય, નારી ન નિંદાય, બૂંડું નવ ભાખીએ.
કહે કેશવ તમ હિત કારણે
ગાશો ગીત નહારાં ન કોઈ, બલાં સૌ હોઈ બૂંડું નવ ભાખીએ.
લેખક:-રા.રા. કેશવલાલ જમનાદાસ, પાલખીવાળા અમદાવાદ.

૧૨ સુભાર્યા અને કુભાર્યાનું સ્વરૂપ.

(રાગ રાગ લક્ષમણ વનમાં સિધાવતાં.)

- કળ્યા કલેશ કરે છે કુભાર્યા, સારી ભાર્યા રાખે સંતોષ;
દેખે નિજદોષ, પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૧
- દુષ્ટા ધુળાંને ભરી રાખે દેહમાં, સુષ્ટા સર્વથા રાખે છે રતેહ;
નયન ભરી નેહ, પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૨
- નીચ નિંદા કરી ઝેર પાય રે, ઉચ્ચ ઉત્તમ રાખે આચાર;
પૂરણ ધરે છે પ્યાર પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૩
- પાપી નિત્ય પ્રપંચ પોષ્યા કરે, ધર્માને નિત્ય ધર્મનું ધ્યાન;
દે પાત્રને દાન, પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૪
- અવિવેકી વરનું ઉઘાડું કરે, વિવેકી કરે નિત્ય વખાણ;
સુંદરી એ સુખણ, પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૫
- ખોપ ઉંઘા જ અધડ ખોઘા કરે, નારી સુધડ ફેલાવે સુવાસ;
વિદાનો ક્યાં વાસ, પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૬
- સજે શણગાર દુષ્ટા તો દોષના, શિયળ ભૂષણ પહેરે સુનાર;
સદ્ગુણ અવતાર, પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૭
- નરસાં માણસ નરસાં કામો કરે, રૂડો જન તો રચે રૂડાં કામ;
હેંચે ધરી હામ, પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૮
- સંત શિષ્ય જેનાં સદ્ભાગ્ય છે, તેના ધરમાં સુકળ સતિ નાર,
શોધી લીધે સાર, પ્રત્યક્ષ છે પારખું. ૯

(સુખોદ સંગીત માળા પૃ. ૩)

૧૩-૧૪ સખીનું સાસરું
(એક ખીખથી લિખે બે ચિત્રદર્શનો)
(૧૩)-૧

સાસરિયું સખી ! કાશીસમ પુણ્યધામ જો,
બલિહારી મુજ મિહડા ભવસંસારની;
સસરાજી છે પ્રભાતકાલીન નામજો,
સાસુ જીવનજાયા સરજનહારની.
જેઠ મુજ નાવિકનું જમાણું અંગ જો,
જેઠાણી સખી ! ઝરમર અમૃત મેહલો;
દિયર નહાનો કુન્દન સોભન નંગ જો;
વાત વિસામા કારણ દેરાણી બલાં.
નણદલ નિર્મલ ઝરણું શીતલ હેમ જો,
નણદોઈ નીતિપોષક ભવપન્થના;
કન્ય વહાલો પ્રભુ અવતારી-પ્રેમ જો;
બાલક હોજવલ આશા, વિશ્વ અનન્તમાં.
ધર્માચરણે સાસરિયું સુહાય જો,
દયા, દીનતા, દાને, જીવન ખીલતાં;
પાવન બ્યાં પરકમ્મા પૂરણ થાય જો,
હળી મળી સહજવને પ્રભુરસ ઝીલતાં.

(૧૪)-૨

સાસરિયું મુજ શ્યામી સરખું સાલ જો,
સાગરથી ચે ખારો ભવ સાહેલડી !
સસરો કેવળ શુકસમ કાચે કાન જો,
સંતાપે સાસુડી-વખતી વેલડી !

જેઠ દંભી અમિનો અંગાર જો,
 સખની રહે ના જેઠાણીની જામડી;
 દિયર મિઠો મુષક ફેલી ખાય જો,
 દેરાણી કાળી નામણ કંકણે ઘણી !
 નણદી નરદમ નિન્દાકેરો છોડ જો,
 નણદોષનું નામ દીધે ખાવા ટણે;
 ધરવાળો ટુજ જીવતરસ્યો જમ-જોડ જો,
 પેટ પડ્યા દીકરાથી અંતર ઉકળે !
 કુટુંબીજનનો હોળી બડકા તાપ જો,
 મુજ ભવમાં ડાકણથી બહુ વળગી બસા;
 નડશો ક્યાં સુધી પરભવનાં પાપ જો,
 મનુષ્યાદેહે દહાડા કહાડું દોહયલા ?

કેશવ ૬૦ ચેઠ.

૧૫ સાતવાર (કન્યાઓ માટે.)

બીજ બોળી, કેસર ઘોળી, અંગતરકસ તોળી તાલ બિરાજે;
 હો, રાધા હરી રમે—એ રાગ.

આદીત ઉદય અવસ્ર ઉડીને નિર્મળ જળ મનથી;	
રનાન સતીને રે	શાણી શીખ શણો. ૧
સોમે સુમપણું પણુ તજળે ભાવે ધ્રુવિર મજળે,	
સુમતિ સજળે રે	શાણી શીખ શણો. ૨
મંગળ મંગળ-વાત ઉચરીયે દુરિજનને પરહરિયે;	
દિલ ના ડરીએ રે	શાણી શીખ શણો. ૩
બુધ-જનની નીતિ અનુસરવી કુડી વાત ન કરવી;	
દયા દિલ ધરવી રે	શાણી શીખ શણો. ૪

ગુરુએ ગુરુ-દંપતિને હારે, પુજન કરવા પ્યારે;	
વિવિધ પ્રકારે રે	શાણી શીખ શણે. ૫
શુકે શુક નીતિ સમજને ભાવે પ્રભુ બજને;	
સુગુણ સજને રે	શાણી શીખ શણે. ૬
મંદે મંદવચન જયરીયે મંદગતિમાં ફરીયે;	
હરિ-હર સ્મરીયે રે	શાણી શીખ શણે. ૭
ગિરિજાશંકરની શીખ ધરજે સૌ સદ્ગુણ સંધરજે;	
વિઠ્ઠલ વરજ્યો રે	શાણી શીખ શણે. ૮
ગિરિજાશંકર કરુણાશંકર ભદ્ર.	

૧૬ “ કુમારી રાસ. ”

સખી ! આવો બહેનાં આમ, રમીએ રાસ સહુ,
 રૂડી પોપની રજની ખીલી કાન્ત બહુ.
 ધરી સાડી ઢુશૌમિત અંગ, તારલ ભાત મહિં,
 આ આવી રજની બહેન રમવા સાથ સખી.
 રૂડો મનહર મંગલ બહેન ! રક્ત લલાટ વિષે,
 શુભદર્શક ચન્દ્રક ગોળ ચહોડ્યો આજ દીસે.
 તારલીઓની કંઈ હાર, શ્વેત બકુલ જાણે,
 કંઠે પહેરી છે માલ, શુભ દિન આ ટાણે.
 સ્મિત-રેખા, મુખપર શ્વેત શરકે બહેન ! બલી.
 જ્યમ વિદ્યુત્તેજા વ્યોમ રમતી હોય અલી.
 ઠરી આપણુ મસ્તક આજ, આમ ચહડી આવી,
 ધરી હસ્ત અલૌકિક હાર પુષ્પ તણો લાવી.
 નખ નિર્મલમાંથી શ્વેત કિર્ણુ પ્રકાશ વહે,
 અમ સખીઓ ઉપર સ્નેહ-સુધા વરસે.

ઝટ ચાલો સખીઓ, માટ, હેત ધરી સૌએ,
 કંઈ લાવી રજની બહેનને વધાની લઈએ.
 કેા ગુંથી સરવર પાળ પુષ્પ બકુલ ખીસ્ક્યાં,
 કેા લાવી પુષ્પ અશોક નિજ હસ્તે ઝીંચ્યાં,
 હસતાં તરતાં કેા બહેન કુસુદ તોડી લાવે,
 જે ચંદ્રક રજની બહેનને મન બહુ ભાવે.
 કેા વીણી ખીસ્કો મ્હેર આગ્રથકી લાવી,
 ધરીએ બહેનાંને શીર્ષ હેત ઉરે લાવી.
 કણા બૂધણુ છે સાજ ચમ્પકલી પીળી,
 લાવી આ ચમ્પા બહેન હેત થકી બહીચી.
 મધમધતા પુષ્પા ! લાવ પુષ્પો લચકતાં,
 લેટ ગુંથી બહેન આજ સહુ ગીતા ગાતાં.
 આવો સખીઓ સૌ સાથ પુષ્પ ધરી હસ્તે,
 આપી સૌ અન્યો અન્ય, મળીએ મુખ હસ્તે.
 ગાયા છે પંદર બહેન, પંદર લઈ તાળી,
 રૂડી 'પોષી પુનમ' આજ શીતળ રહીઆળી.

(સુન્દરી સુબોધ સપ્તમ્બર ઓક્ટોમ્બર ૧૯૧૮ અંક ૫૪. ૧૬૭)

શ્રીયુત કાલિદાસ.

૧૭ સખીઓનું સંમેલન.

આવો આવોને સાહેલીઓ આજ રમીએ રાસ સહુ,
 વળી જગત બધું યશ ગાય એવી એક વાત કહુ,
 અવસર આજ મળ્યો અતિ મોંઘો, સોંઘો જણી ન ખોવો રે;
 ફાગટ ફેરો થાય ન એવો માર્ગ સરલ ઝટ જોવો.
 પછી એ પંથ જવું.—આવો.

વિશ્વ વિષે વનિતા ! વશ કરવાં, બહાલા બહાલ વધારી રે,
સ્વજન સદા શુભ રનેહે રીઝે ' રનેહ ' મોક્ષની ખારી,
કહે છે શાસ્ત્ર સહુ.—આવો૦

પાડોશી શું પ્રેમ વધારી કલહ કદી નહિ કરવો રે,
નાવ નીતિનું હાથ ધરીને ભરસાગર આ તરવો;
જીવતર એ જ ખરું.—આવો૦

ધર અજવાળે ધરની રાણી શાણી સુવ્રદ જણાશે રે,
સત્ય-સદાયરણે સખીઓ સૌ મનનો મેલ હણાશે;
મળશે માન બહુ.—આવો૦

દીલ દયા દીનતી ધરી બહેની ! દુઃખ સૌ કરવાં દૂર રે,
સદ્ગુણની શુભ વાસ પ્રસારો, જગ મ્હેકે ભરપૂર;
જય જય થાય બહુ.—આવો૦

તન, મન, ધનથી સેવો સખીઓ, ભાવ ધરી નીજ કાન્ત રે,
નાથ વિના નર કોઈની સાથે, કરવી નહિ એકાન્ત;
બસ પતિ એ જ પ્રભુ.—આવો૦

વિનય વિના વનિતા ! નહિ શોભે, વસ્ત્ર-ધરણું સારાં રે,
મહિલા ! માન જશે જગમાંથી, મર્યાદા તજનારાં—
ફટ ફટ થાય બહુ.—આવો૦

શ્રમ દમ, શિયળ સદા ધરવાથી, ભામિની ! ભલી વખણાશે રે,
ઝહાવા-રહેવાના મહામંત્રે રમણી રતન ગણાશે;
બસ શિખ એ જ દહ.—આવો૦

શ્રીયુત “ ધીરજ ” (સુન્દરી સુખોપ ૧૯૧૮ પૃષ્ઠ. ૧૬૮)

૧૮ સાસરે જતી બહેનને શિખામણ.

(ધન્ય હો ! ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ-એ લાવણીનો રાહમાં.)
બહેન હો ! સાસરીએ પળનાર,

સૂણ્ય બે બોલ હિત કરનાર;
 વાસ બહુ વસમા સાસરીએ નવલ સર્વ પરિવાર,
 સૂણ્ય બે બોલ હિત કરનાર, બહેન હો !

કડવું નવ વદીએ કોઈ વાર,
 સ્નેહે સૌનો કરી સત્કાર,
 કરીએ કદી નવ અતુચિત કાજ,
 રાખવા ઉભય કુળની લાજ.

ગૂણપ્રપૂર્ણા આજ બહેનડી ! જીવન વીણાસૂર,
 મેળવ તું પતિરૂપ બનીને પતિભક્તિ ભરપૂર;

રાખીને સૌ પર પ્રેમ અપાર,
 મ્હાય જેથી સાથે પરિવાર ! બહેન હો !

સદાથે સ્નેહભર્યા કરી નેન,
 ઉવેખી નવ કદી વૃદ્ધનું વેણ,
 મણીને સૌ જનને જ સમાન,
 રાખીએ સર્વ જનોનાં માન,

સાસુ કદી કડવું પદિ બોલે લક્ષ્ય ન લઈએ લેશ,
 આનંદે ધરવું હળી મળીને બૂલ સુધારી હમેશ;

પ્રસારી પ્રેમ પુષ્પ પમરાટ,
 સર્વનો સ્નેહ જીતવા માટ. બહેન હો !

શ્વસરતું જીવું વહવું ન લેશ,
 વળી લજ્જામાં રહેવું હમેશ,
 નિહાળી સ્નેહે સૌ પરિવાર,
 રાખીએ નિજ દિલ પરમ ઉદાર !

હાસ્ય કરે દિયર નથુંદલ તો રહીયે ગંભીર રીત,
 કંઠા મસ્કરી ટાળ કરંતાં હર દીન વૂટે પ્રીત;

કદી નવ વડીયે હાંચે સાદ
 કરીને કાંઈ જન સાથ વિવાદ ! જહેન હો !
 પ્રભુ સમ ગણીને નિજ પતિને જ,
 એમનું દિલ નવ દુભાવિ રહેજ,
 કદાપિ કરવો નહિ કંઈ કલેશ,
 રીઝવવા બહુવિધ નાથ હમેશ,
 બવસાગર તરવાને માટે નાવ રૂપી બની બેશ,
 પ્રાણપ્રિય પરમેશ પ્રીતિથી પડવું ત્રિમુખ ન બેશ;
 કરીને પાતપ્રેમનું પાન,
 બની પિયુ પ્રેમ રૂપ એકતાન ! જહેન હો !
 કદી અતડાં નવ બનીએ છેદ,
 રાખીએ મન મહિં એનો વિવેક,
 ઠાકનો નવ કરીએ પરિહાસ,
 પ્રસારી સ્નેહ કુસુમ સુવાસ;
 આવી બહુ રૂડી રીતથી રહેજો બેની મહી દીલ સાર,
 રાખી ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય અતિશે બનજો કુલ શણુગાર,
 વધારીને યશ જહેની વિશાળ !
 ભોમવો ભોમ ભવ્ય ચિરકાળ ! જહેન હો !

શેલત વાસુદેવ રામચંદ્ર

૧૯ બાળાઓને શિખામણ.

આ સુતાં ઉઠી શુભ રીતથી સાહેલી રે,
 પરમેશ્વર ભજવા પ્રીતથી સાહેલી રે,
 પછી દાતણ પાણી ચાપ છે સાહેલી રે,
 જેથી દુર્ગંધી દૂર જાય છે સાહેલી રે.

નિત્ય નહાવું નિર્મળ નીરથી સાહેલી રે,
 સૌ જયે મેલ શરીરથી સાહેલી રે,
 પટકુળ ઝીણું નવ પહેરીએ સાહેલી રે,
 ગાવા નવ જાવું પરશેરીએ સાહેલી રે.
 સદ્ગુણની શોભા પ્રીછીએ સાહેલી રે,
 આ આભૂષણ નવ ધ્રુષ્ટીએ સાહેલી રે,
 નવ ખાઈએ નિત્ય ગળ્યું ગળ્યું સાહેલી રે,
 દીક્ષમાં ઠાઠાં થઈ દેખીએ સાહેલી રે.

૨૦ બાળાઓને શિખામણ.

ગરબી.

સાચી વાત કહું છું આજ સૂચો સહુ કાને રે,
 તે છે હિત કરનાર સદાય ધરોને ધ્યાને રે.
 રાખી શાંત સ્વભાવ સદાય સરળ થઈ રહેવું રે,
 દુઃખકારક વેણ કઠોર ન કોઈને કહેવું રે.
 માન અપમાનની વાત ન કાદ ક્યાંહી કરવી રે,
 મન માની સદા સંતોષ પીડા પરહારવી રે.
 બળી રીસ ક્યાંની ટેવ સદા લોહી બાળે રે,
 ક્ષમાવાન ખરી તે હોય તરત તે ટાળે રે.
 સદાચારનો મારગ રોજ લહી સંચરવું રે,
 દુરાચાર થકી કુળવાન દિકરીએ ડરવું રે.
 દંભ દેખતાં કરવો દૂર સાચે ચિત્ત ચોડી રે,
 અદેખાઈથી જે ભરપૂર તેનું મૂલ્ય કોડી રે.
 સુઝ લોક હસે નહિ જેમ તેની રીત સારી રે,
 શીખવાને રહે તૈયાર હૃદયમાં વિચારી રે.

૭ પદાર્થ પાઠ.

૧ ચાંદાભાઈ.

આવ ! આવ ! ઓ ચાંદાભાઈ ! પમાડતો તું મને નવાઈ !
 કેા દી હોડી જેવો બને; કેા દી અરધો ગોળો બને;
 કેા દી તુજ ભાંગેલી કેાર, કેા દી તારો પૂરો દોર,
 ફેરવતો તું તુજ આકાર, ફરક પડે તુજ તેજની માંલ.
 પણ તું જોળ જ મોટો હોય, ત્યારે મનકું બહુ મુજ મ્હોય,
 આવ ! આવ ! ઓ ચાંદાભાઈ, પમાડતો તું મને નવાઈ.
 સે આ ખાવાનો તુજ ભાગ રાખી મૂક્યો તો તારે કાજ,
 વાદળમાં તું કેવો રમે ! રમત તારી મને બહુ ગમે,
 ઘડી ઘડીમાં તું સંતાય, લોક કહે દૂધ પીવા જમ.
 કેવું ઠંડું શીળું તેજ, આંખો મારી કારે રહેજ,
 જેતો જેતો જેયા કરું, એમ જ ઉંચ મડો જઈ સરું;
 આવે તારાં સ્વપનાં મને, અહા ! ચાંદ ? તું કેવો ગમે !
 આવ ! આવ ! ઓ ચાંદાભાઈ ! જેઈ તને હું પામું નવાઈ !
 શ્રીયુત હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારીઆ,

૨ પોપટ.

પેલા પોપટનો રંગ જે લીલો છે,
 એની પાંખોનો રંગ કંઈ પીળો છે;
 એની ચાંચ તો રાતી વાંકી છે,
 એની કોટે તો કંઠી કાળી છે.
 એની આંખ શી કાળી રૂપાળી છે,
 એની બોલી શી મીઠી મળની છે;

વાહ ! પોપટનું પાંજરું કેવું છે ?

એ તો નાનકડા ધરના જેવું છે.

બાલુભાઈ રતનચંદ શાહ.

૩ પોપટ.

પોપટ કેવો છે સારો, લાગે બોલીથી પ્યારો (ટક.)

બોલવા સાઈં મુખ બનાવ્યું, બેવાને બે આંખો,

ચાલવાને બે પગ બનાવ્યા, બેવાને બે પાંખો. પોપટ ૧

નાક નમેલું રાતું ફડું, કોટે કાંકસો કાળો,

જુઓ લીલો રંગ શરીરે, શોભે એ રૂપાળો. પોપટ ૨

રહેવા સારૂ માળો બાંધે, ખાપ ફળો ને મેવો,

મીઠું, તીખું ખાવા બેઠાં, એ સ્વાદીઓ કેવો ! પોપટ ૩

બહુલીએ તો બહુતાં શીખે, બોલે બોલ જ મીઠો,

તેથી પોપટ પાંજરડામાં, પાળેલો મેં દોડો. પોપટ ૪

સંપાદક—છાટાલાલ પાનાચંદ સોની.

૪

પોપટ બેઠો પાંજરે, બોલે મીઠો બોલ,

મુણતાં મનમાં સર્વને, ઉપજે હરખ અતોડ,

કોટે કાળો કાંકસો, નમણું રાતું નાક,

અંજે લીલા રંગનો, ધારે ધણીની ધાક,

મીઠું બોલે મનુષ્યને, ઉપજે હેત અથાગ;

પોપટ પાળે પ્રીતથી, કોઈ ન પાળે કામ.

૫ સુંદર શુક.

શુક સુંદર છે રઢીયાળો, લાગે વાચાથી તે વહાલો— ટક.
 રંગ લીલો, રાગ રસીલો, કોટે કાંડલો કાળો;
 નમણો નાકે, આંખે વાને દીસે એહ રૂપાળો. શુક૦ ૧
 મુખે બોલતો આંખે જોતો, પગે ચાલતો પ્રીતે;
 ઉડે પાંખથી માળામાં તે, રહેતો હરખે નીતે. શુક૦ ૨
 રૂઝા ઝાડો પર બેસી ગાતો, ખાતો ફૂલફળ મેવા;
 આનંદથી કરતો કલરવ, કુહા ટુહા કુહા ટુહા કેવા. શુક૦ ૩
 સવાદીઓ એ તાળું તીખું, તમતમતું પળુ ખાતો;
 મીઠું મધુર ખાતું ગમતું, પાંજરડામાં ગાતો. શુક૦ ૪
 રાત્રી માત્રી રમણીય ચાંચે, ખાતો તાળું ખાળું;
 બોલે બોલે મન ગમતા તો, હેત લપજે ઝાઝું. શુક૦ ૫
 આ ડાળેથી આ ડાળીએ, ઉડે મનની મોજે;
 ગમે ન બંધન એને મનથી, ફરતો સ્થળ સ્થળ રોજે શુક૦ ૬
 ભણાવીએ તો ભણવર ભણવા, જાણે પંડિત પુરો;
 પણ સમજે નહિ ગાખી જાણે, એવો એહ અધુરો. શુક૦ ૭

૬ ચંડોળ પક્ષી+

(અહો એડવર્ડ મહારાજ, રહો સાજા અને તાજા—એ રાગ.)
 જુઓ ચંડોળ આ ગાતો, ચડે જિંચે રસે રાતો. ટક.
 (સાખી) ધાસે માળો બાંધતો, જાણે નાળાકાર;*
 બચ્યાં લઈને નાસતો, ધાસ કપાતી વાર;
 બીજે ખેતર જઈ રેતો (ર), ફાળો કાંઈ નહિ કેતો. જુઓ ૧

+ Sky Lark. *ઘાડાને પગે જડવામાં આવતી નાળ જેવો.

*ભુરી રંગીત છાંટની, પીઠ પીંછ ને પાંખ;
માથે પણ પીંછાં સમી, હલગી કરતો કાંક*
ભુરે ડાઘે પીળી છાતી (૨) હલકે આવની મદમાતી. જુઓ ૨

સુંદર શી તુજ આકૃતિ, સુંદર શા તુજ બોલ;
સુંદર પીંછાં આંચ શી, રસમાં ઝાકમઝોળ,§
જણાયે તેહ આનંદી (૨) નથી ટેવો કશી મંદી. જુઓ ૩

વસંતના પ્રારંભમાં, સુંદર ગીતો ગાય;
ધીમે ધીમે ભૂમિથી, ઉચે ચઢતો જાય.
મધુરાં ગીત લલકારે (૨) ચહે શુભુરા સહ પ્યારે. જુઓ ૪

સુંદર પહોર પ્રભાતનો. શીતલ વાય સમીર;
સુંદર દિન વસંતના, સુંદરતા શી સ્થિર !
પ્રકાશિત દિનમાં એ તો (૨), મધુર ગાન રેલવતો. જુઓ ૫

જયમ જયમ સૂર્ય પ્રકાશતો, ત્યમ ત્યમ વધતું ગાન;
સાંભળતાં શ્રમ ઉતરે, ચિતકું બૂલે બાન.
બહુ ઉચે ઉડીને એ (૨) સ્વરગના દ્વારમાં ગાયે. જુઓ ૬

સ્વર્ગીય શક્તિ જે મળી, ગાવાં સ્વર્ગીય ગાન; x
જણે જતો માણવા, સ્વર્ગ તણો એ'શાન.
પ્રભુની ભક્તિ ના બૂલો, મનુષ્યને બોધ એ દેતો. જુઓ ૭

*પીળા સાથે લાલ રંગની મેળવણી કરવાથી બનતા રંગ જેવી. આસમાની રંગની નહિ. *કાંક-કાંઈક-જરા-માથે જરા ગુચ્છા જેવું હોય છે ને તે કાંઈવાર આનંદમાં જરા ઉચું કરે છે. §ઝાકમઝોળ-ઝાકમ છોળ, રસમાં, ફળી ગયેલો.
" Hark, Hark, the lark at Heaven'sgate sings. " *Shakespeare*

૭ બુલબુલ.

(અહો એડવર્ડ મહારાજ, રહો સાજ અને તાજ-એ રાગ.)

(સ્ત્રીએ ઠેસાના રાસડામાં ગાઈ શકશે.)

ગમે બુલબુલનું ગાણું, મનોહર પંખીડું માતું. ટેક.

ચક્લી જેવું પણ કદે, દોહું તથા એહ;

પીઠ પીંછાં ને મુખડું, ભૂરે વાને છેવ;

રહે ફળ ઝાડને જીયે, વળી ઝાડી તણે એથે. ગમે૦ ૧

માળો નીચે બાંધતું, લઈ ઘાસ ને પાન,

નજીક મુણવા જઈ શકો, ગાતું જ્યારે ગાન;

બહુ એ તો નથી ખીતું, દૂરે દેશે નથી જાતું. ગમે૦ ૨

ચાંદની જ્યારે જામતી, રેલવતું રસ ગાન,

શીતળ ચંદ્રપ્રકાશમાં, ભૂત્રવતું એ ભાન;

મજાતી રાત ગાવાતી, મનોહર પક્ષી એ માતી. ગમે૦ ૩

દિવસે પણ માતું દિસે, પણ ખીજને શોર,

રાત સમેા મુણાય નહિ, કંઈ જ ઢાળજ કોર;

અતિ આનંદ દાતા એ, વસો પંખી સહુ દેશે. ગમે૦ ૪

મુંદર ઉંચા સુરથી, ગાતું આ બુલબુલ;

એના ગાયન પાસ છે, કંઠો સૌના હુંલ;

ચહે એથી બધા તેને, ગમે કલકંઠ ના કોને ? ગમે૦ ૫

(ગીત ૫, ૬, ૭) સ્વર્ગસ્થ—પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

૮ બુલબુલ.

ગા ગાયન બુલબુલ, જરા તું, ગા ગાયન બુલબુલ;

મનડું થાય પ્રકુલ, જરા તું, ગા ગાયન બુલબુલ.

(સાખી) મીઠી તારી રામણી, મીઠો તુંજ મેગાપ;

મીડી તારી આંખ છે, મીઠો છે આલાપ:
 નથી અમારી ભૂલ, જરા તું ગા ગાયન મુલમુલ.
 (સાખી) નાનુક તારી પાંખ છે, નાનુક તારું અંગ;
 નાનુક તારી ચાંચ છે, રૂડો તારો રંગ;
 પુરા પ્યારથી મુલ, જરા તું, ગા ગાયન મુલમુલ.

૯ કાગડો.

ઢાહરો.

એઠો માળો બાંધવા, બાળ્યો દાળો કાગ;
 એ પાંખાળો બોલતો, નહિ રૂપાળો રાગ. ૧
 કાઠ લેઈને કાંકરો, ચાંપે હણવા જાય;
 ચિતચાં ચેતી ચતુર નર, જલદી ભેડી જાય. ૨

૬૦ ૬૦ ૬૦

૧૦ કૂકડો.

સવારમાં પહેલો હું ઉઠી, કૂકડે કૂક કરું છું;
 ઉઠાડવા ઉઘોગી જનને, તો સીપાઈ બનું છું. ૧
 કૂકડે કૂક કૂકડે કૂક કરતો, કેવી ખૂમો પાડું !
 સાંખી ડોઢે, જખરી હાંકે; સહુને એમ જગાડું. ૨
 ડાહ્યાં છોકરાં તો બણવા, નહેલાં ઉડે સવારે;
 હોંસે હોંસે સહુ પોતાના, પાઠ જ વાંચે પ્યારે. ૩
 ચોરો ભાગે, ઉંઘ પથુ નહાસે, એ ચતુરાઈ નહીં શું ?
 ચસો છોકરાં ! વહેલાં ઉઠજો, કૂકડે કૂક કરીશું. ૪
 હાંકે-ખૂમ પાડીને ભાગે નહાસે.

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર.

૧૧ કળાએલ મોર.

“તં તો ઘટઘટમાં ધર કીધું” એ રાગ.

નાચે થનગન થનગન થનગન વનમાં મોરલો રે. (એ ૨૬.)

હિંચી સુંદર કળા કરીને,

રંગ રંગનાં પિંછ ધરીને;

મંદ મંદ પગ ધરતો દિસે છે બલો રે

નાચે થનગન થનગન થનગન વનમાં મોરલો રે.

મધુર કંઠથી ટોંકા કરતી,

ઢેલડીઓ ચોખ્ખાણુ કરતી;

હરખી હરખી ટોંકા કરતે! રંગીલો રે

નાચે થનગન થનગન થનગન વનમાં મોરલો રે.

જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૧૨ મયૂરનો મુગટ.

મયૂર હો ! મુગટ તણો શો મરોડ !

બાંકો બિરાજે જગત મનોહર,

મંજરીનો તુજ મ્હોડઃ મયૂર હો !

નીલો છત્રીલો અજગ સલૂણો,

શોભે શિખાનો છોડઃ મયૂર હો !

ગતિડોલનથી ડોલે કુતુક ભર્યો

નખરાં કરતો કરોડઃ મયૂર હો !

ઋતુઋતુમાં નિત્ય પૂરજો પ્રભુજી

કલગીના તુજ કોડઃ

મયૂર હો ! મુગટ તણો શો મરોડ !

ન્હાનાલાલ હલપતરામ કવિ.

૧૩ પંખીની ટોળી.

(રડો રડો મુલક ગુજરાત રડો. એ રાહ.)

જુઓ જુઓ પંખીની આ ટોળી !

તેમાં કજૂતરોની જાત ભોળી;

એમાં ગરુડ મોટા રાજ,

ચાંચ લાંબી શરીરે છે તાજ. ૧

બેઠા પોપટભાઈ કારભારી,

એની બોલી લાગે છે બહુ સારી;

એમાં લુચ્ચામાં લુચ્ચા કાગડા છે,

સહુ પંખીમાં એ તો નામડા છે. ૨

હંસ, મેર, મેના ને કાયલ છે,

ગીધ, સમડી ને આપે જોયેલ છે;

છેલ્લે કાબર, ચક્લી ને હોલા,

ઢેક-બગલા છે મોટા ઢોલા. ૩

આવી કાયલ ત્યાં અરજ કરવા,

ડુંદુકારેથી લાગી મન હરવા;

વાંચી પોપટભાઈએ અરજ, ૪

જાણી લીધી રાજજીતી મરજ.

ઢેક-બગલા-મોડી ચાંચવાળા બગલા. દેવશંકર વૈકુંઠજી લલ્ક.

૧૪ ગરવી ગાય.

(“ ઇતિહાસની આરસી ” ના ઢાળ.)

ગોરી મુલુવાળી સુખદાર, ગરવી રે ગાવલડી;

દૂધ દહીં ધીની દાતાર, નમાયાંની માવલડી.

દીસે અંગથી નવરંગ, ગંગ સમી શ્વેતા;

શી શીંગલડી રડી બે, વિનમ્ર અને વિજેતા;
 કેડે બાંધી ઘંટડી એક, ટં ટં ટં વાજે;
 પગની ખરીમાં છે શટ, ધુધરી પમ ગાજે.
 બાં બાં કરતી જવ ધર જાય, ગરીબડી ગાવડડી;
 સુણી વાછરડું હરખાય, આવી માવલડી.
 પેંડા બરફી ને શીખંડ, દૂધપાક બાસુદી;
 ધારી બેવર મારો ખીર, પાકો છત્યાદિ—
 ખાન પાન દેનારી માન, પર ઉપકારી છે;
 દેતી બળ બળદો કૃષિકારને તું વહાલી છે.
 બળદો ત્રિણ ખેતી ન થાય, અન્ન નહિ પાકે;
 સૌએ સુખડાં કહેતાં જ, જીભલડી યાકે.
 ખડ ખાઈ જીવે જળ પીઈ, અમૃત પય દાતા;
 સૌ જાતિ નાતિનેય, દેતી સુખશાતા.
 દૂધ દહીંની જલુસો ખૂબ, જગમાં જે ખાતા;
 દૂધ દહીં ધી માખણથી જ, જન રાતા માતા.
 પાંચ અમૃતની દાતાર, વંશ વધે તારો;
 એ આશીર્વાદ અમૃત્ય, હાદિકં છે મારો.

સ્વર્ગસ્થ પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ, રાજકોટ.

૧૫ ગાય.

કાળી ઘોળી રાતી ગાય, ચારો ચરવા દહાડે જાય;
 સાંજે વહેલી આવે ઘેર, વાછરડાને પડતી ભેર.
 ઘોળું મીઠું આપે દૂધ, તેથી મારી બાબે ભૂખ;
 સાકર નાખી હોંસે ખાઉં, દૂધ દહીં ધી ખાઈ ખુશી થાઉં.

દૂધની ખીર, દૂધનો દૂધપાક, દહીંમાં નાખું, સાકર, ખાંડ;
મીઠો માવો ને શીખંડ, ખાતાં ખાતાં ઉપજે ઠંડ.
આલુભાઈ રતનચંદ શાહ.

૧૬ ઘોડો. *

(આવો આવો અહીં ગોઠીઆ ગાય પાસે—એ રાગ)

જુઓ જુઓ છે આ^૧ ઘોડો કેવો ?

નથી એનો પડ્યો દોકડો^૨ દેવો.

એને જીન કે ચોકડું^૩ ના જોઈએ;

એને ચંદી કે ચારો^૪ ના દઈએ.

નહિ કાઠને એ બચકાં^૫ ભરતો;

નહિ કાઠને એ લાતો^૬ ધરતો.

જુઓ જુઓ કંઈ એ પર^૭ સ્વારી;

મને એમાં મજ^૮ પડતી ભારી.

* પોતાના બે પગ વચ્ચે લાકડી રાખી, તેનો ઘોડો કરી, નાનાં બાળકોને રમતાં તો સૌએ જોયાં હશે, આ બાળગીતમાં એ રમત ગુથી છે. આ બાળગીત બોલાવતી વખતે દરેક બાળકના હાથમાં એક એક લાકડી અને નાનકડી ચાબુક આપવી. પછી જે સ્થળે જે હાવભાવ કરાવવાના લખ્યા છે તે કરાવવા. ૧. ઠાબા હાથમાં ઝાલેલી લાકડી બતાવે. ૨ રૂપીઓ ખખડાવતો હોય તેવી નિશાની જમણા હાથના અંગુઠા તથા તર્જનીથી કરે. ૩ ચોકડું તાણતો હોય તેવી જમણે હાથે નિશાની કરે. ૪ ચારાની ભારી બતાવતો હોય તેમ બે હાથ પહોળા કરે. ૫ જમણા હાથવડે બચકું ભરતો હોય તેવી (પોંચો પહોળો કરી એકઠો કરવાની) નિશાની કરે. ૬ જમણો પગ ઉંચો કરી ભોંચે પછાડે. ૭ લાકડી બે પગ વચ્ચે રાખી ઘોડો પલાણે. ૮ મોં મલકાવે.

જુઓ ચાલુક^૧ ચટ દઈ કટકાવું;
 જુઓ ભજડક તખડક દોડાવું.^૨
 એને મારે નથી^૩ વેચી દેવો;
 બે બનશે તો બીજો^૪ લેવો.

ચોજક, જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૧૭ મારા ધરનો વાઘ.

મેં એક બિલાડી પાળી છે,
 તે રંગે બહુ રૂપાળી છે!
 તે હળવે હળવે ચાલે છે,
 તે અંધારામાં ભાળે છે!

દહીં ખાય!

દૂધ ખાય!

ધી તો ચપ ચપ ચાડી જાય!
 તે ઉદરને ઝટપટ ઝાલે,
 પશુ કૂતરાથી ખીતી ચાલે!
 તેના ડીલ પર ડાઘ છે,
 એ મારા ધરનો વાઘ છે.

દેવચંદ્ર રામજી.

૧ લાકડી સાથે ચાલુક પછાડે. ૨ લાકડીને બે પગ વચ્ચે રાખી. પોતાને પગે દોડે; આ વખતે તમામ વિદ્યાર્થીઓ કુંડા-જામાં ફરે. ૩ ના પાડતો હોય તેમ જમણે હાથ હલાવે. ૪ બે આંગળીઓ ઉચી કરી બતાવે.

૧૮ ઉંદર વિષે.

(રાગ—સોળ ભગતના ચાખખાનો)

ઉંદર બિલ્હીને ભાળી, નાસે મૂંડીઓને વાળી—૨૬.
 ચાર પગ ને લાંબી પૂછડી, સુંવાળો ચંચળ જાત;
 ઝીણી આંખે ઝાઝું ભાગોંને, દોડે અંધારી રાત.—ઉંદર. ૧.
 લાગ લાવોંને લૂગડાં દાપે, કોઠીઓ કરડી ખાય;
 જખરા દાંતે જર્મોન ખોતરી, ખૂણામાં જઈ સંતાય.—ઉંદર. ૨.
 દીડી દિવટ મૂકે નહિ, ને અંધારે મચવે શોર;
 દાણા ખાઈને દાટ વાળે એ, ચાર પગનો ચોર.—ઉંદર. ૩.
 ઝાલવા જતાં હાથ ન આવે, પકડતાં નવ પકડાય;
 ઉપાય કરતાં કાંઈ વળે નહિ, બિલ્હી મળે સુખ થાય.—ઉંદર. ૪.

છગનલાલ રણછોડદાસ ઠાકોર.

૧૯ બિલ્હી અને ઉંદર.

બિલાડી:— મીઆંઉ મીઆંઉ બેલી બિલ્હી બાઈ,
 આવો વહાલા ઉંદર બાઈ;
 આપણ મળીએ ગમત કાજ,
 આપણ રમીએ રમત આજ.

ઉંદર:— દરથી આવું જો હું બહાર,
 પકડી પાડી મારો માર;
 મારી નાખીને ખાઈ જાઓ,
 માટે દૂર તમે તો થાઓ.

ખાલુભાઈ રતનચંદ શાહ.

૨૦ કીડી.

દાહરો.

કીડી કણુ સંગ્રહ કરે, જુઓ જનાવર જાત;
વસે વળી સંપે સદા, સર્વ મળી સંગાથ.

૬૦ ૬૦ ૬૧

૨૧ ખેતર.

(તેં તેઃ ઘટઘટમાં ધર કીધું વાલમ વરજાગીઆ રે એ રાગ.)

સુંદર સુંદર શું શોભે છે, સીમે ખેતરો રે.....

રાતાં પીળાં ફૂલ ખીલેલાં, લીલા લીલા છોડ ઉગેલા;

લચ્ચી ગએલા દાણાને ભારે અહો રે.....સુંદર સુંદર શું..... ૧

ચીખરીઓ, સારસડાં, સૂડા, કાખર, કાગ, કખતર, હોલા;

ચાંચે ચાંચે દાણો તે લૂટે ધણો રે.....સુંદર સુંદર શું.....૨.

ભોર, કોકિલા, પોપટ, ચક્લાં, મીઠું મીઠું ગાન કરતાં;

ઝાડોની ડાળે ખૂલતાં પંખીઓ રે.....સુંદર સુંદર શું.....૩.

ખેડુતો કૂવાને કાઠે, કાસ ફેરવે હોસે હોસે;

કચૂડ કચૂડ ચાપ છે કોસોના સુરો રે.....સુંદર સુંદર શું.....૪.

મહેનતથી ખેડુ મદમાતો, અંગો અંગ દિસે છે રાતો;

લલદારી લલદારી ગાતો તે ફૂહો રે.....સુંદર સુંદર શું.....૫.

જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૨૨ કપાસનો છોડ.

(ચોપાઈ)

કપાસ ના આ સુંદર છોડ, હોગે સધળા જોડાજોડ;

હોયે વધવા હિંમત ધરે, ધોળું રૂ નિહવામાં બરે.

- ૩ ને ખૂબ ઝીણું કંતાય, તો તેમાંથી સૂતર થાય;
સૂતર સાળ મહી જ વણાય, તેનાં સુંદર કપડાં થાય. ૨
- માતા તેનાં લૂગડાં શીવે, પહેરાવી બાળક રીઝવે;
લૂગડાં ફાટાં તુટાં થાગ, ત્હેનો પણ ઉપયોગ કરાય. ૩
- તેને કૂટી મેદો કરે, ને તેમાંથી કાગળ બને;
કાગળ પર અક્ષરો છપાય, ને તેની ચોપડીઓ થાય. ૪
- દશિરનો માણસને બોધ, તેની એ પુસ્તકમાં નોંધ;
નિશાળમાં શિક્ષકની પાસ, પુસ્તક વાંચી કરું અભ્યાસ. ૫
- મણી ગણીને મોટો થાઉં, તે માટે એના ગુણ ગાઉં;
આટલું બધું જોનાથી મળે, કપાસ તે ઉગે સહુ રચળે. ૬
- જિંદવું-કાલું. બોધ-શિખામણ. શિક્ષક-મણાવનાર.

કૃષ્ણપ્રસાદ ગિરિનાથ'કર ભટ્ટ.

૨૩ કલુબી.

“ કલુબી પાછળ કરેડ, કલુબી કોઈ પાછળ નહીં;
હળથી બાંધે હોડ, પેટ ભરે પાદચાહ તણા. ”

૨૪ અંધારી મેઘલી રાત.

માઠ.

એ ગાળે ગગને ઘેર (૨)
આજે ગગને ગાળતો જો મેહુલો ધમધેર. (એ ટેક.)
ધૂધધૂ ગાળતો ધન, કડકડ ઘર્ષને અપાર;
તોડી ફેડી વાદળીને, વરસે મુશળધાર રે..... એ ગાળે...
અંધારે અંધારે ઘેરું, ચોપાસે આકાશ;
મસમસ મસવાટ કરીને, વાયુ વહે ચોપાસ રે.....એ ગાળે...

ચમકે ચમકતી વીજળી કદિ, ભડ ભડ ભડકો ચાય;
 નાનાં બાળો દેખી જો જો, ઘરમાં નાશી જાય રે...એ ગાજો...
 જગજીવન કાલિદાસ પાઠક,

૨૫ પ્રભાત.(૧)

(આજ સ્યામ માંહે લીનો બાંસુરી બજાઈકે-એ રાગ)

ખીલતું પ્રભાત જાત રાત વીતી જાય છે;
 રાત વીતી જાય, રમ્ય તેજ જો છવાય છે. ખીલતું પ્રભાત... ૧
 પૂર્વ દિશા લાલ લાલ, હીંગળોક શી રસાળ;
 લાલ લાલ કિરણ વિષે, દશે દિશા ન્હાય છે. ખીલતું... ૨
 ચકચકતો હતો ચંદ, તેજમાં દિસે છે મંદ;
 ઝીણા ઝીણા તારલાઓ, તેજમાં છવાય છે. ખીલતું... ૩
 પંખી કરે મધુર ગાન, ધ્યાનીઓ ધરે છે ધ્યાન;
 થંટી તણા ઘેર ઘેર, મુર સંભળાય છે. ખીલતું... ૪
 ઉઠો મારા બહાલા લાલ, મુખડું બતાવો રસાલ;
 એવા મીઠા બોલ બોલી, માતાઓ મલકાય છે. ખીલતું... ૫
 જગજીવન કાલિદાસ પાઠક.

૨૬ પ્રભાત.(૨)

(બિલાસ.)

તિમિર ટળ્યાં શુભ બહાણું વાયું.
 અનેરી ઉષાએ વ્યોમ છવાયું. તિમિર.
 ચેતનહીન પદે નિદ્રાના સુખ સમણામાં માણ્યું રે,
 સ્વપ્ન સર્વાનિ સત્યતું ટાણું ઉજ્જવળ મંમળ આવ્યું, તિમિર.
 કૌશિક સાદ સમી ગયા સૌ ભારત આશયી નાહું રે,
 જડતા ગ્ધાનિ દૂર થયાં ને જોમ રગેરગ જામ્યું. તિમિર.

ધર્મે ધરી ઉર કર્મને પથે અરુણે વિપદ ચલાવ્યું રે,
ધર્મે ઢીલ થું ? ઉઠો વાદે નાહક માથું ભમાવ્યું, તિમિર.

કૌશિક=ધ્રુવડ, કૌશી રાગનું નામ છે; રાત્રિયે બીજ પ્રહરમાં ગવાય છે.
આશ=આશા આશા, રાગનું નામ છે; સવારે બીજ પ્રહરમાં ગવાય છે.

દ્વંદ્વય રણકાર

રમણિક ર. મહેતા.

૨૭ ભાત ભાતનાં ભોજન.

(જમ મુજ બહાલા બાળ...એ રાગ.)

જમીએ લાડકા લાલ, ભોજન સુખકારી... (એ ટક.)

દૂધપાક છે રસાલ, મગજ અને મોહનયાજ;

જમતાં ધરજો સંભાળ, લાડુ ગુણકારી... જમીએ. ૧

પેંડા, બરશી, મગજ સાર, શીરો ને રૂડો કંસાર;

સેવ ઓસાની અપાર, જમજા દલ ધારી... જમીએ. ૨

બાસુદી અને શીખંડ, તેલથી તળેલાં કંદ;

પૂરી કુણી કુણી પુત્ર, લે લે દડં સારી... જમીએ. ૩

કેળાં ને કોપરાપાક, વિધવિધનાં કીધાં શાક;

ઉનાં ઉનાં ભજ્યાં જમો, ઉરે પ્રીત ધારી... જમીએ. ૪

વિધવિધની આયું દાગ, ધીરે ધીરે જમો બાળ;

સરમ તજ માગો લાલ, વાની સારી સારી... જમીએ. ૫

ભાતની રૂડી સુગંધ, લેજો મુજ ચિતકંદ;

સાકરે ને દૂધ દઉં, જમો સ્વાદ ભારી... જમીએ. ૬

જમી રજા છે તો બાળ, ઉઠો રાખીને સંભાળ;

ચક્રચકતા કળશીઆમાં, જુઓ ભર્યું ઠવારિ... જમીએ. ૭

પાનપટ્ટી જમો બાળ, વદન કરો લાલ લાલ;

પુત્રવદન નિરખી માત, હરખી જય વારી... જમીએ. ૮

જગજીવન કાલિદાસ પાકક.

૨૮ મેહુલો વરસે મોંધેરો.

તપવી તર ને કળકલ ને-

કાંઈ તપવી ધરાનાં મીઠાં મૂળ રે,

મેહુલો વરસે મોંધેરો !

તપવ્યાં-તપાવ્યાં લીલાં વંન ને-

કાંઈ તપવ્યાં રસિકડાં જીવન રે,

મેધ આજે વરસે મોંધેરો !

વરસે મુગળધારથી, મેધ ચડી ઘનધોર;

હરિયાળાં ક્ષેત્રો વિષે, નાચે ચનગન મોર:

એમ નાચે ને રાચે રસ-ધેલકું.

પ્રીત પૂરે મૂળ ચિત્તકું ચક્રાર રે,

સ્નેહ મેહ વરસે મોંધેરો:

મન્દમન્દ સમીરણ વહે, પંખી ઠરે કલ્પલોહ;

કુદરતની લીલા વિષે, અંતર રસતરખોળ:

જીવન જીવનમાં જાગિયાં

તેજ કિરણોશાં ચેતન અણુમોલ રે,

મેહુલો વરસે મોંધેરો:

(મજેલું—ખડાયતા મિત્ર ઉપરથી)

—તપવી.

૨૯ વિમાન.

આ આકાશમાં ભમતું—

શું જણાય જાણે મોટું પંખી;

આવે છે ઊડતું.

ગર ગર ગર ગરતું, સર સર સર સરતું.

ફર ફર ફર ફરતું.

શું પવન ગતિએ આહ્યું આવે

સં સં સં કરતું—૧

સુણો ઠહું હવે તમને, ઠહે વિમાન સૌ એને.

તમે ચાલો મારી સાથ, હું એમાં ખેસાડું સોને.

વાહ, વાહ, વાહ, વાહ, વાહ, વાહ,

કેવું આ સુંદર દીસે વિમાન અહા.

એ ઊડ્યું હવે ઉચે,

કરી નજર જુઓ નીચે.

સૌ ચીજો જીણી જીણી કેવી;

સુંદર દીસે છે.

વાહ, વાહ, વાહ, વાહ, વાહ, વાહ

કેવું આ સુંદર દીસે વિમાન અહા.

રા. ના. શં. પંચાક્ષરી (સંગીત શિક્ષક.)

(ગુ. શા. ૧૯૨૨ પૃષ્ઠ. ૧૬૬ મં ૫૦ ફાર વીમેન—અમદાવાદ.)

૩૦ ધન ગર્જન.

(શું નરવર વસંત થેઈ થેઈ નાચી રહ્યો. એ રાગ)

પેલો ગમને શું ધન ધોર ગાજી રહ્યો,

ગાજી રહ્યો કે ગજવી રહ્યો—પેલો ગમને શું ધન ધોર ગાજી રહ્યો.

(સાખી) સૈન્યાધિપતિ સૈન્યનો, શુરો રાજ સમીર,

જંજે જીતે જગતને, એવો એજ અમીર;

જુઓ અમીરી દોર એ દેખાડી રહ્યો,

ધડુડાટોના ગોળા ગજાડાવી રહ્યો—

પેલો ગમને

(સાખી) ગિરિનુંગો તૂટી પડે, વૃક્ષો ઉન્મૂળ થાય;

પવન ઝપાટે છાપરાં, તડકડ ઉડી જાય.

સમીર સાગરને ધરતી ધ્રુવવી રહો.

ધ્રુવવી રહો કે કંપાવી રહો—

પેલો ગગને૦

(સાખી) રણક્ષેત્રે રજપુતની, વાગી જ્યાં વીરહાક;
મેઘોનાં મંડળ બધાં, હલદયાં એકી સાથ.

સાથે વીજના ચમકારા ચમકાવી રહો.

કોમળ કાળજાં ધ્રુવવી ધ્રુજ મચાવી રહો. પેલો ગગને૦

(સાખી) ગોળી બાર ચલાવીઓ, છુટયો મૂસળધાર;
વિંધઈ ગર્ધ વિનિતા બધે, બાધો મક્કમ માર

છેલ્લે ધરણીને પરણી મનાવી ગયો

મનાવી ગયો કે નમાવી મયો—

પેલો ગગને૦

(સાખી) પાણી પાણી પંડપર, બીજ્યું શ્યામ શરીર
ધરણી લાગી પાયને, માગે બીજું ચીર

પત્ની પૃથ્વીને સાડી ઓઢાડી ગયો

બધે આનંદ આનંદ છાઈ રહો—

પેલો ગગને૦

(ખા. ૨. શાહ.)

૩૧

પેલા ભવ્ય ગિરિવર ચરણે, સુતી મનહર ખીણ રે—

તેના ઉદરથી નીપજ્યું, નાનકડું શું બહેણું, અજબ તમાશો આ !

રમતી અવતી પર આળોટતી, ચાલી સરિતા બાળા રે

જેતામાં થઈ આવડી મોટી, જોઅનવતી રસ-માળા—અજબ૦

રમ્ય નગર ક્ષત ગિરિવરને, વૃક્ષવટા ઝુકી આંખે રે;

ગગન જીવે ને તારા હુવે મુખ, નદી પણ (ર) નજર નનાખે—અજબ૦

જોઅન મદમાતી અલખેલી ક્યાં આ ચાલી જાય રે !

અંતરશી આશ ભરીએ ને, મુજ મન વિરમય થાય—અજબ૦

(દેવ કન્યા)

† પૃથ્વી રૂપી વનિતા.

૩૨ ઉત્પ્રેક્ષા

નભ ચુ'બતા ગિરિવર ઉપર શોભે રમ્ય વનરાજી રે
 તેહેને તીરે નાયતું કુદતું, વહેતું ઝરણું એક—અજબ તમાશો આ.
 સ્વચ્છન્દે આનન્દે વહેતું, વનકુસુમોમાં રમતું રે,
 તન્નવરની શીતળ છાયામાં, નિર્ભય થઈને બમતું— અજબ.
 છોડી તુંગ ગિરિવરના તટને, નિગ્ન પ્રદેશે સોહે રે
 સૂક્ષ્મ શ્વેત ઓઢણી ઓઢીને, પ્રેમ હર્ષથી ખેલે— અજબ.
 થઈ સુંદર સુમનથી, આત્મહતિ પ્રદેશ રે;
 હરિઆળી રદિઆળી ભૂમિમાં ધીમે ધીમે વહે છે— અજબ.
 સૂર્યપ્રભામાં ઝળળળ કરતાં, રમ્યનગર મેદાનો રે,
 તેની ઉપર ગિરિવર સોહે, સરિતા એકલડી વહે— અજબ.
 ધીમે ધીમે વધતી ચાલે, પદ્મવ રણપૂલ લઈને રે,
 રમ્ય રૂપેરી દિવ્ય નદી એ, સાગર શું જઈ વહેશે— અજબ.
 (નટવરલાલ બાલુભાઈ શાહ)

૩૩ ઉખાણાં.

એક હતી ડગ; તેના લાંબા લાંબા પગ,
 પાસે જે જાય, તેના કકડે કકડા થાય. એ શું?—સૂડી.
 એક ઉદરડી એવી તે કપડાં કોરાં કાપે,
 એ દાંત તીણા લાંબા લોખંડ જેવા માપે. એ શું?—કાતર.
 વાંકું વાંકું ઉંટકું ને એ બળદિયા જોડયા,
 ખેતર ખેતર ચરતું તેણે દુનિયાનાં દુઃખ તોડયાં. એ શું?—હજી.
 પવનનો ઘોડો તે ચાલે પવન ખાતાં,
 ઘોળી ધનવાળાં એ તો દરિયે ડોલાં ખાતાં. એ શું?—વહાણ.

(પૃષ્ઠ ૯૨ ના ૩૭ માં શીત પછીનું અનુસંધાન.)

૩૮

ધન્ય તે નરનાર, જગતમાં ધન્ય તે નરનાર,
કરે જે પર ઉપકાર, જગતમાં ધન્ય તે નરનાર.
મૂકીને તન ધનની માયા, પરોપકારે તૈયાર.....જગતમાં
લઈને પ્રત જનસેવાનું, બેઠારે ઉપાધિ અપાર ...જગતમાં
જીવન ગાળે પરને કાળે, ધન્ય ધન્ય અવતાર...જગતમાં
દેખીને પરદુઃખ દ્રવે છે, હૃદય ખમે નહિ ભાર...જગતમાં
વગર વિલમ્બે સહાય કરે જે, અનાથ નિરધાર. જગતમાં
ચંદન સમ સુવાસ પસારે, તેનો જયજયકાર...જગતમાં
દયા તથા બંડાર બનીને, સફળ કરે અવતાર...જગતમાં
મળે નહિ યશ કાર્યે કદી તો, લેશ નહિ દરકાર જગતમાં
નિજ તણું કર્તાવ્ય ગણીને, સર્વ કર્મ કરનાર જગતમાં
આત્મચત્ત સૌ પ્રાણી પેખે, ભેદ ન રાખે લગાર...જગતમાં
રટણ રહે દિન રાત હૃદયમાં, કરવા દેશ ઉદ્ધાર. જગતમાં
(સુન્દરી સુમેધ પુસ્તક ૧૩ પૃષ્ઠ. ૧૭૬) અનાથસેવક.

૮ સંવાદો.

૧ વર્ષાઋતુ વર્ણન.

સૂચના—મેધ, પૃથ્વી અને ખેડૂત નામે ત્રણ પાત્રો કલ્પ્યાં છે. મેધ પાત્રનો પોશાક ઘેરા વાદળી રંગનો હોઈ તેના હાથમાં એક જળનું પાત્ર રાખવું. પૃથ્વી પાત્રનો પોશાક લીલા રંગનો હોઈ તેના હાથમાં નાનો પૃથ્વીનો ગોળો આપવો. ખેડૂત પાત્રને તેને લાયકનો પોશાક પહેરાવી તેના હાથમાં નાનું હથળ આપવું, તેમજ

બળદત્ત' ચિત્ર આપવું' અથવા બે છોકરાને ધોળાં વસ્ત્ર ઓઢાડી બ-
ળદના રૂપમાં ઉભા રાખરા. વળી બની શકે તો આ પાત્રો કામ કરે
તે સ્થળે છોકરાનાં કુંડાં ગોઠવી બગીચા જેવું પણ કરવું. પાંચ જુદા
જુદા છંદમાં આ કાવ્ય લખ્યું છે તેમાંનું પ્રથમ ત્રણે પાત્ર બોલે,
તે પછી મેઘ, પછી પૃથ્વી, પછી ખેડુત અને જીવંતના કાવ્યમાં
એકેકે કડી મેઘ, પૃથ્વી અને ખેડુત અનુક્રમે બોલી, છેલ્લી લીટી
ત્રણે પાત્રો સાથે બોલી કાવ્ય પૂર્ણ કરે. આખી કવિતા ' ગ્રીષ્મ-
ઋતુ વર્ણન ' ના અનુકરણ રૂપ છે. પરંતુ આ કાવ્ય છેક ઉપલા
ધોરણમાં ચલાવાશે.)

ત્રણે પાત્રો

રેણાવૃત્ત-૧

પ્રભુનો દિવ્ય પ્રભાવ, દૌસે વર્ષમાં કેવો,
પ્રાણી વનસ્પતિ સર્વ, વિષે એ જોવા જોવો;
નાચે થનથન મોર, સકલ આનંદી બાસે,
ઉદોગીતું જોર, અવનિથી આગમ નાસે. ૧

જય જય જમ કરતાર, તમારી લીલા ન્યારી,
જીવનની આધાર, દૌધી વર્ષાઋતુ પ્યારી;
આ પૃથ્વી સોહાય, મેઘની આશ ધરંતા,
આ ખેડુત હરખાય, કૃષિનું કાર્ય કરંતા. ૨

દોષકવૃત્ત—(૨)

મેઘ (આગળ આવીને)

આવી અહો ! વરષા રહિઆણી, ગ્રીષ્મ ગઈ બધું વિશ્વ ઉકાળી;
ચાલ હવે જગતે ચમકાવું, અબ બની મુજ રૂપ બતાવું;
હમ પ્રયંત અનિલની સંજે, જમું થન વાદળો રંજે,
વાયુ થતા સ્થિર આ અણુચિતા, સ્વેદથી પ્રાણી બધાં અકળાતાં. ૧
વિદ્યુત વેગથી કેવી ઝલ્લે, ગર્જન ધોરથી ભૂતલ ધ્રુજે,

મસ્ત બની કૃષિકાર જ મહાથે, ઉન્મુખ થે સડ ઉર્ધ્વ નિહાળે;
પૂર્ણ થતાં તપ્યારી જ ભારે, મેઘ પડું પછી મૂશળ ધારે;
આપું તને નિજ અમૃત લહાણી, વિશ્વ અધું રૂંપવું કરી પાણી. ૨
તોલકવૃત્ત—(૩)

પૃથ્વી (આગળ આવીને)

ધનરાજ અહો મુજ પ્રાણપતિ, કરી પાવન સ્થામ પધારી સતી;
બની નાથ હું આજ સુભાગ્યવતી, અભિનંદન આપું કરી પ્રણતિ. ૧
ગઈ ગ્રીષ્મ અતિ મુજને તપવી, વર્ષો રમ્ય જગાશયને મુકવી;
બની વૈરિણી હાય ઘણી દુભવી, પિયુ આપ કૃપા થકો શાન્તિ થઈ. ૨
પિયુ આવી ઉરે સુખ વાસ કરો, મુજ સ્વાગતનોજ સ્વીકાર કરો;
પિયુ જીવન વારિ અનંત ભરો, નિરહાનલ તાપ ત્વરાઈ હરો. ૩
તમથી પ્રિય હું અતિમેહજ કરું, નવજ્ઞા લીલુડા શણગાર ધરું;
ઉદ્ધિ, સર, કૃપ સરિત ભરું, મૃદુ મર્લ ધરી મદમાતી કરું. ૪
ખિલતાં રૂઢલાં મુજ બાળકડાં, યુવકો બનતાં, શિશુ નાનકડાં;
યુવકો પણ થાય સુવૃદ્ધ વડાં; તૃણ, ધાન્ય, લતા, તરુ રાઈ બધાં. ૫
પશુ, પંખી, મનુષ્ય કલોલ કરે, કૃષિકાર જીવ્યો મદમસ્ત રે;
રહી કાર્ય નિમગ્ન બધાં વિચરે, પિયુ આપ તણો જ પ્રતાપ કરે. ૬
મુજ નામ રેંડું મૃદુલું ધરણી, રસરાજ પિયું ધનને પરણી;
નવ યૌવન મસ્ત બની તરુણી, નથી કોઈ જગે મુજ શી ગૃહિણી. ૭
એડત (પરિક્રમણ કરીને) અમાણિકા વૃત્ત. (૪)

ઉમંગથી હરું કરું, મધુર રાગ બિચરું;

હું કામ ખેતીનું કરું, કૃષિક નામ માહરું;

સુમાત મારી આ ભૂમિ, પિતા જ મેઘરાજ તું;

ગરીબ તારૂં બાલ હું. સુખી કરું સુખી રહું. ૧

સુસજ્જ માઈ સાંતીડું, સતેજ જોડ બેલની;
 વિવિધ બીજ વાવું હું, સમયને નિભાવું હું.
 અતંત ધાન્ય પાકતું, જણાય મારી દષ્ટિમાં;
 સુધન્ય દિન વૃષ્ટિના, અસુખ જાય સૃષ્ટિનાં. ૨

ધન્વન્તરવૃત્ત. (૫)

મેથ્ર—સંસારમાં કેવળ હું જ મોટો.
 પૃથ્વી—હું એ ખરી આપણુ બેઉ જોટો.
 બેફત—ઉદ્યોગનો એક જ હું નમુનો.
 ત્રણે—મૈમા બધો એ વરષાઋતુનો.

લખનાર—દલપતરામ નાથજી પુરાણી, મહેતાજી અરાદ-
 પંચમહાલ (શુ. શા. ૫૪)

૨ સ્વર્ગનાં રહેઠાણુ !

(એક અંગ્રેજી કાવ્યના ઝાંખા સંસ્કારો પરથી ઉપજાવેલું.)

બાળક:— “ આકાશ, બા ઓ બા ! સુનેરી શોભતાં સામે સદા.
 જાણે ભૂમિના ઓઢણાં હો છત્ર ધોળા સર્વદા
 ને રાજ પેલો તેજનો રાજ સુવે ને જ્યાં વસે
 ને “ સ્વર્ગ ” આખું ગામ કે, તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?
 માતા (વાત્સલ્ય ભાવથી) :—.....ના, ત્યાં નહિ. ના, ત્યાં નહિ.

[બાળક શુચવાય છે.]

બાળક:—(ફરી નાકે આંગળી મુકી કંઈક યાદ કરતો)

“ તો ધાર બા ઓ બા ! વસે છે એક રાજ મહેલમાં
 જેનું જીવન આખું વીતે છે મોજમાં ને રહેલમાં
 ભરપૂર જેની સાહેબી સત્તા ધણી જેની દીસે
 ને “ સ્વર્ગ ” આખું ગામ કે, તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?

માતા:—(“ Uneasy lies the Head, that Wears the crown ના શબ્દો યાદ આપતો અટકાસ્ય કરી)

.....ના ત્યાં નહિ, ના ત્યાં નહિ.

બાળક:—“ સંભાર ત્યારે બા ઝો બા ! તે દિન જુના આપણા
જ્યારે હતો હું બાલુડો શોભાવતો ઘર આંગણું
ખોળે ચડીને ખેસતો ને લાડ કરતો અવનવા
માડી ! તને સંતાપતો, તો યે ન તું રોતી કદા
વાચાળ મારી કાલી ખોલીને તું ઝીલતી
મળમૂંત્ર મારાં ઉચકતી તો યે ન તું કંઈ ખીજતી
ખીજે નહિ તો આ સ્થિતિમાં રહેજ પણ રહેતું હશે !
જે “ સ્વર્ગ ” આખું ગામ કે, તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?

માતા:—(જુના બાળરાશ્યના દિવસ સંભારી કંઈક ઝોલું આવતાં
દખાતા સ્વરે)

.....ના ત્યાં નહિ, ના ત્યાં નહિ.

“ બા ઝો બા ” હજી એ મક્કમ હતી; બાળકની વયાનુસાર
અદ્ય પણ ગુણાનુસાર પ્રોઢ કદપનાઓ આમ એક પછી એક નિષ્પળ
ચતાં બાળક નિરાશ તો થયો, તોય હજીએ તેની કદપનાનો વેગ
ધીમો હતો અને ઉત્સાહનું આહું તેજ તેના ગંભીર મુખપર છવાયું હતું.

બાળક:— “ રે યાદ, બા ઝો બા ! મને આવે હવે કંઈ અવનવું
વાંચ્યું હતું મેં “ નળ અને દમયંતી ” નું પુસ્તક નવું.
કહે છે, ધણો બહાલો હતો દમયંતીને એનો પતિ
“ એના પતિને ” એ વળી બહુ પ્રાણથી બહાલી હતી.
કાપા હતી જુદી ઉમયની; પ્રાણ ના જુદા હતા.
એકેક ખાતર હોંશથી કંઈ કંઈ પીડાઓ બહોરતા

આવાં મળે પ્રેમી ઘડી ને નયન જે મીઠું હસે
જે “સ્વર્ગ” આપું ગામ કે, તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?

માતા:— (દાંપત્ય પ્રેમને એકવાર જુના જીવનમાં અતુભવી
દુર્ભાગ્યે શેષ રહેલી વિધવા! માટે આ પ્રશ્ન મહન હતો;
હૈયું વીધી અધ ઘડી અવાચક કરનારો બાણરૂપ હતો:
પણ “દેવી” ના અવતાર સમી “મા” મેરૂ જેવી અચળ
રહીને બોલી).....ના ત્યાં નહિ, ના ત્યાં નહિ.

બાળક:— “હું તો હવે થાક્યો કહી કહી એક તારી “ના” થપી
લેજો હવે ઓ બા ! હું ત્યાં પાસ છે એનો નથી
જો જે-હવે તારે રહી છે “હા” કહેવી હોંસયા
જો “ના” કહે તો માનજો કે સ્વર્ગ ખીજે કંડી નથી.
અહાંડ હાલરકું સુણી જેનું સુવે જર્થ પારણે
ને ચિત્રમાં જે પ્રકૃતિ આખી નવી આણી ચણે
એવા કલા સંગીતના જે મસ્ત, તે હૈયે વસે ?
જે સ્વર્ગ આપું ગામ કે, તે ત્યાં હશે ? શું ત્યાં હશે ?

માતા:— (બાળકની તત્ત્વદષ્ટિથી ચીતરાયેલી કલ્પનાથી મા
સંતોષનું હસી; પણ એનાંયે “સ્વર્ગ” કાણ જાણે
શાએ હશે કે હજીએ એ જ દહતાથી બોલી,)
.....ના ત્યાં નહિ, ના ત્યાં નહિ.

બાળક:— હાર્યો હવે ઓ બા ! ન પહોંચે બુદ્ધિઅળ માંડે હવે
છે એક આખરની હવે શંકા મને જે કુહાલવે.
એમાં હજીયે હોય તારી “ના ની ના” તો, જ્યાં હશે
માનીશ તારું તો જ હું, જે સ્વર્ગ તે કહેતી જશે.
લે જાણ બા ઓ બા ! હશે જે બક્ત મોટા રામના

દુનીયા ટકે છે તો જ આ જો થાંભલાએ એ ઘણા
જે સ્વર્ગ પણ સદ્ભાગ્યવાળું જો હશે તો પામશે
“આશીષ” એ સાધુ તણી, તો “સ્વર્ગ” શું મા! ત્યાં હશે?”

માતા:—(ડોકું ધુણાવી).....ના ત્યાં નહિ, ના ત્યાં નહિ.
(બાળક આખર નિરાશ થઈરિડી પડ્યો; એની એકેય કદપના
“માના” ગળે ન ઉતરી, બાળકની જીજ્ઞાસા તમ થાય એવી
આશાભરી આગદષ્ટિ પર “મા” જોઈરહી અને બોલી.)
“આકાશ પાછળ શૂન્ય માટે સ્વર્ગ કહું છું ત્યાં નથી;
છે સાલુળીમાં ગર્વ માટે સ્વર્ગ પણ ત્યાં નથી;
વાતસલ્ય કે દાંપત્ય પ્રેમો માત્ર બંધન મોહના,
ને મોહમાયા બંધનો શું ચિન્ન ત્હારાં સ્વર્ગનાં ?
સંગીત કલાના મસ્ત, બેટા! એક વાડામાં રમે
બીજા ઘણા રોતા હશે, આનન્દના એ જે સમે.
એવા જીવોને સ્વર્ગ હો, પણ સ્વર્ગ તે તારું નથી.
રે વત્સ! માટે આપણું એ સ્વર્ગ સાચું ત્યાં નથી.
ને સાધુઓ જે ભક્તિના અવતાર જેવા લાગતા,
એ તો સદા માયા અને દુનીયા થકી દુરભાગતા
માનવ ન દર્શન પામતા તે આશીષો શે પામશે ?
સંસારીઓનું સ્વર્ગ તે આધે કદી જઈ ના વસે;
વાંચે વળી વનવાસીઓ એમાં નિઝતમાનું ભલું
“જાણે જગત છે એકનું, એના વિનાનું એકલું.”
એ નિવૃત્તિમાં સ્વર્ગ નહોયે, હોય તો શાં આપણાં ?
આધે વસ્થા જે આપણાથી સ્વર્ગ તે શાં કામના ?

x x x x x

આ [વશના માનવજીવોને બાંધવો જે માનતા
એના મુખે આધા રહે; એના દુઃખે દુઃખી થતાં
સંસારમાં રહેતા છતાં સરસ્થાં રહી નીતિ ધરે
ને સર્વ શ્રીજીના સજ્જલા જીવપર પ્રીતિ ધરે
જેના જીવનમાં મંત્ર એ “ચ્હાવું અને રહેવું” રહ્યા
જે અન્ય કાજે જીવનને સોંપી રહ્યા-આપી ગયા
એ મંત્રથી એ કર્મથી, જે રહેજના આધા ખસે
એ મૃત્યુમાં-એ જીવનમાં-તે સ્વર્ગ બેટા! ત્યાં વસે.”

સમાલોચક પુ. ૨૮ }
પૃષ્ઠ ૬૧૮ થી ૬૨૦ }

લેખક:—

રા. જદુરામ ખંધડીઆ.

૩ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોની તકરાર.

અને

બુદ્ધિએ આપેલો ન્યાય.

મંદાકાન્તા.

નાસિકા ને નયન, રસના, ચામડી, કર્ણ નામે,
પ્રાણીઓને ધણી જરૂરની પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો છે;
સોંપાએલું નિયમિત કરે કાર્ય પ્રત્યેક વ્યક્તિ,
તેને હાથે જીવનક્રમમાં આવતી પૂર્ણ શક્તિ.

વસંતતિલકા,

ચાલ્યાં જતાં ક્રમ પુરઃસર સર્વ કાર્યો,
ત્યાં એકદા અતિ પરસ્પર વાદ ચાલ્યો;
વાંધો પડ્યો ‘જરૂરીઆત વિશેષ કોની?’
દર્શાવતી દલીલ ઇન્દ્રિય સર્વ સૌની.

આંખ—

શાફલ વિકિરિત.

આપે તેજ સહસ્રરશ્મિ દિવસે, રાતે દીપે ચન્દ્રમા,
 સંખ્યામાં અગણિત તારક ઝગે સોહામણા બ્યોમમાં;
 પૃથ્વી, પાણી, પહાડ, જંગલ અને સૌન્દર્ય સૌ સૃષ્ટિનું,
 તેને યોગ્ય સ્વરૂપમાં, નિરખવાં એ કાર્ય છે દૃષ્ટિનું.
 સંસારે વ્યવહાર કાર્ય સધળાં ચાલી રહ્યાં સર્વદા,
 તેમાં ખાસ અગત્ય છે નયનની, મારા વિના સૌ વૃથા;
 થાયે દૈવવશાત નષ્ટ નયનો તો દુર્દશા જન્મની,
 નક્કી આ જગમાં પડે શરમ તો હમેશા એ આંખની.
 ઘોડા ગાડો, મહેલ, બાગ બગીચા ને અન્ય જે વૈભવો,
 આંખો હોય હયાત તો સકળ તે આનંદ આપે ધણો;
 લાગે છે સુખરૂપ હૈવન ખરે જો આંખની હાજરી,
 નેત્રો વિશુ અકાર્ષ થાય હૈવનું મૃત્યુ બહું તે થકી.

નાસિકા—

હુજગી.

ખીલે બાગમાં પુષ્પ જે ભિન્ન ભિન્ન, ગ્રહી લાવતો વાયુ તેની સુગંધ;
 સમાયા સુગંધી તણા ભેદ ગ્રીણા, કઈ તે બધાની ખરી હું પરીક્ષા.
 ધણાં કીમતી અતરો લોક લાવે, હૈમાલે અને વસ્ત્રમાં ખૂબ છાંટે;
 મજા ભોગવું, શ્રેષ્ઠતા મારી તો છે ! કદી આવશે કેઈ શું મારી તોલે ?

રસના—

ઈન્દ્રવજ્ર.

ખારો, તોળો ને દડવો કટાણો, ખાટો, તુરો, ભિષ્ટ અનેક સ્વાદો;
 તે સ્વાદના જ્ઞાનનો હોય ઇચ્છા, મારા વિના કાણુ પૂરે અપેક્ષા ?
 ખતે કરે ખાસ વિવિધ વાની, અપે મને તે બધો પ્રેમ આણી;
 આનંદથી હું ઉપભોગ લેતાં, પ્રત્યેક વાનીનો કઈ પરીક્ષા.

આમડી—

મન્દાકોનતા.

વસ્તુઓના વિધવિધ ગુણો સ્પર્શથી સ્પષ્ટ જાણું,
ટાકું, ઉતું, કરકરું, લોસું, સખત, પોચું પિઠાણું;
એવી સર્વે અતિ ઝડપથી ઓળખી લાગણીને,
વાયુવેગે મગજ ભણી હું મોઢકું તે ઓંનાને,

કર્ણ—

તોટક.

દુખોઆં જનની દિલવાત મુંઝું, વર્ગો સ્નેહોંજનોથી મુગોષ્ટિ કરું;
હસવું, રડવું, કડુવેણુ ગ્રહું, મીઠકું વચનામૃત પાન કરું.
મધુરા મૃદવાગોં સિતાર વોંણા, મનમોહક છેતર વાદ્ય ધણાં;
કરતાં શુભ સ્વગોંધ માન ધણું, રસસ્વાદ લઈ અતિ મસ્ત બનું.

વસંતતિલકા.

ખેલે પરસ્પર દરેક ધરી મમત્વ,
“હું શ્રેષ્ઠ છું અધિક મારું ગણો મહત્વ;”
ક્રોધથી અંધ બનતાં મનશુદ્ધિ ખોઈ,
મૂકે દૂરાગ્રહ નહિ લવશેષ કોઈ.
વીત્યો ધણો સમય એ તકરાર માંહી,
આવ્યો પરંતુ નહિ ચોકસ તોડ કાંઈ;
નક્કી કરે પછી વિરોધ મટાડવાને,
બુદ્ધિ કને જઈ નિકાલ કરાવવા તે,

અતુટુપ્.

ઉત્સાહે પાંચ ઇન્દ્રિયો, બુદ્ધિની સમીપે જઈ;
જણાવી સર્વ વૃત્તાંત, યાચના ન્યાયની કરી.

વૈતાંળીય.

સઘળી તકરાર સાંભળી, ઘોંટ આશ્વાસન બુદ્ધિ આપતી;
અતિશે મોંઢડાં પોંચપથી હિતકારી વચનો સૂણાવતી.

બુદ્ધિ—સમજી થઈ આમ શું ભૂલો ! વિષુ હેતુ વિખવાદ કાં કરો ?

અભિમાન સમસ્ત દો તજી, રહી સપે લડશો નહિ કદી.
નયનો નિજ કાર્ય જે કરે, નહિ તે કિંચિત નાકથી બને;
અવજ્ઞેન્દ્રિય શબ્દ સાંભળે, રસના ચામડોથી ન તે બને.
નહિ અન્યનું અન્યથી બને, સહનું કાર્ય ખરે સહુ કરે;
નથી ક્ષેપ નશાનું કોઈએ, સધળાંએ ઉપયોગી છે તમે.

અનુબંધુ.

સોનેરી શીખ બુદ્ધિની, સર્વેએ ધરી ભરતકે;
નમીતે પ્રશ્ન પૂછે છે, 'કોણ ઇન્દ્રિય શ્રેષ્ઠ છે ?'

બુદ્ધિ—

મંદાકાન્તા.

આખો જાતાં તિનિર સધળે સૃષ્ટિમાં માત્ર ખાસે,
કાંકાં મારી જીવન વસનું નિર્ગમે ઉગ્ર ત્રાસે;
અંધાપાથી મુખદ ભરવું અંધની દુર્દશા છે,
માટે નક્કી ઇતર કરતાં નેત્ર સર્વોપરી છે.

અનુબંધુ.

બુદ્ધિએ ન્યાય આપ્યો તે, સ્તીકાર્યો સર્વ ઇન્દ્રિયે;
સ્થાપે હવે અધિષ્ઠાતા, ચારે ઇન્દ્રિય નેત્રને.

(ગુ.શા.પત્ર ૧૪૧૭૫૪૨૭-૩૦) સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ.

૪ અનસૂયા નર્મદા.

અં ૩૬૦—પ્રણય જગતનો હશે હવે ઓળેની ! નહિ હઠ લે (૨)
રવિનો હૃદય થવા નું દે. (૨)

નર્મદા—થાય રવિનો હૃદય તો પ્રગટ પડે પરભાત.

તે સમયે મુજ નાયનો નિશ્ચયે થાએ ધાત.

તો પતિધાતકે હું જ ગણાઉં,

સકળ જન્મમાં નિંદીત થાઉં,
સતી માગ શી કહી મમ હૃદય વિદારક એ (૨)
પતિ વીણ સતી કેમ જીવે ? (૨)

અં ૪૬૦— ચૂકે વ્રત સાધુ, સંત ગાની,
જેથી થશે જગને બહુ હાની,
પ્રાણી માનવું હૃદય જીવન ના એમ ખુંચવી લે. (૨) રવિ.
તિમિરથી સૃષ્ટિ છવરાણી,
પશુ પક્ષીની ગતિ ઈંધાણી—પ્રલય.

નર્મદા—પતિ ગતિ સતી પ્રાણની નાથ નાવ ભવતાર,
શીર મુકુટ છે સ્યામજી ભામા પ્રભુ ભરથાર,
મળી ભક્તિ સેવાથી શક્તિ,
થશે તે શું વિદેહી વ્યક્તિ—સતી.

અં ૪૬૦— લધુ ચિત્તથી ગણ ના મારું,
સકળ જન્મત ગણ કુદુંબ તારું—પ્રાણી.
પ્રેમ દયાની મૂર્તિ નારી,
બને કદી જો અત્યાચારી—પ્રલય.

નર્મદા—પતિ ઉઠે મમ ભોગથી તો થઈ મન રળીઆત,
પ્રાણ સમર્પણ હું કરું નિશ્ચયે જાણો માત.
ધર્મ, અથને કામ સતીનાં,
સહુ સમાયાં એક પતિમાં—સતી.

અનસૂયા— પતિ ભક્તિ તુજ સ્થાયી સાચી,
આશીષ દઉં હું મનમાં રાચી,
સુખ સંપત્તિ સંગાથ અખંડિત સદા મુહામી રહે—રવિ.

નર્મદા—એકનિષ્ઠ પતિ સેવના અંતર સાચી હોય.
હો શાટી રવિ પ્રમટજો સુખ પામે સહુ કોય.

૫ ડોલી.

મારી ડોલી બહાલી રે બહાલી,
 રૂપે રસિક આખો છે બે કાળી—મારી.
 માથાના વાળ ધટ્ટમદાર છે,
 લાંબા લાંબા કેવા રહ્યા શાલી—મારી.
 બરાવ છે મોહું ગાલો ગુલાબી,
 હંસલી જેવી ડોક છે તારી—મારી.
 લાંબા હાથો ને પગ રૂપાળા,
 હંવા હંવા કરતી મા બાલી—મારી.
 રડી રડી મર્ધ તું થાકી,
 તને જીવાવું ઝોળીમાં ધાલી—મારી.

૬ ભણતર વિષે. પદ્ય બંધ સંવાદ.

પાત્રો:—મુક્તા, કાન્તા, રસિક, રમણિક વગેરે.

મુક્તા:—કાન્તાએ'ન આપણી સ્કૂલનો વખત ૧૧ વાગ્યાનો છે તો પણ હજી સુધી રસિક અને રમણિક એ'ન કેમ નથી આવ્યાં ? તેમનું ભણવામાં ચિત્ત જ નથી.

કાન્તા:—મુક્તા એ'ન પેલાં બે જણ આવે છે.

મુક્તા:—મને તો એ જ લાગે છે.

કાન્તા અને મુક્તા:— ગીત.

આવો આવો સહીઅર આ બેનડી જો, કેમ મોડાં આવ્યાં આ વાર જો;
 આ રમત ટેવ તબ્યાં નહીં જો, નહીં ભણવામાં ચિત્તલગાર જો. આવો ૦ ૧

રસિક-રમણિક:—

ચૂપ પર પંચાત શી આવડી જો, લેવું લેવું નહીં મુજ નામ જો;
 આ ભણવું મણવું, ભાગ્યનું જો, મારે ઘેર હતું ધણું કામ જો. આવો ૦ ૨

મુકતા-કાન્તા:—

વાહ ! કામ વાગાં તમે કાર્યમાં જો, આવા જુઠા શું ખોસો ખોલ જો,
આ હમણાં ખોલાવું જેનને જો, નહિ રહેશે તમારો તોલ જો. આવો૦ ૩
રસિક-રમણિક:—

જાઓ, જાઓ, જાણ્યાં, તમ ઢાંગને જો, શા માટે મારો છો માર;
વાહ, વાહ, બહાદુરી આપની જો, જોયાં જોયાં તમે હોશિયાર જો. આવો૦ ૪
(કુમુદા, સુનંદા બન્ને આવે છે અને તે શિખામણુ આપે છે.)

કુમુદા-સુનંદા:—

કેમ લડો છો, સખીઓ મારી, (૨) મસ્તીમાં આવ્યાં છો મારી, (૨)
ક્લેશનની કરો તૈયારી (૨) શિખામણુ આપું છું સારી (૨)
માન, માન, માન, બાપુ, માન, માન, માન, માન બાપુ માન.
રસિક-રમણિક:—શા શિખામણુ માતું તારી, જાણું છું દંતું બણનારી,
આવું ન આવું મરજી મારી,

મુકતા-કાન્તા:—હીક, હીક, હીક.

બુધ્ધી સાથે:— (ગીત.)

શ્રી સાહેબ પધાર્યા રતેલથી જો, નહીં આપે પછી છતામ જો;
આ કજીઓ કરતાં જો જાણશે જો, છેલ્લા નંબર પુરશે નામ જો-આવો.
જેન બધે પધાર્યા ભૂપતિ જો. આ વડાને નહીં વિકાર જો;
યજ્ઞે સાહેબનો જયજયકાર જો, આપો આનંદ તાગી આવાર જો-આવો.
(મળેલું.)

૭ શેખ ચલ્લી.

શેખચલ્લી:—મને પાવલી મળે, મને પાવલી મળે,
શેકની મજુરીમાં પાવલી મળે,
મરઘી એક તેની લઉં બચ્ચાં કચ્ચાં થાય,
તે વેચીને બકરી લઉં, મનને આનંદ થાય.—મને૦

બકરી કેરાં બચ્ચાં થાશે, વધશે પરિવાર;
 તે વેચીને ગાય લઈ દોસ્ત દીલદાર— મને
 સાંજને સવાર મળી શેર દૂધ આઈ,
 દેશે, તેનો કેવો કરું જુઓ હું તો ઠાઠ— મને
 પય-ધન વેચીને દમડી લઈ, વાછરું વેચીને દામ ચટાચટ મને
 ધનનો ધનેસરી હું તો કરું દુકાન—
 થઈ વડો વેપારી મને ઝંઝું મળે માન— મને
 પછી હું તો પરણવાનો વહુ રહુ વિરામ,
 થાશે એને છોકરો તે કાઢશે માઈ નામ— મને
 બાપા ઉઠો જમવાને બોલશે એક વાર,
 હું ડોકું ધુણવીશ કઢીશ હમણું નહિ પાર— મને
 મનસુખે માથું ધુણાવું ખરેખર આ વાર
 કુટી ગયો ગાડવો ને ધી રેતી મોજર— મને

શ્લોક:—

(શાવણી.)

અરે કમળપત, અરે કમળપત, સુણ તું વાત, ખાતો જ લાત, ગાડવો મારો;
 માંગીને ભૂકો કીધો, ઘાટ ધડું હું તારો,
 માઈ સિદ્ધ, આપું નહિ રિદ્ધ, તુકસાની મારી, ભરી નહિ આપે, થાય ખુવારી—
 અરે કમળપત

૮ કોઈને છેતરવું નહિ.

પાત્રા:—જીવણ અને વનમાળી.

જીવણ— વનમાળી રે આજે આપણે રમીએ,

ભાઈ ચાલો ઉગણી જઈએ,

વનમાળી— પૈસો એકે નથી મારી પાસે રે,

જીવણુ— એક આનો કમાયો આજે રે,
તે ભક્ત કરવા કાજે રે;
બરસી કેળાં રે આજે લાવીને ખાઈએ,
ભાઈ ચાલો ઉભણી જઈએ—

વનમાળી--અત્યા, આનો ક્યાંથી કમાયો રે,

જીવણુ-- આજે કાછીઆને ભરમાવ્યો રે,
આપી પહેલી આના બે લાવ્યો રે,
એ વાત રે કોઈને નવ કહીએ,
ભાઈ ચાલો ઉભણી જઈએ.—

વનમાળી—એક આનો પહેલીનું મૂલ્ય રે,
કેમ લીધા બે આના એ મૂલ્ય રે,

જીવણુ— ત્રણ આના એનું કહ્યું મૂલ્ય રે,
એ શું ભણે રે બાળક એને કહીએ,
ભાઈ ચાલો ઉભણી જઈએ.—

વનમાળી અધ્યા લુચ્ચાઈ તેં તો કીધી રે,
એક આને ચોપડી તેં કીધી રે;
ગઈ પત તે આવશે ક્યારે,
કેણુ કરશે રે વિશ્વાસ તારો આજે—
નહિ આવું ઉભણી કાજે.

જીવણુ-- ભાઈ, મારી કજેતી ના કરીશ રે,
એનો આનો હું પાઝો ધરીશ રે;
આ વેળા તું કેને ના કહીશ રે.

વનમાળી--સાદું કીધું રે સાઈ ક્યારે કહીએ,
ભાલ પ્રમાણે કિંમત લઈએ;

હવે કામને નવ છેતરીએ,
એવું કામ ફરી નવ કરીએ રે;
બોધ ગુરુજનો માની લઈએ રે.

બાપને— રચી મરણી રે સત્યને મહણ કરવા,
છોડી પ્રપંચ બાળ સુધરવા.
માનો ગુરુજનનો ઉપકાર રે.
બદલો વળે નહિ કે કાળ રે;
વદે અસ્થમતિ આ બાળ રે.
આવી શિક્ષા રે હમેશ ઉરમાં ધારો.
એને મનથી નહિ વિસારો.

૯ ઉપનયન સંસ્કારના પસંગને લગતું.

(રાગ. સાત સુવાણી બડવા પાંચ લાડકા)

મામો:— કેશરભર કરની બડવા વાળી લગોટડી.

તમે રે નાનકડા બડવા, ક્યાં જશે ભણવા બડવા-ઉભલા રે'જો.

બટુક:--આવું શું બોલો મામા આવું શું બોલો,

વડવાના વચનો આજે શાને તરછોડો મામા!-આવું શું બોલો.

મામો:--ઉભલા રહો તો તમને પ્રીતે પરણાવું,

મન ગમતો મીઠો મીઠો ફડાવો લેવડાવું બડવા-ઉભલા રે'જો.

બટુક:--ભોળા મામાજી તમે બોળું વિચારી,

અમને પરણાવી કાઢો ભારત ભિખારી મામા-આવું શું બોલો.

કાચી વયે પરણાવીને ફડું શું થાયે,

કુમળી કાયા આ મારી, હેલી કરમાયે મામા!-આવું શું બોલો.

મામો:--ઉભલા રહો તો તમને હીરે મઢાવું,

ભોજનીયાં ભાવે ભાવે ફડાં રંધાવું બડવા-ઉભલા રે'જો.

બટુક:—હીરા ન સોહે મામા બ્રહ્મચારી નેકી,
 અમને તો લગની લાગી વિધવિધ વિધાની મામા-આવું શું બોલો.
 ઝપિની રૂઢી મામા બાળુડે વેષે,
 બળવું ને બળવું બાવે રહીને બ્રહ્મચારી મામા-આવું શું બોલો.
 મામા:—ઉભલા રહો તો તમને આવડલી આયું,
 દૂધડલાં દોહી દોહી ગ્રેમે પીવડાવું બડવા-ઉભલા રેન્ને.
 બટુક:—આજે મામાજી તમે કીધી તૈયારી,
 સમજાનાં શાસ્ત્રોને માથે ફેરવવાં પાણી મામા-આવું શું બોલો.
 મામા:—ઉભલા રહો તો મોટી મેડી ચણાવું,
 હાંડીળા બાંધી તમને હરખે જુઠાવું બડવા-ઉભલા રેન્ને.
 બટુક:—ઓ રે મામાજી તમે બહુ બહુ બગાડી,
 જીવતર કે કેનાં કીધાં ધૂળધાણી મામા-આવું શું બોલો.
 મોટી પ્રીતિનાં મોટાં બળુગાં કુઠાવી,
 મૂકે મારગ ભારતની હાંસી કરાવી મામા-આવું શું બોલો.

૧૦ છોક નાનાં બાળકો માટે.

- (૧) મારા પિતાજી મામવ્રતદાર, (૨) તારું શું રંધાયું યાર.
 (૩) મારા પિતાજી છે હેડ કલાર્ક. (૪) તારું શું રંધાયું યાર.
 (૧) જડજ થઈ ને બેસું બેસ, (૩) વહીલ થઈ ને જીતું કેસ.
 (૧) હું સિવીલીઅન થાવા જાઉં. (૨) બારીસ્ટર થઈ ઉભો થાઉં.
 (૧) *સાહોદરા નામરના બાળ. (૨,૩) અમે સુસદી કેરા બાળ,
 (૧,૨,૩) બણીએ સૌ ગુજરાતી નિશાળ.
 મહેરબાનો પધાર્યા આજ, અમને ખુશી કરવા કાજ;
 ધનામ લઈ સભાની માંજ, બાળ હૃદયમાં ખૂબ હરખાય;
 દે છે આશીષ બાળક સૌ, સુખી રહો સુરખી બહુ.

* અહીં અનુકૂળતા પ્રમાણે ફેરફાર કરવો.

૯ કિન્ડરગાર્ટન-ડિલ-કવાયત-રાસ.

૧ પહેલી બક્ષીસ-દડા.

સીધા સૌ બેસો હારોહાર, રમો આ રમત દડાની સાર;
 રંગે^૧ જુદા જુદા જુદા વરતાય, છોકરાં જોઈ-જોઈ હરખાય.
 દડાનો ગોળ^૨ જુઓ આકાર, જાણે લાડુ જેવો ચાર;
 દડો ઝાંશે જમણે^૩ હાથ, તપાસો ગુણ હવે સૌ સાથ.
 દબાવો^૪ પોતો ૩ છે એહ, તોળતાં^૫ હળવો ફૂલ છે તેહ;
 પછાડો^૬ અવાજ તો નહિ થાય, લખોટી પેઠે ગબડી^૭ જાય.
 જેવી ખરબચડી ખારેક, દડાનો^૮ એ પણ ગુણ છે એક;
 દડા છે ઊન^૯ વડે જ ગુથેલ, બાળ સૌ કરે લઈને ખેલ.
 રૂડી આ રમત રમ્યા સૌ આજ, જીવો બહુ જ્યોર્જ^{૧૦} પાંચમા રાજ.

સૂચના:—આ શીખવતા પહેલાં દડાના ગુણ મુકાબલાથી છોકરાંએ સમજવા જોઈએ. કવિતા સાથે ગાય તે પહેલાં દડાની વહેંચણી કરવી. બાળક તેને મળેલો દડો પોતાની સામે ગેલેરી પર મૂકે, અને ઉપરના અંક વાળો શબ્દ બોલે તેની સાથે જ નીચેની સૂચના પ્રમાણે ક્રિયા થવી જોઈએ.

૧. જુદા જુદા રંગના દડા આંગળીથી બતાવે; ૨. દડા સામી આંગળી કરે; ૩. જમણે હાથે દડો લે; ૪. દબાવી જુઓ ૫. હાથમાં શાખી તોળે; ૬. પછાડે; ૭. ગબડાવે; ૮. દડાપર હાથ ફેરવે; ૯. આંગળીથી બતાવે; ૧૦. બે હાથ જોડી માથું નમાવે; આંકડાવાળો શબ્દ બોલે, તેની સાથે જ તે ક્રિયા કરે.

પુરુષોત્તમ ગોવિંદરામ લલ્લ મહેતાજી, રાયપુર.

૨ કસરત.

દરેક ચરણમાં ચાર તાળ.

રાગ. આવ રે વરસાદ, ઘેઝરીયો પ્રસાદ (એને મળતો.)

(મમત સાર ટેક વારે વારે બોલવાનું શખું છે.)

આવો રે છોકરાં, કસરત કરીએ, રાજી થઈએ. ભેગાં રમીએ. (ટક)
એક બોલતાં ઉભા થઈએ, બીજે હાથ ઉંચો કરીએ; આવો રે. ૧
ત્રણે ઉંચા બંને હાથ, ચાર વદતાં સીધા ફરીએ; આવો રે. ૨
પાંચે બંને કાને હાથ, છ સુણતાં તો ખભે અડીએ; આવો રે. ૩
સાત કહેતાં કેડે હાથ, આઠ સાંભળી નીચા મૂકીએ; આવો રે. ૪
નવ વદતામાં અડખ કરીને, દસે પાછા બેસી જઈએ; આવો રે. ૫

ત્રેમાનંદ સેવકરામ મહેતાજી વળાદ.

૩ બાળ કવાયત.

‘ મારી માડી ! કામો કરવાને બહુ મન છે. ’

મારી માડી ! કામો કરવાને બહુ મન છે;

બહુ મન છે, મને બહુ મન છે.

મારી માડી !

નાની સરખી ડોલ મળે તો, પાણી ભરી નાંખું;

સાવરણી જે આપે તું તો, ઘરમાં ચોકાઈ રાખું. મારી માડી !

“કપડાં પહેરો નીત ધોઈને,” બાપુ મારા કહે છે;

ઘોવા દેને, ઉજાગાં રહેશે, ભોકો ડાહ્યાં કહેશે. મારી માડી !

હું પહોંચું તોમ ખીંટી રાખે, કપડાં મારાં મેલું;

ઘડી ઘડી ના કહેવા આવું, આ મૂકી-લે પેલું. મારી માડી !

નાનું સરખું મેજ મળે તો, ખુરશી બેસી વાંચું;

હું મારો ગવાળો રાખું, ખુશી થઈને નાચું. મારી માડી !

મનમાં મારા જણે થા તું, હું રાંધું તું જીએ;
તને જમાડી હું જમું તો, મળે નીરાંત બહુએ. મારી માડી !
સૂચના:—આ ગીત કિન્ડરગાર્ટન ટપ ઉપર છે. એમાં
લખેલાં સાહિત્ય બાળાઓને અપાવી, અભિનય સાથે તે ગવડાવી
ચકારો, (જીજોષ સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૩)

રા. લીલુભાઈ ચુનીલાલ મજમુન્દાર.

૪ અડંગો ગુંથવો.

ગાજો મન ગરરર, ચમકે વીજળીઓ એ રાગ.
આજો આનંદ અવસર, આનંદ અવસર, રાસ રમો થેઈ થનનન;
તમે દંડીકા હાથ લેઈ, દંડીકા હાથ લેઈ, તાળ બજાવો થેઈ થનનન.
ઉર હર્ષ ધરી, બાળ રનેહ ધરી, આજો આનંદ ૧
(સાખી) ગોળાકાર ઊભા રહી, એકી નંબર જેહ;
જમણા હાથે ઝાલજો, રંગીન દોરી જેહ.

બાળાઓ તાળ પ્રમાણે ચાલજો રે,
બાકી એકી સર્વે રે, દોરી ડાબે કર ઝાલજો રે. આજો આનંદ ૨
(સાખી) નંબર એકી તો વળી, ફરીએ ડાબી પાસ;

જમણી બાજુ ચાલજો, નંબર એકી પાસ.
એવી રીતે બાળ તાળ જ પાડી રે, ઉલટા સૂલટી તત્કાળ, ફરીએ અમાડી રે;
ફરો સૌ બાળકો તમે, સર્વે સાથે જ નમે, તાળ પાડીને રમે,
ધુધરી બજાવો રૂડા નાદ ભરી. આજો આનંદ ૩

(સાખી) એ રીતે ફરતાં વળી, રાસ ગુંથી રહો બાળ;
વળતી રરજો ઉલટા, ઉલટશે તત્કાળ.

હે બાળકો દોરી બીજ હાથમાં ધરો, કરી ઉત્તમ કામ રે,
ઉલટી બાજુએ તમે ફરો, આજો આનંદ ૪

૧૦ ભૂમિચિત્રણ-૨ ભૂગોળ ગમ્મત.

નવા ધોરણ ૪ જાના ૪ થા વિષયમાં કહ્યું છે કે: “ બની શકે ત્યાં સુધી પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી તથા માટીના અથવા બીજા નમુનાથી ભૂગોળની મુખ્ય સંજ્ઞાઓ શીખવવી અને પછી નકશામાં બતાવવી; નકશામાં ભૂતળ રચના બતાવી હોય, તે ઉપરથી દેશના ઉંચાણ નીચાણના દેખાવ તથા તેનાં સામાન્ય લક્ષણો વિષે અનુમાન કરવાનો છોકરાઓને મહાવરો પાડવો; (નકશાના) સ્કેલનું જ્ઞાન સ્કેલથી નકશા ઉપર અંતરો માપવાં; જિલ્લા અથવા એજન્સિની ભૂતળ વિધા તથા રાજ્યીય ભૂગોળ; ત્યાં જે જે ઉદ્યોગ ચાલતા હોય તેમજ સ્થળો વચ્ચે બંધાર ચલાવવાનાં જે સાધનો હોય તે વગેરે સુદ્ધાં ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ શિક્ષકે કાળા પાટીઆ પર દોરેલા નકશાના ખોખામાં છોકરાઓએ જગો પૂરવી. ”

પાર્કર લખે છે કે:—“ પૃથ્વી સર્વથી જેટલું દેખાડી શકાય ત્યાંથી ભૂગોળ વિદ્યાના શિક્ષણનો આરંભ કરવો જોઈએ, જ્યાં ખાગકોને સમુદ્ર દેખાડી શકાય નહિ, ત્યાં સાગર, મહાસાગર, ઉપસાગર, અખાત, સામુદ્રધુની વગેરે ભૂગોળવિદ્યાના પારિભાષિક શબ્દો સમજાવવા અને તેનો વાદ કરાવવો, એ કાયદા વગરનું શિક્ષણ છે; વળી જે ગામમાં શાળા હોય, તે ગામના ઝાંપાથી જ ભૂગોળ વિદ્યાનું શિક્ષણ અપાતું હોય ત્યારે જ તે કાયદો કરે છે. ”

સરઝ્યુલરોમાં ખાસ ફરમાન છે કે, “ ભૂગોળની શરૂઆત નકશો જમીનપર પાથરીને કરવી. ”

હવે આપણે એ દરમાનને અનુસરીએ તો;—પ્રથમ નિશાળની, પછી શેરી કે મહોદ્દલાની, પછી ગામની, અને પછી પ્રાન્તના નક-

જ્ઞાની સમજ પાડવા બાદ કાઠિઆવાડનો નકશો નિશાળના કમ્પાઉન્ડમાં જમીન પર માપસર ચિતરવો; તેમાં હદ, નદી, પર્વત, સમુદ્ર, રેલવે, રથુ વગેરેની સ્પષ્ટ સમજ અપાય તેવી ગોઠવણ કરવી * તે નીચે પ્રમાણે:—

હદ માટે— ભોંયમાં લોઢાની ચુકો મારી સૂતળીનો ઉપયોગ કરવો.

રાજકીય હદ કળી ચુનાથી દર્શાવવી.

નદી ,, જરા ભોંયમાં ખોદાણથી વહન મુજબ લીસોટા પાડવા અને ખની શકે તો તેમાં ખસુ રંગથી દેખાવ કરવો.

પર્વત ,, નાના મોટા પહાણો ગોઠવી તેવો આકાર કરવો.

સમુદ્ર ,, ભોંયમાં જરા ઉંડું ખોદાણ કરી રાખવું કે, તેમાં ખેલ વખતે પાણી ભરી સમુદ્રનો દેખાવ કરાય.

રેલવે ,, નળીઆંની બાજુ ઉપસેલી દેખાય અને તે એક બીજા સાથે જોડાય એવી રીતે નળીઆંના કકડા કરી ભોંયમાં દાટવા અને પૂર્વ-પશ્ચિમ, ઉત્તર-દક્ષિણ, જે તરફ રેલવે જતી હોય તેણી મમ લાઈન દોરવી. અને તેના જુદા જુદા શાંટા દર્શાવવા. + રેલવે લાઈનને કાળો રંગ કે રૂથનાઈલમાવવી.

રથુ ,, રેતી પાથરવી ને તેમાં (રથુમાં) વસ્તી વાળી જગા આવે ત્યાં હદમાં ખતાવ્યા મુજબ કરવું.

* કાયમ રહે તેવી રચના કરવા માટે જગ્યા અને સાધનો પસંદ કરવાં,

+ નળીઆંની બાજુઓ (વક્ર અને સીધી લીટીઓ) થી અક્ષરને આંકડા બને છે માટે “કાઠિઆવાડ” એ નામ નકશાના મથાળા પર દર્શાવવા સાથે નળીઆંના ગોળ ભાગ જમીનમાં દાટી કોરો (બાજુ) ઉપર દેખાય તેમ કરવું (કિન્ડરગાર્ટન બક્ષીસ ૮ ને ૬ મુજબ) એટલે જમીનમાં અક્ષર લખવાનો રસ્તો બાળકને બહુ ગમ્મત આપશે.

એ પ્રમાણે કાઠિઆવાડનું ખોખું (જમીનમાં છેક નાનું કાઠિ-
આવાડનું સ્વરૂપ) શિક્ષકો અને શિષ્યોએ તૈયાર કરવું, પછી વિદ્યાર્થીઓને જગાઓનાં સ્થાન બતાવવાં. અને દેવદારના લાકડામાંથી
લંબચોરસ કઠકડા કાપી તે પર શહેર, ગામ, નદી, પર્વત, ખેટ વગે-
રેનાં નામ લખેલ તૈયાર કરવાં.

ન્યારે ખેલ શરૂ કરવો હોય ત્યારે સમુદ્ર (અરબી) માં પાણી
બરાવવું. જે કુચ અને ખુંભાતતા અખાત મુધી પુષ્કળ પાણી દેખાય,
તેમાં ખેટની જગાએ પાણીની ઉપર દેખાય એવા પાહાણા મૂકવા
અને સમુદ્રમાં કાગળનાં બનાવેલાં વડાણને ઓટા તરતાં મૂકવાં.

પછી ખીજ ત્રીજ ધોરણના છોકરાઓને કાઠિઆવાડની દક્ષિણે
વક્રાકૃતિમાં ઉભા રાખવા, અને દરેક છોકરાને વગર ક્રમે પેલાં નામ
વાળી દેવદારની લંબ ચોરસ પટ્ટીઓ ઓછી વત્તી સંખ્યામાં આપવી.
જે ગાયન (ખેલ) વખતે જે જે સ્થળનું નામ બોલાય કે તરત જ
તેની ખરી જગાએ પોતપોતાને મળેલ નામમાંથી દરેક છોકરો મુકતો જશે.

પછી બે કે ત્રણ સારા રાગવાળા છોકરા નીચે પ્રમાણે ગવરાવે,
તે બાકીના બધા ગાય.

ગવરાવનારાઓના હાથમાં પોઇન્ટર આપવું કે જે ચતુર્થીમાં
બતાવવામાં ને દૂરથી જગા બતાવવામાં ઉપયોગી થાય.

રોળાવૃત્ત.

ચાલો બાળક આજ આપણે ગમ્મત કરીએ;

આ આખો સૌરાષ્ટ્ર ૧ નિરખીને વર્ણન કરીએ. ૧

આ ૨ ઉગમતો સૂર્ય દિશા જે પૂર કહાવે;

૧ આ ખેલ કાઠિઆવાડની મુસાફરીને દેખાવ આપે છે. ૨ પોઇન્ટર
વડે સૂર્ય હશે છે તે (પૂર્વ દિશા) બતાવે છે.

અહીં આપણું વતન ^૧ સોનગઢ શહેર સુહાવે.	૨
પાસે બંદર એક ^૨ ભાવપુર કેરું ભારે;	
વસ્તીને વેપાર વિષે ચડતું છે ત્યારે.	૩
જુઓ ઝુંક્યાં છે વહાણ ખાડી ખાત તણીમાં;	
અખાત એ કહેવાય પાણીની ^૩ વહેંચણીમાં.	૪
અરખીના બે ફાંટ કુચ્છ ખાત ગયેલા;	
આ પૂર્વે ખાત ઉત્તરે કુચ્છ થયેલા	૫
આહા !! ત્રણે મેર આવીયો સમુદ્ર આ તો;	
દ્વીપકલ્પ ^૪ તે થયો અસલ તે બેટ હતો તો.	૬
જુઓ મધ્ય ^૫ ઉંચાણ પર્વતો ધણાં પડેલા;	
કાંઠામાં નીચાણ નદી ^૬ પરવાહ વહેળા.	૭
ચોટીલો ગિરનાર શેત્રુંજે આદિક એવા;	
મચ્છુ ફલક હીરણ્ય ભાદ્ર શેત્રુંજના વહેળા.	૮
ઉંચાણે વરસાદ વધુ હરદમ વરસે છે;	
મેદાને રણમાંય ખામી તે દર વરસે છે.	૯
કર્તારે કરી કૃપા સમુદ્રની સગવડ ઠીધી;	
બહુ બંદરના ^૭ લાભ વણજની વૃદ્ધિ ઠીધી.	૧૦

૧ ભણીતા પરથી અભણ્યાપર જવાની રીત (અહીં સોનગઢની પટ્ટી મૂકવી.) ૨ ભાવસિંહજી (માજી મયત મહારાજ) ના નામ ઉપરથી ભાવનગર (ભાવપુર) ૩ ખાડી, અખાત ને સમુદ્ર એ (ખારા પાણીનો ભાગ) વ્યાખ્યા સમન્વશે. ૪ દ્વીપકલ્પ અને બેટની વ્યાખ્યા સમન્વવવી, અત્યારે કાઠિયાવાડ દ્વીપકલ્પ છે કોઈ કાળે તે બેટ હતો. ૫ કાઠિયાવાડનો મધ્ય ભાગ ઉંચાણવાળો છે. ૬ પ્રવાહ. ૭ બધાં મોટા મોટા બંદરો ઉપર તે તે નામની પટ્ટીઓ જુદા જુદા છેકરા મૂકે.

જુઓ જૈનનું તીર્થ શ્રેતુંજ કાંઠે શાભે;	
પાલીતાણા વર્ગ ખીજે સિદ્ધાયળ ઓપે.	૧૧
ઠરીએ આપણુ સર્વ મુસાફરી નોંધ લઈને;	
બહુ રહેજો હુશીયાર રેલવે સ્ટેશન જઈને.	૧૨
ઘોળા નાનું ગામ જ'કશન જોવા જેવું;	
છે જેતલસર કેમ્પ જ'કશન એ પણ એવું.	૧૩
જીનાગઢ જઈ જુઓ મહા ગિરનાર ગુફાઓ;	
રાતા ^૧ અને સફેદ પથરો મળે ધણીઓ.	૧૪
બેસો ગાડી માંભ રાજકોટે રહેવું છે;	
ગવર્નરી એજ'ટ મુખ્ય સ્થળ એ કહેવું છે.	૧૫
ભણુતા ^૨ રાજકુમાર દીઠા શાણુને સમજી;	
ટ્રેન્ડ તણી કોલેજ મેલ શીમેલ જ સમજી.	૧૬
જેતલસર સોરઠ રાજકોટ હાલાર કેરું;	
જામનગર જઈ જુઓ કસબ ઉત્તમ દેનારું,	૧૭
મોતી કંકુ અને ખાંધણી બહુ સારાં છે;	
નવલખ જેવાં સ્થળો જહાં બહુ શોભાળાં છે.	૧૮
પગ ^૩ રસ્તે દ્વારિકાં જઈ જીતું જેવું છે;	
કૃષ્ણ તણી ગાદીને ગામતીમાં નહાવું છે.	૧૯
પ્રિયબંદરે જઈ મહા દરિયાં જોજોને;	

૧ ગિરનાર ડુંગરમાંથી રાતાને ઘોળા પથર નીકળે છે, માટે એ પર્વ-
તનો દેખાવ એવા પથરથી કરવો. ૨ રાજાઓ ભણે છે તે રાજકુમાર કોલેજ.
૩ જ્યાં રેલવેનો સંબંધ નથી ત્યાં મુસાફરી પગ રસ્તે કરવાને
માટે બેઠ ગાડી અને રેલવે ગાડીનો મુકાબલો સહજ બતાવી થતાં
મુખ્ય હુખનું બાન કરાવવું.

નવ ^૧ છાંટે મર્મદ કૃતિ પ્રભુની સમજોને.	૨૦
એસો ગાડી માંય ઉતરજો શ્રી વઢવાણે;	
રોશન ઝાલાવાડ ટાઢને તડકો ^૨ ટાંચે.	૨૧
ભાલ ^૩ તણો બહુ ભાગ ભલ્યો છે તેથી તેવું;	
નીપજ ગોધુમ તણી વરસ વરસાદે લેવું.	૨૨
ઘ્રાંગઘા ધાટ ધણા પત્યરના સારા;	
ત્યમ લખતર ને યથાન માટીના ઝેથી ન્યારા.	૨૩
ખારાધોડા અને પાટડી ^૪ નીપજ વાળાં;	
મીઠાની પેદાશ કુવાનાં પાણી ખારાં.	૨૪
ઉતરમાં છે કચ્છ ધણું જ્યાં રણ રેતીનું;	
વાહન લઈને ઊંટ ધરો ડમ પછી ગતિનું.	૨૫
ધમિરનો ^૫ ઉપકાર આપણે સર્વે જોયું;	
કૃપા ન તેની હોય અને નહિ એકે એવું.	૨૬
ઓ પ્રભુ જમદાધાર અમે બહુ વાર કચરીએ	
એઉ કરજોડી અને તાહરું સમરણ કરીએ.	૨૭

૧ નદીઓમાં રેલ આવે છે ત્યારે તે પરનાં ગામને તે નુક-
સાન કરે છે, પણ સમુદ્ર તેમ નથી કરતો. ૨ ટાઢની ઋતુમાં ખૂબ
ટાઢ ને ઉનાળામાં સખત ગરમી પડે છે. ૩ કાઠિઆવાડના એ
ભાગને ભાલ કહે છે આ ઉપરથી ખારો પાટ, નાનો ઘેડ, ગીર,
વગેરે ભાગ સમજવાય. ૪ થાન, લખતરમાં માટીનાં વાસણ ચિનાઈ
વાસણ જેવાં લગભગ બને છે. ૫ ખારાધોડા, પાટડીમાં કુવાના પાણીનું
મીઠું બને છે. ૬ રેતીના રણમાં ઊંટ વડે મુસાફરી સહેલી પડે છે.
૭ ધમિરની કૃપા વિના આપણી ધારણા પાર પડે નહિ. ૮ આપણી
મુસાફરી પુરી થઈ, માટે તેને સંભારીને નમવું.

(પગથીઉં ખીજી.)

આપણે કાઠિઆવાડનાં મોટાં બંદરો જોયાં. રેલવે રસ્તે અને પગ રસ્તે મુસાફરી કરી. ધણાં ખરાં શહેરો અને તેની જોવા લાયક જગાઓ નિહાળી તો પણ હજી કેટલાંક જાણવા જેવાં ગામ રહી ગયાં છે પણ તેની જે હકીકત આપણે સાંભળી છે અને કેટલાંકમાં બનતી ચીજો આપણે મેળવી છે; ચાલો તે સવળી હકીકત આપણે કહી જઈએ*

મનહરછંદ.

મુસાફરીમાં રહી ગયાં કારીગરીનાં રથજ;
સિંહોર તાંબા પિત્તળ તમાકુ તપાસોને;
કુંડલે કારીગરો લોહાનો જે સામાન કરે,
બગસરે ચોક્ષાળને ચેક અને ખાસોને.
હાથી દાંતનાં બને છે દીવમાં જે રમકડાં
૧ મહુવાનાં ભુલતાં ન ફળ ફૂલ ખાસોને
સહજ આનંદનાં છે ધામ તે ગઢડા, મૂળી
પ્રભાસપાટણ દેવ દર્શને જાસોને

* આ વખતે બધા છોકરાઓ પોત પોતાની પાસે જુદા જુદા શહેરની વખણાતી ચીજ (દરેક છોકરો જુદી જુદી ચીજ) લે છે, અને જે જે શહેરનું નામ ગાયનમાં આવતું જાય, તેમ તેમ તેવી ચીજો તે તે ગામ પાસે ચૂકતા જાય છે.

૧ મહુવામાં કુદરતી બનાવટ જેવાં ત્યાંના કારીગરો ફળ, ફૂલ, મેવા વગેરે બનાવે છે માટે ત્યાંનાં ફળ ફૂલ જોઈ વિચારીને ખાવાં (બૂલ થાય તો શરીરને તુકસાન થાય) એ ઇસારે પણ બાળકોને સમજ આપવી.

નાગર વેલનાં પાન તણી બીડી ચોરવાડે
 જાશરાખાઠ જાશરા હજશીનું હરે છે
 ગોંડળ યુરોપી જેવી કેળવણીને મહાન
 મોરબી જૂલતો પૂલ જોઈ મન હરે છે
 કેડીનાર અમરેલી ગાયકવાડી છે મામ
 લીમડી સુડી રંગાટ અતિ સારાં કરે છે
 સવડ તાળું ને સાઈં બોધા આ પીરમ પાસ
 ખારવાઓ મોટી મુસાફરી માંહી કરે છે
 નાનપણે નોંધ કરે તે સહુથી મોટો થાય
 મુસાફરી^૧ હરકત નોંધ માંહી ધરે છે
 સાચા અનીતિવાળા તેને ફરવાની ફટ
 જુઠા ફિતુરીનું^૨ સાચ જૂઠ માંહી કરે છે .
 માટે શાણા બનો અને શોધો શાણા શાણા મિત્ર
 પ્રમાણિક પણું ફડી ઉત્તમતા ધરે છે

પગથીઉં ત્રીજું.

આ પ્રમાણે ચર્ચ રહ્યા પછી બધા છોકરા નીચેના દોહરા
 બોલી ચાર વર્ગમાં વહેંચાઈ જાય એટલે ૭ પહેલા વર્ગના, ૭
 બીજા વર્ગના, ૬ ત્રીજા વર્ગના, ૮ ચોથા વર્ગના, મગી એકંદર ૨૮
 છોકરા જોઈએ, કેમકે ચારે ટુકડીના દરેક પાસે અડેક ૨૪૮ હોવું
 જોઈએ; પણ સંખ્યા કમી હોય તો ૧૪-૭. એમ પણ રાખી બંને
 કે અચ્ચાર મામ આપવાથી ચાલશે.

૧ નાનપણથી જ નવું જાણેલું નોંધમાં લખી યાદ રાખતો રહે
 તે જ છોકરો મોટપ મેળવે છે. ૨ સાચાને નીતિવાનને ધણી જાતની
 ફટ મળે છે.

દોહરો

હવે વર્ગની વર્ગણી, કરીએ આપણ આજ;
બહુ ગમ્મત દેખાવમાં, જોશે સર્વ સમાજ.
પહેલો વર્ગ,

(પહેલી ટુકડીના સાત છોકરા)

જુનાગઢ—

૧ થો છોકરો.

ચોપાઈ.

ઉપજ જેની સતાવીશ લાખ, નવામ બાળી જેની સાખ;
આહસો નેવું જુનાગઢ ગામ, જ્વેર તલખી પેદાશ તમામ.

ભાવનગર—

૨ જો છોકરો

ભાવનગર પીસ્તાગીસ હસે, ગોહિલ રાઓળ અટકે દીસે;
ઉપજ ગણાણી છવીશ લાખ, બંદરની બંદર પેદાશ.

જામનગર—

૩ જો છોકરો

હસો અને એકત્રીશ ગામ, જામનગર જડેજ્ય જામ;
ઉપજ એની ચોવીશ લાખ, માંહે મોતીની પેદાશ.

પારખંદર—

૪ થો છોકરો

પાંચ લાખનું બંદર પાર, જહાં ખીરાજ્યાંતા રણુઓડ;
સો પર નવ ગામોના બૂપ, રાણા જેઠવા તે રજપુત.

સૂચના:—આ ભેખ ધણા વખત પહેલાં લખેલો હોવાથી સ્ટે-
ટોની-ઉપજ કે ગામની સંખ્યામાં સહેજ ફેરફાર દેખાશે.

આ વર્ગની ટુકડીમાં, છોકરા છે તે દરેક પાસે અકેક સ્ટેટની (નમુનો)
પટ્ટી (સ્ટેટ, ઉપજ ને ગામ લખેલી) હોય છે તે દરેક છોકરો ઉપર
મુજબ ગાતો ખાતો મૂકે છે તેમજ અનુક્રમે બધા છોકરા પોતપોતાને
મળેલું સ્ટેટ મૂકે છે—

મિંગ્રા—

૫ મો છોકરો

સો ઉપર ઓગણત્રી ગામ, ઝાલા મિંગ્રાલું ધામ;
પાંચ લાખ ઉપજનું રોટ, સલાટ ઘડતા બ્યાં બાનેરો.

મોરખી—

૬ટો છોકરો.

નડેળ મોરખી ઠાકોર, આઠ લાખ ઉપજનો દોર;
સો પર છત્રી ગણતા ગામ, રણ કોઠે શોભે સ્વસ્થાન.

ગોંડળ—

૭ મો છોકરો.

સો ઉપર મુડતાળી ગામ, ગોંડળ નડેળ સંસ્થાન;
ચૌદ લાખની ઉપજ ગણાય, વિદ્યામાં વધતું પંકાય.

[૧ લી દુકડીના બધા સાથે બોલતાં એ દુકડી સ્થળાંતર થાય છે.]

દાહરો.

વર્ગ પહેલાનાં થયાં, સાત રૂડાં સંસ્થાન;
કુલ અખત્યારી ભોગવે, શોભાવે સ્વસ્થાન.

આ પ્રમાણે દરેક દુકડી છોકરાવાર પોતાના વર્ગનું કામ બળવે છે.
બીજે વર્ગ.

(બીજી દુકડીના સાત છોકરા.)^૨

૧ લો છોકરો રામ દેવાનંદનાં પદનો.
(તોય જણ્યાં નહીં જગદીશને રે !)

૧ બાનેટ જેવા પત્થર ઘડવાનું કામ અહીંના સલાટો કરે છે.

૨ એ દુકડી પહેલા વર્ગના સંસ્થાનેની ઉપજ તથા ગામ અખત્યાર જણાવી (પોતાનું કામ બળવી પોતાની જગાએથી ખસે છે. બ્યાં બીજી દુકડીના છોકરા હાજર થઈ બીજા વર્ગની હકીકત જણાવે છે.)

૩ દરેક દુકડી દરેક વર્ગવાર આ પ્રમાણે અખત્યાર બતાવવા કૌંસ સાથે પરી મૂકી છે (નમુનો) અ, ૬, ૭, ૮, ૯.

પાલીતાણા-પાલીતાણા ઉપજ પાંચ લાખની રે, ગોહિલ ઠાકોરનું એ સંસ્થાન
એનાં ગામ સત્યાશી ગણાય છે રે.

લીમડી- ૨ ને છોકરો.

રોટ ઝાલા ઠાકોરનું લીમડી રે, અઢી લાખે ચુમાળી મામ
જેનો રંગીન બર વખણાય છે રે.

વઢવાણ- ૩ ને છોકરો.

વણજ સારો છે વઢવાણ શહેરનો રે, ઝાલા ઠાકોર છે બત્રીસ મામ
જેની ઉપજ ગણાય ચાર લાખની રે.

વાંકાનેર- ૪ થો છોકરો

રાજ શાખે ઝાલા વાંકાનેરના રે, જેને પૂરાં છે છોતેર મામ
તોય ઉપજ ગણાય બે લાખની રે.

રાજકોટ- ૫ મો છોકરો.

બાસક ગામે ઉપજ બે લાખની રે, જડેજ ઠાકોર રાજકોટ
જેવા જેવો છે કેમ્પ સરકારનો રે,

ઘોળ- ૬ ટું છોકરો

દોઢ લાખે બાસક ગામ ઘોળનાં રે, તેના ઠાકોર જડેજ કહાય
અતિ ઉત્તમ કુમમાં ગણાય છે રે.

બાકરાબાદ- ૭ મો છોકરો.

હબશીનું જે બાકરાબાદ છે રે, જેની ઉપજ પીસ્તાળી હજાર
ગામ બાર ગણાય સુબેદારનાં રે.

દોહરો

(બીજી ઢુકડીના બધા છોકરા સાથે)

મંજુરી લેવી પડે, મોતની શિક્ષા માટે;

દીવાની પહેલા વર્ગ સમ, મળીયા હક સાક્ષાત

ત્રીજો વર્ગ.

(ત્રીજી ટુકડીના ૬ છ છોકરા.)

રાગ પત્રીનો (અમે કહીએ છીએ તમને જહ, તે તોએકને તમારો દેહ)

ખાંટવા— ૧ હો છોકરો

ખાંટવા બાપી મુસલમાન, જેને તાબે છે હપ્ત ગામ;
ચાર લાખની ઉપજ અને, ત્રીજા વર્ગની મોટપ તેને.

વળા— ૨ જો છોકરો

વળા ગોહિલ ઠાકોર રાણા, દોઢ લાખ ઉપજ વખણાણા;
એનાં ગામ આડત્રી ગણાય, વઘ્ઘીપુર જુનું જણાય.

જસદણ— ૩ જો છોકરો

ખાચર કાઠીનું જસદણ રોટ, એક લાખે હપ્ત ગામ નેટ.

સાયલા— ૪ થો છોકરો

સાયલાને આડત્રીશ ગામ, ત્યાં છે ભગત તર્જુ વળી ધામ;
ઝાલા ઠાકોર એના મણીને, અધ લાખ ઉપજ મણીને.

લખતર— ૫ મો છોકરો

ઠાકોર લખતર કેરા છે ઝાલા, પોણા લાખની પેદાશ વાળા;
એનાં ગામ એકાવન ઠીક, પણ રસ્તે છે ચોરની બીક.

ચુડા— ૬ દ્વો છોકરો

ચૌદ હજાર ઉપજ ચુડા, ઝાલા ઠાકોરનાં ગામ દીઠાં;
મણુવાથી તે ચૌદ જ થાય, વર્ગ ત્રીજો છ એ સમજાય.

દોહરો

દસ હજારનો દંડને, સાત વર્ષની કેદ;
વીજ હજાર દીવાનીમાં, દાવા ચુકવે છે જ.
(આ ટુકડી એટલું બોલી સ્થળાંતર થાય છે)

ચોથો વર્ગ.

(ચોથી ઢુકડીના આઠ છોકરા)

રાગ બનભરૌ (ભર્તૃહરિ)

જેતપુર—

૧ થો છોકરો

ઉપજ આઠ લાખની કહાવે, ગામ એકસો ચુમાળી ભાવે રે;
જેના કાઠી વાળા શર, એ તો અધિપતિ જેતપુર.

મુળી—

૨ જો છોકરો

જેનાં ઝોગણી ગામ ગણાણાં એક લાખે ઉપજ વખણાણા રે;
શાખે પરમાર રજપુર પૂરા, તે તો મુળીના હાકેમ રડા.

લાઠી—

૩ જો છોકરો

લાઠી ગોહિલ હાકાર વાળું, બાર ગામે ઉપજ લાખાળું રે;
દીસે જમીન માંહી રસાળું, તેમ દીઠે શોભા વાળું.

બળાણા—

૪ થો છોકરો

લાખ એકની ઉપજ વાળું, રથ કાંઠે દીકું રઢીયાળું રે;
ગામ સત્તાવી બાબી ગણાણાં, એ તો રેટ ગણીયું બળાણા.

૫ મો છોકરો

વીરપુર— હાકાર જડેજ વીરપુર કેરા, ગામ ત્રીસને ત્રણ ધણેરાં રે;
એની ઉપજ એક લાખ કહાવે, રેટ જોઈને આનંદ આવે.

કોટડા સાંગાણી—

૬ ટ્રો છોકરો

જડેજ કોટડા સાંગાણી, એની ઉપજ લાખ ગણાણી રે.
એને દશ વધતાં ગામ આઠ. એવો નિલ કરીયું પાઠ.

માળીયા—

૭ મો છોકરો

હાકાર માળીયા જડેજ છે, ગામ બાર જોવાની મળ છે રે;
એની ઉપજ કેરો સુમાર, થયો ગણતાં સાઠ હજાર.

પાટડી—

૮ મો છોકરો

કણુબી ઠાકોર પાટડી વાળા, મોટી મીઠાની પેદાશ વાળા રે;
એ છે સાત ગામના સરદાર, વળી ઉપજ પીસ્તાળી હજાર.
(ચોથી દુકડીના બધા છોકરા સાથે.)

દોહરો

ત્રણ વર્ષની કેદને, દંડ જ પાંચ હજાર;
દીવાની દાવા છેવટે, ચુકવે દસ હજાર.

૨ પૃથ્વીની મુસાફરી.

(એક રેસીટશન)

નિશાળોમાં મિલાવડાના અનેક પ્રસંગ આવે છે, અને નરી સીરીઝ મુજબ કોઈ કોઈ શિક્ષક બાઈઓ યથામતિ પ્રયાસ કરી એવા મિલાવડાને રંજન કરી, શિષ્ય શિક્ષકનો ઉત્સાહ અને આવડ જાહેરમાં લાવે છે.

સારા રામવાળા ઉંચા ધોરણના એ વિદ્યાર્થી પસંદ કરવા, દરેકને અકેક પોઈન્ટર આપવું; અને મિલાવડા સન્મુખ પૃથ્વીનો નકશો ટાંગી, એક ને નકશાની પૂર્વ બાજુએ, અને બીજાને પશ્ચિમ બાજુએ ઉભા રાખવા, ને નીચેનું ગાયન ચર કરાવવું.

રેસાવૃત્ત.

૧ ચાલો મિત્રો આજ, આપણે ગમત કરીએ;

આખો આજ જુગોળ, નિર્ધા દિગ્વર્ણન કરીએ.

૧

અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ કુદરત.

જગત્કર્તાએ જુઓ, કરી છે રચના કેવી ?

કો રચણ અધિક ઉદાર, ક્યાંક કંજુસતા તેવી.

૨

- વળી કહિંજન બવહાર-તણી સમવડ બહુ આપી;
 બીજે પર્વત તણી, આડ નાખી ગયાપી. ૩
- પૂર્વનો દિગ્પાળ પૂર્વ ગોળાર્ધનું વર્ણન કરે છે.
 અમે * પૂર્વ દિગ્પાળ, પૂર્વ ગોળાર્ધ ફરીને;
 વદીએ સૂચીશો સર્વ, મુસાફરી લક્ષ ધરીને. ૪
- આ જગમતો સૂર્ય, દિશાને છે દીપાવે;
 તે ગમ જતાં સદા; બહુ આનંદ અપાવે. ૫
- બધા કરતાં પાસિદ્ધિ મોટા, છતાં તે તોફાની નથી.
 મોટા પાસિદ્ધિ. મહાસાગર જગમાંઢી;
 પથુ તે શાન્ત જણામ, મહા-ગુણ જયમ જનમાંઢી. ૬
- આ પાસેનો ખંડ, એશિયા સૌથી મોટો;
 વસ્તી ને વિસ્તાર વિષે, બીજો નહિ જોડો. ૭
- હિન્દનું કુદસ્તી રક્ષણ.
 આખી દુનિયા માંથી, હિમાલય પર્વત ઉચો,
 બરફ તણો બંડાર, દાંતનો વાળે કુચો. ૮

* બંનેને દિગ્પાળ કહેલા છે, પ્રથમ બંને સાથે ગાય છે. અને ચોથી કડીથી પૂર્વનો દિગ્પાળ પૂર્વ ગોળાર્ધનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરે છે, પોષ્ટર વડે અને ચોથાથી પોતાનું કામ બજાવે છે, ત્યાં સુધી-પશ્ચિમનો દિગ્પાળ જરા દૂર ઉભો ઉભો નિરીક્ષણ કરતો હોય તેવો દેખાવ કરે છે.

૧ ઠાઈ રથજમાં સોના રૂપાની કે હીરાની ખાણો હોય છે-અને બીજે રથજે મુદ્દત મીઠું પાણી પથુ મળતું નથી. ૨ વેપારની સમવડ માટે મહાસાગર. બીજે ઠેકાણે વચ્ચે પર્વતો આવેલા હોવાથી એ સમવડ બંધ થઈ છે. ૩ પૂર્વ દિશાનો (પૂર્વ ગોળાર્ધ)નો દિગ્પાળ(મુસાફર)

હિન્દ તણો મહાકોટ, શત્રુને છે અટકાવે;

મહાવિકટ હિમયુક્ત, વીરનું હૃદય ડગાવે.

૬

અસલના આર્યો જેને પવિત્ર કહેતા આવ્યા અને વસવાટ
કાધો તે ભૂમિ.

પવિત્ર ^૧ભૂમિ છે અહીં, આર્યની જેહ કહાવે;

ત્યાં નદ ગંગા અને, અહિનાં મૂળ જ આવે.

૧૦

વસ્તી દુનિયા પરે, પ્રથમ અહીંથી ચૈ કહે છે;

ભૂસ્તરવેત્તા તણી, સાક્ષીમાં એમ હરે છે.

૧૧

અહીં કાસ્થીઅન એક ખાડું મોટું દુનિયામાં;

દોઢ લાખ માનવ, ક્ષેત્રરણ થયું ગણ્યામાં.

૧૨

આ એકન બંદરે; ^૨વિલાતી બોટ હરે છે;

આવતી ને વળી જતી, અહીં વિશ્રામ કરે છે.

૧૩

આ ચૈસાક્ષેમ, ઈશુ છે અહીં મરાણા;

વળી ઇસ્વીસન ત્રીમ, પાહુદીથી સપડાણા.

૧૪

રાજનીતિ નયણી તે દેશ નયણો.

ભૂતો ^૩તુર્કસ્તાન, રાજનીતિ નયણી બાણી;

લાંચ અને અન્યાય તણી ત્યાં સીમા વાણી.

૧૫

જેની રાજનીતિ ઉત્તમ અને જે સતત ઉદ્યોગી તે દેશ બળવાન.

જો જો આ ^૪જાપાન, એક નાનો પણ મોટો;

વિદ્યા હુનર તણો, નથી ત્યાં કાંઈ તોટો.

૧૬

૧. આ જગાને અસલથી આર્યો પવિત્ર ભૂમિ કહેતા આવ્યા છે. (જ્યાં અક્ષયુત્તર અને ગંગાનાં મૂળ છે તે પ્રદેશ.) ૨. વિલાયતી (વિલાયત જનારી). ૩ તુર્કસ્તાનની રાજનીતિ સારી ગણાતી નથી. ૪ જાપાન નાનો છે છતાં બધી રીતે બળવાન દેશ ગણાયો છે.

વસ્તીના વધારાથી દેશ બળવાન ગણાતો હોત તો ચીનદેશ
બધા કરતાં બળવાન ગણાત.

હુનિયાની વસ્તીનો, ભાગ ત્રીજો છે ચીને;
અપ્રીણે વાળ્યો ધાણુ, ચાલીયા? જૂને ચીસે. ૧૭

તાતારી ભય થકી, બીંત બાંધી મોટી છે;
ન મળે ખીજે ક્યાંઈ, ખાઈ એવી ખોદી છે. ૧૮

ચીનનો હુન્નર જૂના વખતથી જાણીતો છે, એ દેશે અગમ-
ચેતી વાપરી થતુને અટકાવવા કાટ બાંધી ખાઈ ખોદેલી હજી
મોજુદ છે.

ખલાસી-હોકાયત્ર, કળા સૌ પહેલી અહીંથી;
દાંતનું કાતરકામ, ચીન વાસણ પણ જહીંથી. ૧૯

આર્યભૂમિ કે હિન્દ, દેશ છે બહુ રસાળો;
હીરા મોતી અને, ખેતીમાં અતિ કસાળો. ૨૦

મુ'બઈ મોટું શહેર, એશિયા માંહી ગણાતું;
વેપારીના યોગ વડે, બહુ જે વખણાતું. ૨૧

જ્યોતિષીઓ અને પંડિતાનું ખાસ સ્થાન.

ઉજ્જન રજ્યોતિષી આર્ય, પહેલું રૈખાંશ ગણે છે;
વિક્રમ કેરું શહેર, બહુ પ્રખ્યાત ઠરે છે. ૨૨

કુદરતની કૃપા.

૧ ચીનનું રાજ્ય મોટું છતાં જૂના રીતરિવાજને વળગી
ચાલવાથી ને અપ્રીણ જેવા વ્યસનથી હુન્નતા મેળવી શક્યું નથી.

૨ જૂના વખતમાં પહેલું રૈખાંશ ઉજ્જન ગણાતું.

- ચેરાપુંજ અહીં, અધિક વરસાદ પડે છે;
પના ને દક્ષિણ, હીરા માણેક જડે છે. ૨૩
- જુની કારીગરી વાળું દિલ્હી ને તેનો જીર્ણોદ્ધાર.
દિલ્હી હિન્દુ તખ્ત, ઝોળખાતું મોગલથી;
જેવા જેવું બન્યું, કેસરેહિન્દ અમલથી. ૨૪
- હિન્દુ હાલતું પાતપત.
હુગલી તીરે રાજ્ય, રૂંડું શીભે કલકત્તા;
હિન્દ તણા હાકેમ, ગવર્નર જનરલ સત્તા. ૨૫
- આન્દામાનમાં પોર્ટબ્લેર.
સમુદ્ર પારતી સળ, કહે કોઈ કાળું પાણી;
આ પોર્ટબ્લેર તે આજ, સળતી હદ જ્યાં વાળી. ૨૬
- સિલોન, લંકા કે સિંહલદ્વીપ.
સિલોન લંકા જુઓ, ખેટ છે ને સોનાળો;
રાવણુ કેરો દ્વીપ, કીમતી નીપજ વાળો. ૨૭
- હિન્દમાંથી યુરોપમાં જવાનો જૂનો લાંબો માર્ગ.
જૂને રસ્તે થઈ, સહુજન યુરોપ જઈએ;
મોડું લંડન શહેર, જોઈ બહુ રાજ થઈએ. ૨૮
- નામદાર શહેનશાહ બિરાજે છે તે મહાન ને ભય લંડન.
હુનિયામાં સહુ થકી, શહેર મોડું એ કહાવે;
અર્ધકોડ વસ્તીથી, વિશેષ છે દીવાને. ૨૯
- અર્વાચિન ૧૬૯૧ રેખાંશ બ્રીનિય.
બ્રીનિયને ઇંગ્લિશ, પહેલું રેખાંશ ગણ્યું છે;
સુતરાઈ માલનું મથક માન્યેસ્ટર થયું છે. ૩૦

૩ ત્રણ માસનો રસ્તો (કેપ આવ ગુડ હોપનો.)

ઉત્તમોત્તમ બાંધણી વાળું પારીસ.

ફ્રાન્સે રૂઠું પારીસ, યુરોપી શોભા જહીં છે;
આ જીઆલ્ટર જુઓ, મરકેટો ફક્ત અહીં છે. ૩૧

ખૂબીદાર કુદરતને સૂર્યની જે માસ હાજરી.
આ છે હામફ્રેસ્ટ, સૂર્ય જે માસ પ્રકાશે;
લીયેનનાં ધડીઆળા લઈ સૌ રાજ થાશે. ૩૨

કુદરતને કમળે કરનાર પ્રુદ્ધિઅળ.
આ હોલાંડ નીચાણ, વળે દરિયાનાં પાણી;
અટકાયત કરી વસે, 'વહાણવટી' રેયત શાણી. ૩૩

કંઠા દેશનાં પશુ પક્ષીઓ.
રેનડીયર ને ગરુડ, વિષ્ણુનું વાહન કરાવે;
લાપ્લાંડ ને જુઓ, કંઠી જ્યાં અધિક અપાવે. ૩૪

કુદરતી આશ્રતવાળાં સ્થાન.
વીસુવિયસ હેઠલા, ભયંકર પર્વત બાળ્યા;
જન ધન કરતા નાથ, સૃષ્ટિના ધાણુ જ વાળ્યા. ૩૫

છાપખાનાનો અને ખીસાનાં ધડિઆળનો શોધક જર્મનિ છે.
છાપખાનું મૂળ પુરુષ, મેટ્રેજ છે જર્મનિ;
ગોટેનબર્ગનું ગામ, કળા વૈચત્રી જર્મનિ. ૩૬

રાજ પ્રજાનો આવી જાતનો પણ આનંદ હોય છે.
મણુ એકાદશ સહસ્ર, ધંટનું વજન ગણાણું.
ઝારકોમાં એ ધંટ, અવાજે જે વખણાણું. ૩૭

૧ હોલાંડની જમીન નીચાણવાળી હોવાથી દરિયાનું પાણી
દેશમાં આવે છે, તેનો અટકાવ કર્યો છે.

આફ્રિકા.

કુદરતે બનાવેલો દીપકદ્વય, તેને હુન્નરી અને શક્તિમાન;
મનુષ્યોએ બેઠ બનાવી સગવડ વધારી છે.

આ મોટો છે ખંડ, હવે તે બેઠ ગણાતો;
જંગલી જતો થકી, અતિ અપ્રસિદ્ધ જણાતો. ૩૮

કુદરતની અવકૃપા.

બહુ મોટાં રણ વળી, તાણ વરસાદ તણી છે;
જંગલી જતો થકી, મુસાફરી ખીક ધણી છે. ૩૯

આ મોરસીયા ખાંડ વાળું મોરસ તપાસો;
સહરાના રણ માંહિ, કરો નહિ કદીયે વાસો. ૪૦

આ ધનિષ્ઠમાં કદી, નથી વરસાદ વરસતો;
નીલની રેલે પાક, અને કુદરતથી રસ્તો. ૪૧

નવીન રિવાજ.

લશ્કરી નોકરી સ્ત્રીઓ કરે છે ઢાહોમીમાં;
રીત રિવાજ નવાઇ, કુદરતે નથી કલ્યામાં. ૪૨

નવા શોધ કરનારા વીર પુરુષો જિજ્ઞાસામાં શ્રવ સરખો
વહાલો કરતા નથી.

નામાંકિત નર સુઆ, વિકટ રસ્તે જાવામાં;
ડાકટર લેવિંગ્ટન અને, સ્પીક શોધકતામાં. ૪૩

અમેરિકા.

પશ્ચિમનો દિક્ષાળ પશ્ચિમ ગોળાર્ધનું વર્ણન કરે છે.

ઓ આબો દિક્ષાળ, આયમણ દિશાને ફરીને;
શું લાબો સંદેશ, પૂછીયે ફરી ફરીને. ૪૪

કયમ કૂજે છે પકાય, અસ્થા શું વીત્યું કહે છે;
અમથી બેઠા સૂર, જળે બહા હિમ્મત જોને. ૪૫

જૂલો

- તો પણ ઇશ ઉપકાર, જીવતો આબો મળવા;
વાંચું મહારી નોંધ, તમારા ગર્વો ટળવા. ૪૬
- મહાસાગર ગંભીર, પાસિફિક શાન્ત હતો તો;
ઠહાણુ સુસાદર લોક, નથી જો તે નહતો તો. ૪૭
- જોવા જોવું અહીં કુદરતે બહુ સરખું છે;
પૂર્વના ગોળાતણું, સુખ સહ સમર્પાઈ છે. ૪૮
- નામાંકિત વહાવટી કોલંબસ અને તેણે શોધેલો ઉદ્યાગી અમેરિકા.
અમેરિકાખંડની, શોધ કોલંબસ કીધી;
ચૌદ બાણું ઇસ્વીથી, ખરે બહુ ખખરો દીધી. ૪૯
- અમેરિકાના લોક, નવીન ઉદ્યમમાં મચીઆ;
સત્તર બ્યાસી માંહી, સ્વતંત્રપણે જન્મ વસીયા. ૫૦
- સોનારૂપા સમી, કિંમતી પાતુ જડે છે,
નવા હુમરો અને, હિકમતો નવીન કરે છે. ૫૧
- અમેરિકાની પશ્ચિમમાં તોફાની પવન વળતે તુકસાન થાય છે.
પશ્ચિમ દિશાનો પવન, અહીં તોરાન મચાવે;
પણ નિયામરા ધોધ, અતિ આનંદ અપાવે. ૫૨
- કુદરતની કૃપા.
આ આગ્રિલ જ દેશ, હીરા ને સોના વાળો;
તેમ કાનડા તણું, લોહચુંબક જો બાળો. ૫૩
- દરિયામાં લાકડાનાં ધર કરી રહેનાર.
ગિયાના જ્યોર્જ ટાઉન, કાષ્ટનાં ભુવન કરે છે;
ત્યમ પારાગોનીયા, જંમડી લોક કરે છે. ૫૪
- ગંદુ કાચ્યેન ગામ, ફ્રેન્ચ ગિયાના જો જો;
કાળા પાણી તણી, ક્રાન્સની હકુમત સમજો. ૫૫

સિંઠોના વૃક્ષની, છાલતું કિવનેન કરે છે;
થેરમાં થાસકો, સપાટી ઉંચ કરે છે.

૫૬

આસ્ટ્રેલિઆ.

સહુથી મોટો બેટ, આસ્ટ્રેલિઆ અહીં છે;
ન્યુહૉલાંડ નામ, ઝોળખાતો પ્રાચી છે.

૫૭

જણાય જંગલી લોક, સુનાની ખાણ ધણી છે;
હસતું કાંગારૂ ત્યાં, પશુની જાત ધણી છે.

૫૮

કોપેલી કુદરતમાં પણ માણસો શાન્તિથી રહે છે
જવામાં ચાલીશ, પર્વતો જવાળાવાળા;
મનુષ્ય ખોપરી તણી, ઢાઢ પહેરે જ્યાં માળા.

૫૯

હોલ્ડેરો.

ધંધિરની કુદરત તણો, આ હુંકો હતિહાસ;
સંક્ષેપે સમજવવા, કરિયો કંછક પ્રવાસ.
ધંધિરની કરણા વડે, સર્વે સિદ્ધ કરાય;
હુંકે મુસાફરી પૂરણ તે, પ્રભુ કૃપાથી થાય.

લેખક—ગિરિજાશંકર કરુણાશંકર ભટ્ટ, પચ્છેગામ.*

૧ અમેરિકાખંડની મુસાફરી કરી આવનારને શ્રમ લાગવો
જોઈએ માટે તેવો દેખાવ કરે છે. ૨ ઢાઢ નામે જાત માણસની
ખોપરીની માળા કરી પહેરે છે. (એ જંગલી રીત.)

*આ લેખના લેખક શ્રીયુત્ ગિરિજાશંકર કરુણાશંકર ભટ્ટ (પ્રમો-
દનામરં, નિવાસસ્થળ-પચ્છેગામ તામે સોનગઢ સિવિલ સ્ટેશન
હાઈવાયડ એજન્સિના ડેળવણી ખાતામાં ટ્રેન્ડ ઉત્સાહી અને અનુ-

૩ ગુજરાતની મુસાફરી.

(ધોરણ ૩ ના માટે)

રાગ—મિત્રો નીતિની શિખામણ સર્વે પાળજો રે—

બાઈઓ, સહુ મળી ચાલો રરીએ ગુર્જર દેશમાં રે,

પ્રથમ રાજનગર રૂપાળું અસલી સહેર;

જીવે ત્રણ તારો પર વડા અહીં વેપારીઓ રે...બાઈઓ ૧

બધી શિક્ષક હતા, તેમનો અનુભવ અને અનુકરણ શિષ્ય-શિક્ષકને માર્ગદર્શક અને પ્રશંસનીય હોવાથી તેમના સંબંધી કંઈ હકીકત જણાવી છે:—

તેઓ કાંઈં એજન્સિના કેળવણી ખાતામાંથી ૫૫ વર્ષ હકથી અને ૫ વર્ષ એક રોન્સનથી મળી ૬૦ વર્ષ નોકરી કરી રિટાયર્ડ થયા છે.

શાળાની કામગીરી સાથે ફાલતુ વખતમાં છપનીઆ દુકાનમાં ૧૯૬૮, ૧૯૭૨ નાં વર્ષોમાં અનાથોને અનાજ, અવાચક પ્રાણીને ધાસ ચારો વગેરે અપાવવામાં આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો.

‘ મારી નિશાળ, મારા વિદ્યાર્થી, માઈ ખાતું ’ એ ભાવ શાળાની નોકરીથી ફારગ થતાં સુધી તેમજ અઘપર્યંત તેમનામાં સતત ચાલુ રહેલા છે. તે તેમના લેખો અવલોકવાથી સાબીત થાય છે.

તેમની ધાર્મિક ભાવનાઓ પણ તીવ્ર અને પ્રશંસનીય છે, રિટાયર્ડ થયા પછી પણ ધર્મક્ષેત્ર કાશીપુરીમાં વિશ્વનાથ મહાપ્રભુનાં દર્શન તેમજ અન્ય યાત્રાળુ તીર્થપર્ષ્ટન એક ભુક્ત રહી શ્રદ્ધા અને ભાવિક ઉત્કટ ભાવનાથી કરેલાં છે.

ફાલમાં પણ તેઓ નિરપૂહી પણ “ શ્રી નંદકુંવરબા અનાથા-અમના સેક્રેટરી ” તરીકેની સેવા બજાવે છે.

પાટણ જમણે પ્રેમથી સુડી પડેળાં કાજ,
 પંચાસરા પારસ મહીં જુઓ રાય વનરાજ;
 ત્યાંથી સિદ્ધપુર જમણે કુમારિકે કરી સ્નાન ને રે...ભાષ્યો ૨
 આપ્તુગઢ રણિયામણો દેલવાહું દેવધામ,
 અંબામાતાએ જતાં રાણો લે છે દાણ;
 લાંથી ગાડી બેસી જોવો સોરઠ દેશને રે.....ભાષ્યો ૩
 સોરઠની લાડી અને ઘોડી બહુ વખણાય,
 જામનગર મોતી સુડી વળી કંકુ બહુ ચાય.....
 જાવું દરીઆપાર્ગે જોમતીસ્નાને દ્વારકાં રે..... ભાષ્યો ૪
 સોમનાથ પાટણ જુનું ત્યાંથી જમણું ગીર,
 સિંહ વસે આ દેશમાં નજીક અમરેલી;
 પછી તો પાલીતાણે લાવનગર બંદર પછી રે....ભાષ્યો ૫
 સુધારો સારો કરે શાળા ત્યાંના રાય;
 મંદિર કેળવણી તણું અહીંનું ઠીક ગણાય;
 બેસી આગબોટમાં પુરાણ ખંભાતે ગયા રે.....ભાષ્યો ૬
 કાળી ધરતી ભર્યની કપાસ અનમળ ચાય,
 લોક શોખીલા સુરતના વિવેકમાં વખણાય;
 અહીં તો ઉદવાડામાં પારસીની અગિયારી છે રે ભાષ્યો ૭

૧ લાવનગરમાં કેળવણી મંદિર એટલે કોલેજ (શામળદાસ કોલેજ)

સૂચના:—પાઠ વધારે આકર્ષક કરવા માટે:—૧ ગુજરાત
 પ્રાંતનું માટીનું મોડલ લોહાના પતરામાં બનાવવું. ૨. કવિતામાં
 આવતાં સ્થળ, નદીઓ, પર્વતો વગેરે મોડલમાં બતાવવાં. ૩ દરેક
 છાંદસે એક સાખી બોલે ને પછીથી ત્રીજી લીટી વધારા સાથે બોલે.

ગોળ ખાઓ ગણદેવીનો ભીના કુંડ ઉનાઇ,
 દર્શન રેવાળ તથાં આણેદે કરી લેઇ;
 પછી તો માયકવાડી રાજનગર રહેવું ધણું રે... ભાષ્યો ૮
 સયાળરાવ સરકાર બહુ સારા રાવ ગણાય,
 મહેલ કમાડી યાગ ને સ્વારી દશેરે યાય;
 જો પછી ભાવ થશે તો સેવ સુંતાળી ખાઇશું રે-ભાષ્યો ૯
 ખાવાગઢ પ્રખ્યાત છે મહાકાળીનો વાસ,
 બૂલા પડેલા પચિકને બીલોનો બહુ ત્રાસ;
 અહીંનાં સાગ, મહાઇ, મહુડાં બહુ વખણાય છે રે-ભાષ્યો ૧૦
 જત્રા રણછોડરાયની કરો જઇશું નડિયાદ,
 મુલક ચરોતર આ બધી તમાકુનો બહુ પાક;
 અહીંના અમીન લોકો ભણ્યે ગણ્યે હોશિયાર છે રે-ભાષ્યો ૧૧
 બહુ દિવસ ફર્થ ફર્થ કર્યું ઘેરે જવા મન યાય.
 મહેમદાવાદ આગળ થઇ રાજનગર પહોંચાય;
 મળીને સગાં સંબંધી હરખ્યાં અપરંપાર છે રે-ભાષ્યો ૧૨

શુ. શા. પત્ર ૧૯૨૨ }
 પૃષ્ઠ-૭૦ માર્ચ.

૨૧. કુબેરદાસ શીવદાસ પટેલ દેત્રોજી

૧૧ આવકાર—સ્વાગતનાં ગીતો.

૧

ભલે પધાર્યા ભાવથી, શાણા સજ્જનો આજ;
દર્શનથી પાવન થયાં, બાળક સર્વે આજ.

૨

થયા છો રે સૌ શિક્ષક ભેળા પ્રેમ ધરી આજે, (૨)
નવ નવ રંજે, રંજે થજે, મળીઓ અહીં સમાજ. (૨)
કરી ચાતા, પિતૃ માતા, ગુણ ચાતા, સુખદાતા—
ગુણીયત્ત છો, ગંભીર ગુણવંતા તનય તણા કાજે. થયા છો રે—
નીત નીત નૌતમ નવીન કળાઓ, વેરો સદ્ગુણ વાસ;
ધન્ય તમને, સુખ અમને, પ્રભુ દેશે, રાજ રહેશે.
નિર્વિદ્ધ તમ કાર્યે કળો, ધૃષ્ટિર અનુકૂળ આજે. થયા છો રે—

૩

પ્રણામ છે આ વાર સભાસદો પ્રણામ છે આ વાર,
અમ બાળકોને આપે પધારી (૨) ક્યો મોટો આમાર સભાસદો.
આજનો દિન તો ડડો ભાસે છે, થાશે જય જયકાર; ”
પૂરણ પ્રેમે બાળકો વિનવે (૨) રહેજો રાજ નિરધાર. ”
શોભા આગતી સુંદર બની છે (૨) તન મન અતિ હરખાય; ”
મહારાજ મહેર કરીને (૨) આપ્યાં છે સુખ અપાર. ”
અમ બાળકોનાં કષ્ટ કાપીને, (૨) આપી છે શાંતિ અપાર. ”

૪

(ડરમાં તું દિલ સાથ, છોકરા ડરમાં તું દિલ સાથ એ રામ.)
આનંદનો દિન આજ અમારે, આનંદનો દિન આજ;

પુત્ર થઈએ જોઈ સમાજ..... અમારે, ૧
 પ્રભુ કૃપાળુ દીલ દયાળુ, અર્જ અમારી તું લક્ષમાં લઈને,
 વિદ્ય કર તું દર શાંતિ તું દઈને, સમાજ કાર્યને પાર ઉતારો.
 આધાર એક છે ધૃષ્ટિ તમારો, શિક્ષક-સમાજનો જય જય જય
 વધાવીએ પુણ્યથી સકળ સમાજ—અમારે આનંદ. ૨

૫

(ક્યાંથી આ સંભળાય, મધુર સ્વર ક્યાંથી આ સંભળાય એ રાગ.)
 આનંદનો દિન આજ, અમારે આનંદનો દિન આજ,
 હર્ષિત સર્વ સમાજ, અમારે આનંદનો દિન આજ,
 ઢળવણીનો બામ ખીલ્યો આ, (૨) રાયતણું શુભ કાજ. અમારે
 દાન વિદ્યાનું અમને દો છો (૨) પિતાળ છો શિરતાજ અમારે
 અમે બણીએ તે સૌ સુખ સાર (૨) બણી ગણી તૈયાર. અમારે
 ગુરુએ બણાવ્યા તેની નિરીક્ષા (૨) કરી પૂરણ કર્યું કાજ. અમારે
 સર્વે રિદ્ધિ સિદ્ધિ પામે (૨) રાય પ્રતાપી મહારાજ; અમારે
 ઈશ્વરસ્તુતિ સર્વે કરીએ (૨) રહો અચળ આ રાજ. અમારે

૬ શુભ અવસર.

(રાગ માલ.)

શુભ અવસર આજે, મંગળ કાજે, સજ્જનો સા મળ્યા;
 વાજિંત્ર વાજે, શિશુગણ ગાજે, શોક તો ટળ્યા.
 વિવિધ ભાષામાં પદ ગવાય છે, મધુર કંઠથી જલ્દ.
 નીતિ સુવિદ્યાની શિક્ષા જણાવી, સદ્ગુણ ગ્રેરે છે તેહ રે. શુભ ૧
 શિશુ હૃદયે આનંદ અતીશે, પારિતોષિક વહેંચાય.
 મગ્ન બાળકોનાં મુખ નિહાળવા, સજ્જન મન ખેંચાય રે. શુભ ૨

દ્વિકર જોડી, સૌ શિશુ માગો, આરાધી જગરાય.

આવા સમારંભ પ્રતિવર્ષ આવે, સરસ્વતી જય થાય રે. શુભ. ૩

૭ હર્ષગીત.

(રાગ—પાટણના નૃપ નથી છુજ મહેલે પદમણી નારી.)

આનંદ આજે અતિ ઉર વ્યાપ્યો, પ્રગટી મંત્રગ માળ.

ધન્ય દિન સર્ણ ધડી પળ આજ, ઉગ્યો સુવર્ણ સમે રવિરાજ,
મળ્યો છે સુંદર સરસ સમાજ, શાન્તિ વરસી રહી અપરંપાર-આનંદ.

જાણો નિજ પુર તણી જો દાઝ, વધારો આ મંડંગની લાજ;

કરો શુભ કેળવણીનો સાજ, જેહ પર ઉત્તિનો આધાર-આનંદ.

ચાહો જો થાવા અઃઆદાન, દીઓ કન્યાઓને સુદાન;

અહે ગુણ બાળક માત સમાન, કરો સહવિદ્યાનો વિસ્તાર-આનંદ.

હશે જો માતાઓ ગુણવાન, કેળવશે રૂડી રીતે સંતાન;

થશે તેઓ વિનયી વિદ્વાન, ખરેખર સુધરશે સંસાર-આનંદ

જ્ઞાન સમ અવર ન જગમાં દાન, જ્ઞાન છે અખુટ દ્રવ્ય નિદાન;

જ્ઞાન જાવા મોક્ષે વિમાન, જ્ઞાન છે ભવજળ તારણ હાર-આનંદ.

અરજી અમ અંતરમાં ધરજો, સખાવત તે કાજે કરજો;

અમારી બહારે સંચરજો, વદે મુખ માણિક્ય જય જયકાર-આનંદ.

પૈથાપુર વિદ્યાર્થીમંડળ કાર્યાલય, તા. ૧૧-૬-૧૩.

૮ વિદાયગીરી.

રાગ-હું તો પ્રેમની જોગણ પિયુને શોધવા આવી.

અમો સૌ રંકને ઘેરે, પધાર્યા આજ મેમાનો;

પધાર્યા આજ મેમાનો, દીધા ના કાંઈ સન્માનો—પધાર્યા.

યાવન કર્યું અમ આંગણું, ગાઈએ શા યશોગાનો;

આતિથ્ય જેવું તેવું અમ પણ, હૃદયથી માનો—પધાર્યા.

ભાવ રૂપી જન્મશૌણ ખટરસ, મધુર પકવાનો;
 સ્નેહના ફૂલહાર તોરા, મુખવાસ પ્રેમ-પાનો—પધાર્યા.
 શુભ પ્રસંગે પધારજો, ગુણ રત્નની ખાણો;
 કહે માણિક્ય તમ આધાર, અમને આપના જણો—પધાર્યા.
 પેથાપુર વિદ્યાર્થીમંડળ કાર્યાલય. } F. D. Mehta
 તા. ૧૧-૬-૧૩. } ઑ. સેક્રેટરી. 'પેથાપુર વિદ્યાર્થીમંડળ.'

૯ આવકાર.

ધન્ય પ્રેમે પધાર્યા સજ્જનો, આનંદદારી દીન આજનો. (૨) ધન્ય૦
 આવાગમનથી આપ, સ્નેહ વધીએ અથાગ,
 કર્યા પાવન શાળાહાર, કીધો સફળ અવતાર.
 આનંદ અખિંધ રેલવાનો..... ધન્ય૦ ૧
 મંડપ શોભાવાને કાજ, તસ્તી આપી અમે આજ;
 શુદ્ધ આણ્વી દીલદાઝ, ક્ષમા કરો શીરતાજ
 હેમમય રવી ઉગીયો આજનો..... ધન્ય૦ ૨
 (મળેલું.)

૧૦ સ્વાગત.

(અમે તો આજ તમારા બે દિનના મેમાન—એ રાહ)
 પધારો સ્નેહ ભર્યા અમ, મનગમતા મહેમાન: (૨)
 સ્વાગત કરીએ સ્નેહ સુમનથી, મનમાં ભાવ આધાર:
 ભાવ થકી સત્કાર કરતાં, આવે હર્ષ અપાર:— પધારો.
 ચરણ પુનિત તમ, દ્વાર અમારાં, પાવનકર નીરધાર;
 સજ્જન સંગત લાભ મળ્યો તે, અમને આનંદકાર:— પધારો.
 દુર્લભ તમ દર્શનથી થાતાં, કિર્દિમય શાંત અપાર:

ભાવ ભર્યા મહેમાન અમારા સ્વીકારીએ સત્કારઃ
પધારો સ્નેહ ભર્યા અમ, મગમતા મહેમાન.

(ગુ. શા. પત્ર ૧૯૨૩ પૃષ્ઠ. ૨૯૩).

૧૧ સત્કાર ગીત.

કલ્યાણ.

પધારો અમારાં મોંઘેરાં મેમાન, (૨)

ભાવ ભર્યા દર્ધએ અનેરાં સન્માન.

પુનિત ચરણ આપનાથી, પુનિત થયું સ્થાન આઃ

સજ્જનના સંગયુક્ત, ભાગ્યશાળી સ્થાન આ.

દર્શનથી હર્ષપૂર્ણ હૈયાં છલકાય આ,

દોષ રહિત શુદ્ધ સ્નેહ, નયને, જણાયે—

સ્વીકારો અમારું સાચું એ સન્માન,

ભાવનાનાં ભૂખ્યાં પધારો મેમાન.

પધારો.

૧૨ મેમાનને સન્માન.

ભેરવી.

આત્માં મીઠકાં મેમાન,

કરીએ આપનાં સન્માન. (૨)

હૈયામાં વસેલું વહાલ,

ધરીએ આપને મેમાન.

આવો.

પ્રેમ વિનાનાં માન નકામાં, લૂણ વિહોણાં ધાન;

પ્રેમયુક્ત સન્માન મળનાં, તે દર્ધએ મેમાન;

ભૂખ્યાં ભાવનાં મેમાન,

કરીએ સ્નેહનાં સન્માન.

આવો.

(ગુ. શા. પત્ર.) સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ ગોધરા.

બલે મહેરબાનો, બલે સૌ પધાર્યા;

અમારા ઉમંગો અતિથય વધાર્યા.

અમે બાળકોને, કર્યા ખૂબ રાજ;

ધણું જીવજો, રાજકર્તા પિતાશ્રી. ૧

મકાનો રૂડાં માંહિ સામાન તેવા;

અમારા નશીબે, મળ્યા રાય એવા.

પ્રજાને પ્રજા જાણતા હે દયાનિધિ,

ધણું જીવજો, રાજકર્તા પિતાશ્રી. ૨

૧૪ ઉપકાર.

હોયો દિન રૂપાળો, આ હજમાળો, આનંદ હર ન માય;

x x અમ આંગણે આવ્યા, સફળ થયો દિન આજ:

હેતે વધાવી પ્રીતે હજરીએ, સંભારી ગુણ અથાગ.....હોયો.

આજનો દહાડો જાણે સોનાનો, આનંદનો નહિ પાર;

છનામ આપવા આપ પધાર્યા, થયો અતિ ઉપકાર.....હોયો.

રહો સુખી એ આશીષ અમારી, વિદન હરો વિશ્વેશ;

મંગલ પ્રસંગે વળી પધારી દેશો લાભ વિશેષ.....હોયો.

૧૫.

(રાગ. મંજરીએ મનહું મોહું રે.....એ રાગ.)

રે! માનવંત સહગૃહરયો રે...અરજી હરમાં ધરજો, અમારી અરજી (૨)

તમદર્શનથી આનંદ વાધ્યો રે...અરજી...અમારી...રે! માનવંત.

અમ રંક બાલને આંગણે, આંગા ગૃહસ્થ મે'માન;

બનતું દીધું બાલથી...પ્રેમે કરી સનમાન

યોહું કહું વધુ હર ગણજો રે...અરજી...રે! માનવંત.

સત્ કેળવણી ઉત્તેજવા, પધાર્યા સહ સમજન;

ફળ મહેનતનું આપીને, હરખાવ્યાં શિશુમન.

તમ કીર્તિ દશદિશ વધજે રે...અરજી...રે ! માનવંત.

ધનામ સમારંભ આજનો, ઉત્સવ ઉજવીએ આજ;

ઉત્સવમાં ઉત્સવ ભજ્યો, સફળ થયું અમ કાજ.

નૃપને દોંધાંયુ પ્રભુ અર્પો રે...અરજી...રે ! માનવંત.

લેખક:—શિક્ષક, કુન્દનલાલ આદિત્યરામ પુરોહિત.

૧૬.

(રાગ—મૃગનયની, મૃગનયની.)

સદ્ગૃહસ્થો (૩) ભલે પધાર્યા;

અમ હૈકાં હરખે ભરાયાં—સદ્ગૃહસ્થો.

૧લો વિ૦—અમ મહેનતનું ફળ આપોને. (૨)

૨જો વિ૦—શિશુ અરજી ઉરમાં રથાપોને. (૨)

અથા વિ૦—લ્યો લ્હાવોને...લ્હાવોને...લ્હાવોને...વા૦—સદ્ગૃહસ્થો.

૧લો વિ૦—તમ કીર્તિ દશદિશ વ્યાપોને, (૨)

૨જો વિ૦—પ્રભુ અર્પડ આયુ આપોને, (૨)

અથા વિ૦—ગૃહસ્થોને...ગૃહસ્થોને...ગૃહસ્થોને...આ—સદ્ગૃહસ્થો.

લેખક:—શિક્ષક, કુન્દનલાલ આદિત્યરામ પુરોહિત.

૧૭.

હરીગીતની ચાલમાં.

ચાણા સાહેબે સુગ છો, સત્કીર્તિ સૌ સ્થળ શોભતી,

કલ્યાણકારી કાર્યદક્ષ, હંમેશ બેશ થઈ કૃતિ;

પિતા સમાન પવિત્ર ચિત્ર ચારિત્ર્ય રૂઢું ઓપતું,

ક્ષમા શીલ ઔદાર્ય ઉત્તમ, દિલ દયાળુ દીપતું.

શુભવાન પર છે પ્રેમ, ને વળી ક્ષેમ સર્વેનું કરો,
 ઇન્સા આપી અદલ દીનનું દુઃખ હોંસેથી હરો;
 'આશીષ ઉચરે બાળ સહુ રહો અમર કીર્તિ' આપની,
 સુખમાં કુદૃમ્ય સદૈવ રાખે, સુષ્ટિમાંહિ શ્રી હરિ. ૨

૧૮.

રાગ ધનાશ્રી.

રમ્ય દિસે અતિ આજ, સુર સમા રમ્ય દિસે અતિ આજ;
 સરસ્વતી મંદિર શોભ્યું જણે, મળ્યો છે સુર સમાજ સુર
 સાહેબ શાણા, ને સદ્ગૃહસ્થો, બલે પધાર્યા આજ સુર
 હેતે મહાલી, પ્રસન્ન વદને, નમન કરે શિશુ સાથ. સુર
 દીન દીન ચઢતી સૌ જણ પામે, દે આશિષ શિષ્ય સમાજ. સુર

૧૯.

આનંદનો દીન આજ અમારે, આનંદનો દીન આજ;
 હર્ષિત સર્વ સમાજ અમારે, આનંદનો દીન આજ.
 કેળવણીનો બાગ ખીલ્યો આ, રામરાજ્ય સમ કાજ, અમારે આનંદ
 દાનકુંવિદ્યાર્તુ અમને દીધું, સખાવતે સરકાર; અમારે આનંદ
 ગુરુએ ભણાવ્યા, કીધી પરીક્ષા નીવારે અપરાધ. અમારે આનંદ

૨૦.

(મા મને ચાંદલીઓ વહાલો એ રાગ.)

દર્શને અંતર હરખાથે (૨)

અંતર હરખાથે

સર્વને ઉમંગ ના માથે (૨)

કરુણા લાવી બલે પધાર્યા (૨)

આ શાળાની માંહે.....દર્શને...(૨)

× ×, શુભ શુભવંતા (૨)
 સુખી રહો સદાયે.....દર્શને...(૨)
 કરુણાવત્સલ કૃપા કરીને (૨)
 કર ચિરાયુ સદા...યે.....દર્શને...(૨)

૨૧.

ભાવ ધરીને બલે પધાર્યા, × × × આજ,
 × × સગે રંગે, શોભાવીને સકળ સમાજ,
 માને સજ્જન સમસ્ત મળીને, પુરણુ આપ તણો ઉપકાર;
 વારંવાર વિભુને વિનવે, સદા હજી તમ જય જયકાર. ૧
 કાર્ય સુધારાનાં કીધાં બહુ, લીધા પ્રજના આશીર્વાદ,
 શાન્તિ સમર્પી અમલ મહી, દર્ધ રંક તવંમર સરખી દાદ;
 વિસ્તાર્યું કેળવણી ખાતું, મળતાં આપ સમગ્ર આધાર. વારંવાર. ૨
 શિક્ષક સર્વ બન્યા ઉમંગી; દર્શાવે દીલથી આભાર,
 અંતરથી આશિષ અર્પે સૌ, સદા હજી સંપત્તિ સુખ લ્હાણુ;
 કષ્ટ હરી દીરતાર તમારાં, ઘો યશ આયુ કુશળ કલ્યાણુ. વારંવાર. ૩

૨૨

આજે બલે પધાર્યા, સાહેબ પોતે; સજ્જન મંડલ સાથે. ટેક.
 શિશુ સકલના, શિરસા ને મનસા; અભિવંદન બે હાથે (૨)
 ખુશી ખુશી આપ આગમનથી, આનંદ આનંદ થાય;
 ઇંગિલસ તાજથી શાંતિ છે સારી, જ્યોર્જનો જય જય થાય આજે.

હેતુ—છાકરાઓ કોઈ શિષ્ટ પુરુષ આવતાં ફક્ત ઉભા થઈ સલામ કરે,
 તે કરતાં કંઈક બોલીને વિનયથી નમન કરે, એ વધારે સાદું,

પુરુષોત્તમ ગોવિંદરામ ભક્ત, મહેતાજી રાયપુર.

બલે પધાર્યા * સાહેબ, બલે આજે તમે;

તમે નામદારને જોઈને ખુશી બહુ અમે.

વિધાના ઉત્તેજન ખાતર પધાર્યા સહુ;

મેળાવડો શેઠ સાહુકારનો દીપે રૂડો બહુ.

મગન મગન ખુશી ખુશાલ હમ બાળકો સહુ.

ત...ન...થી ધ...ન...થી મ...ન...થી ર...હે...જે પ્રમાણ.

દ...લ...તો વિશાળ, પામજો તમે (૨) બલે પધાર્યાં ૧

છનામ રૂડાં વહેંચવાનો રૂડો આ પ્રસંગ;

બલે તમે પધારીઆ બલો થયો સતસંગ.

જુઓ હમ બાળકોને કેવો થયો ઉમંગ;

આ...નં...દઃ આ...નં...દ સુ...ખ

કં...દ મં...દ...મતિ ને લહો.

બલે પધાર્યાં ૨

ખુશી અપાર થાય. હમને જોઈ વડા નરો;

સાહેબ * સાહેબનું, પ્રભુ બહુ કરો.

આ વર્ષથી હર્ષથી આર્કર્ષથી હમારૂં ચિત ચડે. બલે પધાર્યાં ૩

પુષ્પથી વધારીએ, નમ્ર વિનંતિ કરી,

ચિર ! આયુષ્ય ભોગવે, એ આશીષ હમારી નરી.

વં...દ...ન, વં...દ...ન, આ...આ...નં...દ;

આ...નં...દ મન હમેશ રહે.

બલે પધાર્યાં ૪

૨૪ સ્વાગત—શિષ્યોના ઉદ્ગાર.

વસંત તિલકા—

આજે અમેાપર કૃપા અતિશે કરીને;

* અધિકારીનું નામ + હોદ્દો—કલેક્ટર, કમિશ્નર વગેરે.

કીધું નીરિક્ષણ વિઝીટ રૂટી કરીને;
જે પ્રેક્ષકો નવિન લાભની વાત થાપે,
એ પ્રેક્ષકોથી શશુઓ બહુ લાભ પામે. ૧

આપો સુશિક્ષક તણો સહવાસ સારો,
આપો ધનામ શિશુ જો સદ્ગુણ વાળો;
આપો પ્રભમત વિષે કરીને ધસારો.
છે શિક્ષકો સુશિલ ત્યાં શિશુમાં સુધારો. ૨

હો શિષ્ય-વૃત્તિ બણવા પર પ્રેમ બાળો,
હો શિષ્ય-દાન ગુણી-શિષ્ય કદાચ ન્યાળો
છે બંધુભાવ પ્રભુ પ્રેમ વિષે વધારો
છે શિક્ષકો સુશિલ ત્યાં શિશુમાં સુધારો. ૩

૨૫ એ ગુણ (સદ્ગુણ) રહિત શિક્ષક.

રાગ ઉપરનો.

જ્યાં માર ફાડ બહુ બાળક પ્રેમ ઓછો,
જ્યાં નીતિના નિયમનો અજવાસ ઓછો;
જ્યાં શિક્ષકો વખત વ્યર્થ ખુએ અથાગો,
એ શિક્ષકોથી અમને અળગા જ રાખો. ૪

આચાર-વાણી મહોં ભેદ બળાય બ્યાંથી,
તે શાળામાં શુભ કથાય કહેણી ક્યાંથી ?
શબ્દો વધે તદ્દી “ શેઠ વખાર નાખો, ”
એ શિક્ષકોથી અમને અળગા જ રાખો. ૫

૨૬ વાર્ષિક તપાસણી થયા પછી.

(રામ—રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં.)

આજે પરીક્ષા લેવાને પધારીયા, લઈ તરૂટી. ને કીધો તપાસ;
આવી અમ પાસ; આનંદ ઉભરાય છે. ૧

ગોચ્ય સુચ્યું અમને સુધારવા, ભલામણ તે કીધી ભલી ભાત;
 વિવેકની વાત; આનંદ ઉભરાય છે. ૨
 આપી સદ્બોધ સરસ સુણાવીયું, વિદ્યા પ્રત્યે વધાર્યો ઉમંગ;
 આવી આ પ્રસંગ; આનંદ ઉભરાય છે. ૩
 કરી કદર અમારા અભ્યાસની, ઉત્તેજન માટે આપ્યાં ધનામ;
 તપાસી તમામ, આનંદ ઉભરાય છે. ૪
 બહુ ભણવાના લાભ બતાવીયા, આપે આવી ક્યો ઉપકાર;
 બતાવીયો ખ્યાર, આનંદ ઉભરાય છે. ૫
 આપ વિદ્યા વિદ્યાસી વિદ્વાન છો, વળી અંતરના છો ઉદાર;
 સદ્ગુણ અવતાર; આનંદ ઉભરાય છે. ૬
 પૃથ્વી માંહે પરમારથી પાકજો, સંત શિષ્યની જો અરદાસ;
 પ્રભુ તણી પાસ, આનંદ ઉભરાય છે. ૭

[સુબોધ સંગીતમાળા ભાગ. ૩]

૨૭ સ્વાગત.

માઠ.

હર આનંદ ધરીએ, સ્વાગત કરીએ, રાય x
 પ્રેમ પ્રપુરીત હૃદયે વિચરીએ, સ્વાગત કરીએ રાય x
 મહે પધાર્યા ભૂપતિ, દૂર થયાં સૌ દુઃખ;
 સુખી થયાં અવલોકી અમે, રાજ પિતાનું મુખ રે— ૩૨૦
 પુત્રની પેરે લાડ લડાવી, આપો છો વિદ્યાદાન;
 વિદ્યાની વાડી કરી છે ઘાડી, આરંભી વિધવિધ કામ,
 કળા કૌશલ્યની વૃદ્ધિ માટે, જ્યો તન મનથી દ્હાવ;
 ઉજ્જવલ કીર્તિ દીર્ઘંત ગાજી, રાજ પ્રજા બહુ થાય રે— ૩૨૦
 ઉપકાર અનુપ કીધા અતીશે મહુતાં નહીં ગણાય;

નવીન શોધો ઉલોમો માટે, દીધાં ઉત્તેજન;
 પ્રવીણ વિદ્વાનો નીપાવીને, કીધા રાજધુરામા સામેલ;
 રાજકુટુંબ દીધાંયુ ભોગવો બાગની એ આશિષ .. ઉર૦

૨૮.

જલનિધિ ઉગમ્યો આનંદનો આ વાર—હાં.

હુખ્તર તમ દિદાર,
 હર્ષ ઉરમાં નિરખીને,
 કૃતારથ સૌ થયા અમે અપાર—હાં. જલનિધિ. ૧.

શિરોમણી નૃપ ન્યાયી
 ગુણવંત છો ધણા, નહિં કહિં છે મણા,
 અતુર છો ચોમણાં સકળથી,
 ખધારી પુરી આશા.
 વેલી કુલી મનોરથ આ દાર— જલનિધિ. ૨

“શત્તં શરદં” વર્ષ પુરૂં આયુષ્ય પામે !

રહો આઝાદિ આપની ગાદી.

પગપળ, અવિચળ, નિરમળ, વધો યશ, અરિદગ,
 થજો સંહાર—જલનિધિ. ૩

૨૯. સલામ.

સલામ સલામ સલામ, સહુ કરીએ સલામ;
 સુઘ મહાશયોને પ્રેમે કરે પ્રણામ.
 વિનય ને સુવિદ્યા સ્થાપો, કાપો કુમતિ કલેશ;
 હુર્ગુણ દુરાચાર નિવારો, આપો શુભ હંમેશ. સલામ.
 દ્વીકર જોડી ધશ્વર પાસે, યાચિયે વારંવાર,
 સર્વ પ્રકારે એય બક્ષા પૂરો મનની આશ. સલામ.

૧ બાળાઓ માટેનાં સ્વાગતનાં ગીતો.

વાહ ! વાહ ! વાહ ! બેની વાહ ! વાહ ! વાહ !

અત્રે સાહેબ પધાર્યા, બેની વાહ ! વાહ ! વાહ !

આપણને તો દેશે ઇનામ, સૌ મળીને કરો સન્નમ. બેની. ૧

આનંદ રવિ ઉઝ્યો આકાશ, હર્ષ છવાયો અતિ આવાસ. બેની. ૨

મહે પધાર્યા ભૂપ આ ઠામ, આનંદ નાળી આપો તમામ. બેની. ૩

૨ હાર પહેરાવવા સંબંધી ગીત.

શાણી સખી આની-વાર, કુસંબનો લાવો હાર;

સાહેબ કંઠે આરોપવા, જાઉં જાઉં, જાઉં;

બેન સાહેબ કંઠે આરોપવા, જાઉં, જાઉં, જાઉં.

સુગંધી સહિત લાલ, શુભાખી અપાર;

પુષ્પથી વધાવી, રાજી થાઉં થાઉં થાઉં;

બેન પુષ્પથી વધાવી, રાજી થાઉં થાઉં થાઉં. શાણી.

ભૂપતિ પધાર્યા ભાગ્ય આપનાં આ વાર;

સુમટ શુરના ગુણ ગાઉં ગાઉં ગાઉં.

બેન સુમટ શુરના ગુણ ગાઉં ગાઉં ગાઉં. શાણી.

દયાવંત, દેખી દીલ ઉમંગ આ વાર;

શાણી સખી ઇનામ હું લઉં, લઉં, લઉં.

બેન શાણી સખી ઇનામ હું લઉં લઉં લઉં શાણી.

(મળેલું.)

૩

(આવી છે બાણને આંમણે રે જાદવકુળની જન એ રાગ.)

રૂડો દિવસ આજે આવિયો રે, હૈડે હરખ ન માય;

રાજવી રૂડા પધારિયા રે, શાણા ગુણીઅલ સાહેબ.

રૂડો

સાથે સોહામણા રે, સરખા સરખી છે જોડ;
 ચંદ્ર કુમુદ પેઠે શોભતા રે, તેમાં નહિ કાંઈ ખોડ. ૩૩૦
 આસન આ શોભાવિયું રે, છો સુગ સુગળ; ૩૩૧
 આપ પધારી પ્રેમથી રે, થયો છે ઉપકાર. ૩૩૨
 ખાળ ઢેળવણી હિત કારણે રે, ઉર ધરી ઉછરંગ;
 કન્યાઓ આ નિશાળની રે, શુભ દેશે આશીષ. ૩૩૩

૪

બાળ્યાં બાળ્યાં સવાખેમણુ તેલ, રે, સહવારે, સહવારે.
 કાગળ ઉકલ્યા રે ! ! ! લોલ, એ રાગ—
 કીધી તમે પૂર્ણ કૃપા પ્રભુ આજ રે પધાર્યા,
 સાહેબ પ્રાન્તના રે ! ! ! લોલ.
 * મિસિસ * * ને નિર્ખી બાળ રે, ! ! !
 હરખાયાં, હરખાયાં શિશુઓ શાળનાં રે ! ! ! લોલ.
 માગે માગે શિક્ષકની સાથે શિશું સર્વ રે, પ્રભુજી-પ્રભુજી,
 દેજો એટલું રે ! ! ! લોલ.
 ઇચ્છે તેથી અધિકાં અમલ ને આયુષ્ય રે,
 દાંપત્યને, દાંપત્યને સંપત્તિ સહ રે ! ! ! લોલ.

ગિરિજાશંકર કરુણાશંકર બદ્.

૫

સખી સ્નેહથી સૌ આવો, ફરી અવસર હવે નહિ આવે આવો. સખી ૦ ૧
 આપણુ કાળે એ અહીં આવ્યા, (૨) આપણુ હાર પહેરાવો. સખી ૦ ૨
 આપણુને ઇનામો આપ્યાં, આપણુ જય ઉચરાવો. સખી ૦ ૩
 માગો પ્રભુ પાસે સૌ પ્રેમે, ફરી અવસર હવે આવે આવો. સખી ૦ ૪

* જને લાગુ પડે તે નામ મૂકવાં.

૧ રાજ પ્રત્યે શુભેચ્છા અને આશીર્વાદ.

અમારા ભાગ્યતણો નહિ પાર, કેળવણી વધારી સારી,
 રાય પ્રતાપી દેશ દેશના, અનુભવના લેનાર;
 વિવિધ પ્રકારે શોધ કરીને, શિક્ષાના દેનાર. અમારાં ૧
 અગ્નિની જનો, સુધારવા માટે, પ્રયત્ન ચાલે હાલ,
 ફરજિયાત કેળવણી આપી કરે જ્ઞાન વિસ્તાર.
 સર્વશાસ્ત્રો ભણી ગણીને ઉદ્યમ શીખે સાર.
 રાય પ્રતાપી ધણું જીવે, ધણું જીવે, ખોલે જય જયકાર.(૩) ૨

૨ નવીનવર્ષે બાળકો પ્રત્યે શુભેચ્છા.

દોહરા.

નવીન વિક્રમ વર્ષમાં, એ છે મુજ આશિષ;
 બહુ બળ-બુદ્ધિ અર્પણે, તમને શ્રી જગદીશ !
 તન, મન, રોગ વિના રહો, પ્રિયજન સંગ પ્રકૃષ્ઠ;
 સાચાં, શુદ્ધ બની રહો, વિશ્વ વાડીનાં ફૂલ !
 માતૃભૂમિ માઆપને, દેતાં શીખી માન;
 ભારત માતાનાં ખરાં, બનજો પ્રિય સંતાન !
 સદાચાર રાખો ગ્રહી, દુરાચારથી દૂર;
 કુમળાં તમ હૃદયે બરો; વિશ્વપ્રેમ ભરપૂર !
 ગૃહ, કુટુંબ ને દેશના, યૈ સાચા શણગાર;
 જીવન દીર્ઘ તમે જીવો ! લઈ દુનિયાના વ્હાવ.

સીતારામ જે રામ.

૩ આશીર્વાદ. (વેદાંત)

પ્રભુ ગુણ વર્ષમાં હર્ષ કરે, ધન ધાન્ય પ્રભુ સુત લાભ મળે;
સહુ કંપતિનાં પ્રભુ દુઃખ કરે, લાભ લાભ મળેલ કંમેશ પ્રેરે-પ્રભુ. ૧
સિદ્ધિ મુદ્ધિ બહુ સહાય કરે, ધર્મે રતિને આતેજ્ય કરે;
વેપાર વિષે શુભ લાભ મળે, આશીષ અમારી પ્રભુજી રૂપે-પ્રભુ. ૨
(કેદવાણી.)

શ્રી સિદ્ધિના પતિ, પ્રભુ મુદ્ધિના પતિ
x x x કરે સહાય બહુપતિ
નવા વર્ષમાં હર્ષ વધારે, પુરે મનની આશ;
ધર્મ નીતિનું જ્વેર વધારી, પુણ્ય પ્રસારે ખાસ. શ્રી ૧
સુત સુતા, દારા સૌ સમજે, ધર્મ કર્મનું રાખ;
પિતા-બક્તિ, પ્રભુ-બક્તિ કેરું, ઉરમાં શ્રે અભિમાન. શ્રી ૨
સ્નેહી સખા સ્નેહે સુખરૂપ થાજે, રળજે દુઃખ દંડાસ;
ધંધામાં જગ, લાભ ખાદજે, વધજે બુદ્ધિ પ્રકાશ. શ્રી ૩
મમ્તિમાન ઉરમાં બહુ ભરજે, શ્રી ધીથી અગદાસ;
આધુને આરોગ્ય વધારે, એ આપું આશીષ. શ્રી ૪

૫ વેકેશન અને લક્ષ્મીસરામાં બાળકોનો આનંદ.

(ગઝલ.)

અમે તો જનમાં જશું, અમે તો લાડવા ખાશું;
અમે તો પુછ સૌ થાશું, અમે આનંદમાં નહાશું;
અમે તો મોજમાં રેશું, અમે તો ખેલ ખેલીશું;
અમે મોસાળ ચાલીશું, અમે સૌ સાથ ચાલીશું;
હસીશું, ને હસાવીશું, સહુને સુખ આપીશું;
પ્રભુને પાડ માનીશું, દુઃખમાં પ્રેમ રાખીશું. (બા. ર. શાહ.)

સમાપ્ત

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

- [illegible]

૧. ૧ થી ૩ સુધી, રહેલા સમગ્ર અને બધી બેન-મિત્રો સુધીના
 સાથેના મિત્ર અને ૧. ૫ થી ૨ સુધીના સાથેના મિત્ર અને કાઠિયા-
 વાડ, સુરભાઈ, માલસુપુર બેન-મિત્રો; રાજકોટ, મોડલ, રાજપુર, ડોર,
 જાગનગર, માલસુપુર, રાજપુર રહેતાં ધનાઢ સાથેના મિત્ર અને બંજુર ૭.

૬. જાણી જાણે સેથી :— પાણન માટે સમયોચિત સમિતિ સુધી અને
આકાશ પાકા, કાઢિયાપાકા એન્ડિસમાં કેરુ, ઇનામ અને લાખબેરી, પાણનુર,
શાહપુર, અને લાખનગર રેલેવા ઇનામ લાખબેરી માટે મંજુર. ૧-૨-૦

- [illegible]

ब्रह्मचर्य, पुत्रव्रत, गंगा, सोम, नक्षत्र, कर्माभावा, संप्रतिपत्ति, आनीना
विशेषः शास्त्रे, अस्मिन्मते, अस्मिन्मते, अस्मिन्मते, अस्मिन्मते, अस्मिन्मते,
अस्मिन्मते, अस्मिन्मते, अस्मिन्मते, अस्मिन्मते, अस्मिन्मते, अस्मिन्मते,

૪૬

૨૩

મેમાન થયાં તમે મારાં—એ રાગ.

વિભુવર અમ બંધુ માએ—સત્યપ્રવૃત્તિ સુચસાળી,
સૌ બાળ મળીને આજે, કરીએ સ્તુતિ શુભ કાળે;
કંઈ અલ્પમતિથી આજે, નિસર્દિન પ્રભુ આ આપો. સત્યપ્રવૃત્તિ સુચસાળી.
વિદ્યાના વ્યસને રહીએ, સહુ પાઠ હોશથી કરીએ;
બહુ ભાતભાવને સજીએ, કુવિચાર સર્વે અમ તજીએ;
મુજ નાથ મતિ મને આપો. સત્યપ્રવૃત્તિ સુચસાળી.
આજસ જે દુઃખને દેતું, બરીબાઈ આવે છે લેતું;
જે દીન-જનોમાં રહેતું, તે ટાળી પ્રભુ બહુ આપો. સત્યપ્રવૃત્તિ સુચસાળી.
સ્વર્ગસ્થ:—અમૃતલાલ નાથજી સૂઝમાસ્તર ભુવાલડી

૨૪

લેરવી.

રે ! પ્રકટાવ પ્રભુ તવ જ્યોતિ ! ધ્રુ.
અંતરમાં અધતિમિર તરંતું, ચિદ્વૃત્તિ બળ ખેતી. રે !
અણુ અણુમાં મનમર્કટ ફેટે, યાનાંકુરો ખાય ખેતી રે !
આત્માતણી ગૂઢ શક્તિ અનાદિ, પ્રતિજન દેહે રહેતી, રે !
કિંતું અહીં, પ્રલમાંભિમુખા બતી, મમ સમીપે નહીં જોતી. રે !
બહુ અથડાવે દીર્ઘ સમયની, પાપ તિમિર પનોતી. રે !
અંધ અરણ્યે શકું ના પિલાણી, ક્યાં કંઠર ક્યાં ખેતી. રે !
ચૂનીલાલ વર્ધમાન શાહ.

૨૫

વિશ્વપાળ ધી વિશાળ છે. દયાળ દેવ રે,
સૌજન્ય સૌથી સારી છે તમારી સેવ રે;

જાન અહં સહ હરક દુઃખ નહિ પ્રાણીતા,
 આપ ચરણ તાપ હરણ પાપ હરણ પ્રાણીના. ૧
 શુદ્ધ જ્ઞાનનો નિધાન, તું સમાન તુંજ છે,
 જે હોય જ સર્વ એ જ તેજ પુંજ પુંજ છે;
 હું અજણુ થા પ્રમાણુ લઉં વખાણુ વાણીના,
 આપ ચરણ તાપ હરણ પાપહરણ પ્રાણીના. ૨
 જાણી દાસ ત્રોડી ત્રાસ રાખ પાસ રીઝીને,
 સાંજ પ્રાત તો ન તાત બોલું વાત ખીજીને;
 થા સહાય કષ્ટ જય રંક રાખ રાણીના
 આપ ચરણ તાપ હરણ પાપહરણ પ્રાણીના. ૩

૨૬

(લલિત છંદ)

અખિલ વિશ્વમાં કૃત્ય તાહરાં, સગુણ રૂપથી-સૌભાગીતાં ખરાં,
 અધ નિકંદના ધર્મકંદના અનુપ બ્રહ્મ રે, તું કૃપાધના. ૧
 જય અનેકને સંકટો સહુ, પ્રભુ તું રક્ષજે તે થકી બહુ;
 અમર રાખજે જે નિરંજના અનુપ બ્રહ્મ રે તું કૃપાધના. ૨
 નિયમ તાહરા પ્રોદ સર્વદા ઘટિત લોકને રક્ષતા સદા;
 મહી પુરુષને તો કરે દના અનુપ બ્રહ્મ રે તું કૃપાધના. ૩
 ઘટ ઘટે કીધી તેં ધણી લીલા, ધણી જ દીપતી સર્વ સુશીલા,
 અમળ નાભ એ વિશ્વવંદના અનુપ બ્રહ્મ રે તું કૃપાધના. ૪
 હરધડી નમી વિનવું તને દીન દયાળ તું પાળતી મને;
 અંતર પામી હો ઇલ. ભક્તિલા, અનુપ બ્રહ્મ રે તું કૃપાધના. ૫

૨૭

પ્રભુ સ્પૃતિ કચરીએ તારી, તું મહેર કરને મોસારિ-રે. પ્રભુ.
 તું ભવતારણ દુઃખ નિવારણ (૨) સર્વ જમરનો પાલક રે. પ્રભુ.